

T.C.

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN PSİKOLOJİSİ

ANNE-BABA AYRILIĞININ 10-14 YAŞ
ARALIĞINDAKİ ÇOCUKLARIN DİNİ HAYATLARI
ÜZERİNDEKİ ETKİSİ (Kastamonu/Tosya örneği)

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Mehmet KARADAĞ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem GÜLMEZ

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANNE-BABA AYRILIĞININ 10-14 YAŞ ARALIĞINDAKİ
ÇOCUKLARIN DİNİ HAYATLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ
(Kastamonu/Tosya örneği)

Mehmet KARADAĞ

Danışman Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem GÜLMEZ

KASTAMONU -2019

TEZ ONAYI

Mehmet KARADAĞ tarafından hazırlanan “**Anne-Baba Ayrılığının 10-14 Yaş Aralığındaki Çocukların Dini hayatları Üzerindeki Etkisi (Kastamonu/Tosya Örneği)**” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri üyeleri önünde savunulmuş ve oy birliği/oy çokluğu ile Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı**’nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem GÜLMEZ

Kastamonu Üniversitesi

Jüri Üyesi

Doç.Dr.Behlül TOKUR

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi Cengiz ÇUHADAR

Kastamonu Üniversitesi

22/06/2019

Enstitü Müdürü

Prof Dr. Cevdet YAKUPOĞLU

TAAHHÜTNAME

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildirir ve taahhüt ederim.

A handwritten signature in blue ink, appearing to be 'M. KARADAĞ', with a stylized flourish at the end.

İmza
Mehmet KARADAĞ

ÖNSÖZ

Çocuklar, bir ülkenin geleceği, bir toplumun teminatı, ailenin de neşe kaynağı ve dünyanın en büyük saadetidir. Ailenin temelini oluşturan çocuklardır. Çocuklar büyüklerin her davranışını aynen kopya ederler. Yani çocuklar ailenin aynasıdır. Hayatı tanımaya, hayatın gerçeklerini öğrenerek büyümeye çalışan çocuklar, ailelerinin güvencesi altında yaşamalıdır. Ailede anne ve babaya düşen görevler ayrılık değil birleştirici olmalıdır. Geleceğini güvence altına almayan toplumlar çok ciddi sorunlarla yüz yüze kalırlar. Bu nedenle parçalanmış aile sorunu nedenleri, sonuçları ve etkileri bakımından çok yönlü biçimde araştırılmalı, sorunun çözümü için bilimsel bir yol haritası çizilmelidir.

Eğitim, inanç, ilgi ve güven gibi temel hak ve duygulardan yoksun büyüyen parçalanmış aile çocukları kendilerine verdikleri zararın yanında çevrelerine de zarar vermektedirler. Çocukların dini gelişim sürecinde aile önemli bir etken olduğundan, çocuk ileride kendisiyle özdeşleşecek pek çok davranış ve inanç biçimini, ailesini taklit ederek öğrenir. Burada ailenin etkisi büyüktür. Çünkü aile bu provalar için oluşturulmuş bir kurumdur. Çocuk orada kendini geliştirecek ve aile ortamında kendini hayata hazırlayacaktır.

Çalışmamın her anında beni destekleyen ve sabır gösteren, birikimi ve çalışma disiplini ile beni sürekli daha iyiye yönlendiren değerli tez danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem GÜLMEZ 'e teşekkürü borç bilirim. Destek ve yardımlarından dolayı Sayın Prof. Dr. Ali Rafet ÖZKAN, Sayın Prof. Dr. Mehmet ATALAN, Sayın Doç. Dr. Burhan BALTACI' YA ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Yaptığım çalışmamın her aşamasında her türlü katkılarından dolayı da eşim Bilge KARADAĞ ve kalbimin meyvesi olan Enes Erdem ve Kerem KARADAĞ'A çok teşekkür ediyorum. Uzun ve yorucu bir uğraşın sonucu olarak ortaya çıkan bu çalışmanın oluşmasına katkı sağlayan, emekleri geçen kişilere içtenlikle teşekkür etmek isterim.

Mehmet KARADAĞ

Kastamonu, Mayıs, 2019

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

**ANNE-BABA AYRILIĞININ 10-14 YAŞ ARALIĞINDAKİ ÇOCUKLARIN DİNİ
HAYATLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ (Kastamonu/Tosya Örneği)”**

Mehmet KARADAĞ
Kastamonu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem GÜLMEZ

Bu araştırmanın temel amacı Anne-Baba Ayrılığının 10-14 Yaş Aralığındaki Çocukların Dini hayatları Üzerindeki Etkisi (Kastamonu/Tosya Örneği)dir. Araştırmanın çalışma grubunu Kastamonu ili Tosya İlçesi’nde bulunan ve Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı ortaokullarda okuyan, 102 parçalanmış ve 102 tam aileye sahip toplam 204 öğrenci oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formu ve Zwingmann ve arkadaşarı (2004) tarafından geliştirilen, ülkemizde psikometrik kontrolü Uysal, Işık ve Turan (2017) tarafından yapılan Münchener Motivasyonel Dindarlık Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda anne-babası ayrılmış çocukların namaz, oruç, Kur’an okumu gibi ibadetleri yerine getirmede anne-babasıyla birlikte yaşayan çocukların gerisinde kaldığı, dini motivasyon ortalama puanlarının anlamlı biçimde farklılaştığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Aile, çocuk, boşanmış aile çocukları, dini davranış, dini motivasyon

2019, 141 sayfa

Bilim Kodu:

ABSTRACT

MSc Thesis

THE EFFECT OF PARENTAL SEPARATION ON THE RELIGIOUS LIFE OF CHILDREN BETWEEN 10-14 YEARS OF AGE (Kastamonu / Tosya Case)

Postgraduate: Mehmet KARADAĞ
Kastamonu University
Institute Of Social Sciences
Department Of Philosophy and Science of Religion
Supervisor: Asst. Prof. Çiğdem GÜLMEZ

The main purpose of this study is the effect of separation of parents on the religious life of children between the ages of 10-14 (Kastamonu / Tosya Case). The participants of the study consisted of 204 students in Tosya District of Kastamonu. 102 student's parents divorced and 102 student's parents live together. Personal information form as data collection tool and Münchner Motivational Religiosity Scale developed by Zwingmann et al. (2004) was used. The validity reliability test of the scale was performed by Uysal, Işık ve Turan (2017). As a result of the research, it was seen that children whose parents were separated differed from the children living with their parents in performing prayers such as praying, fasting, reading of the Qur'an, and the mean scores of religious motivation differed significantly.

Key Words: Children of divorced family, spiritual/religious development, religious behavior, religious motivation.

2019,141 pages**Science code:**

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TAAHHÜTNAME	II
ÖNSÖZ	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİN	X
I. BÖLÜM	1
1. GİRİŞ	1
1.1. Giriş	1
1.2. Araştırma Problemi	3
1.3. Araştırmanın Alt Problemleri	5
1.4. Araştırmanın Amacı	5
1.5. Araştırmanın Önemi	6
1.6. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	7
1.7. Araştırmanın Sayıltıları	7
1.8. Araştırmanın Temel Kavramları	7
II. BÖLÜM	9
2. KURAMSAL ÇERÇEVE	9
2.1. Aile	10
2.2. Aile Tipleri.....	12
2.2.1. Geleneksel (Geniş) Aile Yapısı.....	12
2.2.2. Çekirdek Aile	13
2.3. Boşanma	13
2.3.1. Boşanmanın Nedenleri.....	15

2.4. Türkiye’de Boşanma Olgusu	17
2.4.1. Kastamonu’da Boşanma	20
2.4.2. Tosya’da Boşanma	22
2.5. Ailenin Çocuk Açısından Önemi	23
2.5.1. Ailenin Çocuğun Gelişimindeki Rolü	24
2.6. Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkisi	26
2.6.1. Boşanmanın Davranışsal Açısından Çocuk Üzerindeki Etkisi	30
2.6.2. Boşanmanın Yaşam Doyumu Açısından Çocuk Üzerindeki Etkisi	32
2.6.3. Boşanmanın Çocuğun Psikolojik İyi Oluşu Üzerindeki Etkisi	34
2.6.4. Boşanmanın Toplumsal Uyum Açısından Çocuk Üzerindeki Etkisi	36
2.6.5. Boşanmanın Akademik Başarı Açısından Çocuk Üzerindeki Etkisi	38
2.7. Dini Gelişim.....	40
2.8. Dini Motivasyon	44
2.8. Ailenin Çocuğun Dinî Gelişimi Üzerindeki Etkisi	49
2.9. Boşanmanın Çocuğun Dinî Gelişimi Üzerindeki Etkisi.....	51
III. BÖLÜM.....	61
3. YÖNTEM.....	61
3.1. Araştırmanın Yaklaşımı ve Modeli	61
3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi	61
3.3. Veri Toplama Araçları.....	61
3.3.1. Kişisel Bilgi Form	62
3.3.2. Münchner Motivasyonel Dindarlık Ölçeği	62
3.4. Verilerin Toplanması ve Analizi	65
IV. BÖLÜM	66
4. BULGULAR	66
4.1. Araştırma Örneklemine Demografik Özellikleri	66
4.1.1. Örneklem Yaş Değişkenine Göre Dağılımı	66

4.1.2. Örneklemin Cinsiyet Göre Dağılımı	66
Tablo 4.2. Örneklem grubunun cinsiyete göre dağılımı.....	66
4.1.3. Öğrenim Görülen Sınıfa Göre Dağılımı	67
4.1.4. Örneklem Grubunun Annenin Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı	67
4.1.5. Örneklem Grubunun Babanın Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı.....	68
4.1.6. Örneklem Grubunun Babanın Meslek Türüne Göre Dağılımı.....	68
4.1.7. Örneklem Grubunun Annenin Meslek Türüne Göre Dağılımı	69
4.1.8. Örneklem Grubunun Kardeş Sayına Göre Dağılımı	69
4.1.9. Annenin Hayatta Olma Durumu	69
Tablo 4.9. Örneklem grubunun annenin hayatta olma durumuna göre dağılımı	69
4.1.10. Babanın Hayatta Olma Durumu	70
4.1.11. Annenin Öz veya Üvey Olma Durumu.....	70
4.1.12. Babanın Öz veya Üvey Olma Durumu	70
4.1.13. Anne-Babanın Birlikte Yaşama Durumu.....	71
4.1.14. Anne Babanın Ayrılığı Durumunda Bakımı Üstlenen Kişi veya Kurum	71
4.1.15. Çocukluğun Nasıl Geçtiğine Dair Öznel Değerlendirme	72
4.1.16. Ders Başarısına Dair Öznel Değerlendirme.....	72
4.1.17. Anneyle İlişkiye Dair Öznel Değerlendirme.....	73
4.1.18. Babayla İlişkiye Dair Öznel Değerlendirme	73
4.1.19. Öznel Dindarlık Algısı.....	74
4.1.20. Dinin Önemini Yönelik Tutum	74
4.1.21. Annenin Dine Karşı İlgi Düzeyi.....	75
4.1.22. Babanın Dine Karşı İlgi Düzeyi	75
4.1.23. Annenin Dini Konularda Çocuğa Yönelik Tutumu.....	76
4.1.24. Babanın Dini Konularda Çocuğa Yönelik Tutumu	76
4.1.25. Namaz Kılmaya İlişkin Bilgisi.....	77

4.1.26. Namaz Kılmayı Kimden Öğrendiği.....	77
4.1.27. Kuran Okuma Bilgisi.....	77
4.1.28. Kur'an Okumayı Kimden Öğrendiği Bilgisi.....	78
4.1.29. Beş Vakit Namaz İbadetine Devam Düzeyi	78
4.1.30. Erkek Öğrencilerin Cuma Namazına Yönelik Devam Düzeyi	79
4.1.31. Ramazan Orucunu Tutma Düzeyi	79
4.2. Çıkarımsal Bulgular	80
4.2.1. Anne-Babanın Birliktelik Durumu ile Bazı Dini Değişkenler (Namaz Kılmayı Öğrendiği Kişi, Beş Vakit Namaz, Cuma Namazı, Ramazan Orucu, Kuran Okuma) Arası İlişkilere Yönelik Ki-Kare Testleri.....	80
V. BÖLÜM.....	109
5. TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER	109
5.1. Tartışma ve Sonuç.....	109
5.1. Anne-Babanın Birliktelik Durumuna Göre Dini Değişkenlerin Karşılaştırılması	109
5.2. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Toplam Puanının ve Alt Boyut Puanlarının Din Dışı Demografik Değişkenlere Göre Farklılığına İlişkin Bulguların Özet ve Yorumu	117
5.3. Öneriler.....	119
KAYNAKLAR.....	121
EKLER.....	135
EK: A	135
ÖZGEÇMİŞ.....	139

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Akt	: Aktaran
ANOVA	: Varyans analizi/Analysis of variance
a.s.	: Aleyhisselam
bkz	: Bakınız
c.c	: Celle celâlühü
C.	:Cilt
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
F	: Frekans
Hz.	: Hazreti
N	: Kişi sayısı
P	: Anlamlılık düzeyi
r	: Korelasyon katsayısı
S	: Standart sapma
s.	: Sayfa
Sa	: Sayı
sd	: Serbestlik derecesi
SPSS	: Bilgisayar programı (Statistical package for the social sciences)
T.D.K.	: Türk Dil Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
Ty	:Tarih yok
vb	:Ve benzeri
vd	: Ve diğerleri
$\bar{X}$	: Aritmetik ortalama
y.y	: Yazarı yok
&	: ve
%	:Yüzde

I. BÖLÜM

1. GİRİŞ

Bu bölümde; problem, amaç, önem, sayılılar, sınırlılıklar ve tanımlar yer almaktadır.

1.1. Giriş

Aile, sosyal kurumlar içinde, insan yaşamında çeşitli temel işlevleri karşılaması bakımından en önemli kurumdur. Aile, çocuğun mutlu ve huzurlu olduğu ortamdır. Çocuğun yeri anne ve babanın yanında olmasıdır. Aile, Çocuğun maddi ve manevi “ihtiyaçlarını karşılamak, onu tehlikelerden korumak ve desteklemek, toplumun kültürel değer ve geleneklerini çocuklara aktarmak ailenin en önemli görevlerindendir” (Özel, 2012, s. 177).

Aile, toplumun değer yargılarını, gelenek ve göreneklerini, beğenilerini, inançlarını, kısacası toplumun kültürünü yansıtır. Çocuğun fiziksel gelişiminin dışında, yaşanan toplumun kültürünü de çocuğa, aile kazandırır. Çocuklar becerilerini, nasıl giyinileceğini, beslenme şeklini, nasıl konuşulacağını, kendilerini başkalarına nasıl ifade edeceklerini, diğer insanlarla nasıl iletişim kurulacağını, nasıl geçinileceğini ailelerinden öğrenirler. Aynı şekilde çocuklar hedeflerini, değer yargılarını ve amaçlarını da ailelerinden edinirler (Koç, 2008, s. 49). Aile ortamı bir jimnastik salonudur. Çocuk, orada kendini hayata hazırlayacaktır(Güneş, 2012, s. 72).

İnsan, inanç sahibi bir birey olarak değil, fitratında var olan dini eğilim ve kabiliyetle dünyaya gelir. Diğer gelişim boyutlarında olduğu gibi, fitrî yapıda bir din duygusuna sahiptir. Her türlü baskıdan, taklit, telkin ve öğrenmeden bağımsız, tabi, doğuştan gelen temayül ve duygusal dini eğilim ve kabiliyetler, insanın çevresindeki uyarıcılarla etkileşimi sonucunda, yaşa bağlı gelişimsel bir yapı kazanır (Karacoşkun, 2013, s. 111). Kısacası inancı ve değerlerini çocuk ailede öğrenir. Nitekim peygamber efendimiz (Sav): “Her insan fitrat üzere doğar, anne ve babasının telkin ve terbiyesi sonunda Hristiyan, Yahudi, Mecusi veya müşrik olur” (Müslim, Kader, 6) buyurur. Bu hadisteki temel ileti, İslam fitratı üzerine doğan çocukların olumsuz çevre etkisi,

batıl inançlar, menfi ideolojiler veya sefiş odakların eline düşebilecekleri konusunda anne babaya düşen büyük görevi ve sorumluluğu hatırlatır. Her insan yaratılış itibarıyla lekesiz, tertemiz bir inanca ve imanını konuları öğrenmeye müsait bir hüviyette sahiptir. İnsan, çevre ve kalıtım özelliklerinin karşılıklı etkileşimi sonucunda oluşan, doğum öncesinden başlayarak ölümüne kadar devam eden bir gelişim süreci izlemektedir. Bu gelişim seyri içerisinde, insan hayatının; psikolojik, biyolojik ve sosyal boyutlu gelişimleri yanında dini bir gelişimi de vardır.

“Bireyin dinsel gelişimini, onun ruhsal, sosyal, zihinsel ve kişilik gelişimi yakından etkilemektedir. Dolayısıyla bireyde sağlıklı bir dini gelişim olması ancak sağlıklı bir kişilik ve ahlak gelişimi ile mümkün olabilir. Sağlıklı bir kişilik gelişiminin temelleri ise çocukluğun ilk beş yılında atılmaktadır. Çocukluğun ilk yılları yaşamın diğer alanlarında olduğu gibi din konusunda da taklit ağırlıklıdır. Yani çocuk, anne-babası ve diğer yakın çevresinden öğrendiklerinin etkisi altındadır. Neyin iyi, neyin kötü olduğuna büyüklerinin kendisine karşı takındığı tavra göre hüküm verir. Reel anlamda değerlendirme yapacak ve hüküm verecek gücü yoktur. Fakat bu gücün kazanılma aşamasında karşılaşılan örnekler birey için büyük önem taşımaktadır” (Apaydın, 2001, s. 2).

Oser’e göre, çocuğun çevresinin gelişmesiyle, dini tutum ve davranışlarının kaynağı olan anne babası ile arasındaki bağılılık azalır. Onların her şeyi bilmediğini, her şeye güçlerinin yetmediğini anlayan çocuk, onların bilgi ve güç sınırlılıklarını anlar. Okul hayatıyla beraber, özellikle öğretmeninin dini tutum ve sözleri, bu dönem çocuklarının dini gelişiminde önem arz eder. Okuma-yazma öğrenmesiyle beraber tanıştığı kitaplardan aldığı bilgiler de, dini şuurunun gelişmesine katkıda bulunur (Karacoşkun, 2013, s. 121). “12 yaşına kadar çocuk, uygulamada geleneğe bağılı olarak geliştirdiği dini özelliğini korur. Bu, yetişkinlerin dini otorite ve anlayışını esas alan, onlar tarafından benimsenip uygulanan bir din şeklindedir. Çevrenin aşılması olduğu dini anlayış ve uygulamadan, kişisel olarak benimsenmiş din anlayışına geçiş erken bir zamanda olmaz. Başlangıçta dini gelişme duygusal bir yoğunlukta kendisini gösterir. Ruhi uyanış sebebiyle ergen kendisini yeni bir dünyanın eşiğinde bulur. Kendisini çevreleyen şeyleri artık basit bir şekilde görmez; kendisinde olup bitenlere karşı şaşkınlık içerisinde. Ergen, sanki kendisini sıkıştıran deruni bir kararsızlık

içerisindedir. Bu kararsızlık ve şaşkınlık ortamında, içgüdüsel olarak Allah’a yönelir. Dini inanç ve değerler bir anda onun için büyük bir önem kazanır. Bunların ifade ettikleri anlamları, ölümü, cennet ve cehennemi, kaderi insanlar arası eşitsizlikleri ilk olarak derinlemesine düşünmeye başlar” (Hökelekli, 2008, s. 268-269).

“Bozulan veya parçalanmış bir yuvanın en mutsuz üyeleri hiç kuşkusuz çocuklar olmaktadır. Ailenin üzerine aldığı görev ve sorumlulukları yerine getirememesi anlamına gelen fonksiyonlarındaki aksama, çocuğun problemli bir hayat sürmesine ve birtakım sosyal problemler yaşamasına zemin hazırlamaktadır” (Şentürk, 2006, s. 13). Akdoğan’ın dediği gibi “Çocukluk çağında aile ortamında karşılaşılan olumsuz tutum ve davranışlar neticesinde duygusal süreçler çerçevesinde çocuklarda çeşitli bunalımlar, tedirginlikler, çeşitli faaliyetlere karşı zevk ve ilgi azlığı gibi sonuçlar ortaya çıkabilir” (Akdoğan, 2012, s. 2). Bu sonuçlar ayrıca dini gelişim açısından birtakım olumsuzluklara da neden olabilir. Toplumumuzun giderek yaygınlaşan bu problemi etki ve sonuçları itibariyle daha çok araştırmayı gerektirmektedir.

1.2. Araştırma Problemi

Parçalanmış aile çocukları, sosyal hayatta ve eğitim kurumlarında en sık görülen ve toplumu derinden etkileyen problemlerden biridir. Bu çocuklar, toplumda belki de en çok psikolojik bozukluklara sahip olan bireyler olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü boşanma çocuklar için travmatik bir olaydır. Hatta boşanma öncesi çocuklar, aile içinde yaşananların sebebi olarak kendilerini görürler. Bu nedenle boşanmanın gerçekleşmesiyle terk edilmişlik ve değersizlik duygusu yaşayabilirler.

Modern hayatla birlikte, geleneksel toplumların, yaşam tarzlarında birçok kültürel çözümler oluşmuştur. Aile büyükleriyle beraber yaşam anlayışı ortadan kalkmış, çekirdek aileler oluşmuştur. Bu yeni yaşam tarzı beraberinde bir takım problemler de getirmiştir. Bunların başında aile yönetimi konusunda yeterli eğitimi ve tecrübeyi edinmemiş bireylerin, aile olma sorumluluğunu kendi kararları ile yüklenmeleri gelir. Zamanla büyüyen ve düzeltilemeyen iç ve dış problemlere ekonomik yetersizlikler eklenince, aile bireyleri arasındaki etkileşim iyice bozulur. Ayrıca bireylerin birbirlerinden beklenti içinde olmaları ve beklentilerine cevap alamamaları da farklı

kültürel ve sosyal etkilere açık olan aileyi olumsuz yönde etkiler. Sonuçta, aile büyüklerinin çözümde yer almadığı sorunlarda, aile fertlerinin kararları ferdi ve keyfi kalır.

Aile içi ilişkilerin erozyona uğraması aileyi boşanmaya götüren en önemli sorunlardandır. Gelenek ve modernlik arasında sıkışıp kalan bireyler, aile sorunları ve ekonomik olumsuzluğun omuzlarına yüklediği ağırlık altında ezilmişlerdir. Ezilen bu aileler sorunun çözümü olarak en kolay olanı tercih ederler, yani boşanmayı.

Aile içi ilişkiler de çocuğun dini gelişimini doğrudan etkileyen süreçlerden biridir. Anne-babanın uyumu, iyi anlaşması, birbirini sevmesi, sayması çocuğun mutluluğunun temelidir. Anne-baba kavgaları, çocuğun bir tarafı tutma zorunda bırakılması, çocuğa kendini kapana kısılmış gibi hissettirir. Hele bir de anne-baba birbirinden ayrılmış, yuva dağılmış ise ve çocuk, bunu anlayacak yaştaysa, kendini suçlar ve kendini reddedilmiş hisseder. Bu da büyük davranış bozukluklarına sebep olur. Çünkü çocuk istenmediğini ve dışlandığını düşünür. Yeterince ilgi görmeyen çocuk derslerinde başarısız, saldırgan davranış gösteren, içe kapanık bir hale gelir. Çocuğun korku ve takıntı yaşamasına, depresyon geçirmesine, uyku bozukluğu yaşamasına, tırnak yemesine, öfke nöbetleri geçirmesine, hırçınlık, saldırganlık, okul başarısında gerilemeye, dikkat eksikliğine, çevreyle iletişim sorunları yaşamasına, yeme bozukluklarına, ahlaki çöküntü ve inanç zayıflığı gibi davranış bozukluklarına neden olabilir.

Ülkemizde boşanmanın çocuklar üzerindeki etkilerini inceleyen birçok çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Ancak bu çalışmalar genellikle boşanma nedeniyle “çocukların yaşadığı eğilim (Kuyucu, 1999), bağımlılık eğilimi (Baran ve bütün Ayhan, 2004) benlik düzeyi (Öztürk, 2006) ve boşanmaya uyum düzeyleri”(Aydın ve Baran, 2012, s. 38) üzerinedir. İlgili literatürde ailesi boşanma sürecinde olan çocukların dini gelişimini inceleyen çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle bu çalışmada anne baba ayrılığının çocuğun bilişsel, duygusal ve davranışsal açıdan dini gelişim düzeyi üzerinde etkisi olup olmadığına cevap aranacaktır.

1.3. Araştırmanın Alt Problemleri

1. Anne-babanın birliktelik durumu dini değişkenlerle (öğrencilerin namaz ibadetini kimden öğrendiği, beş vakit namazı kılma, ramazan orucunu tutma, Cuma namazına devam etme (erkekler için), Kur'an okuma) ilişkili midir?
2. Motivasyonel dindarlık toplam ve alt boyutlarına ait ortalama puanları anne-babanın birliktelik durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
3. Motivasyonel dindarlık toplam ve alt boyutlarına ait ortalama puanları yaş, sınıf, anne-babanın eğitimi, anne-babanın mesleği, anne babayla ilişki biçimi, öznel çocukluk, dindarlık algısı ve dinin önemi, annenin ve babanın dine ilgi düzeyi, annenin ve babanın dini konularda çocuğa yönelik tutumu değişkenlere göre farklılık gösterir mi?

1.4. Araştırmanın Amacı

Boşanma nedeniyle ailelerin parçalanması ülkemizin yaygın problemlerinden biri haline gelmiştir. Geldiğimiz noktada soruna çözümler bulmak şöyle dursun problem olmaktan çıkıp, hayatın normali olarak kabul edilmesi gibi durum ortaya çıkmıştır. Ancak toplumsal olarak ne kadar kanıksanırsa kanıksansın boşanma, boşanmış ailelerin çocuklar üzerinde telafisi neredeyse mümkün olmayan izler bırakmaktadır. Ailenin parçalanması nedeniyle aile ortamı bozulan çocukların kişisel, sosyal, eğitsel gelişimleri, bu alanlarda yaşadıkları problemler çeşitli araştırmalara konu edilmiştir. Ancak boşanma nedeniyle ailenin parçalanmasının çocukların dini gelişim düzeyleri, boşanmanın dini hayatları üzerinde bir etkisinin olup olmadığı sorulmayı ve cevaplanmayı beklemektedir. Bu ihtiyaçtan hareketle bu çalışma boşanma nedeniyle ailesi parçalanmış çocukların bilişsel, duygusal ve davranışsal dini gelişmişlik düzeyleri tam aile çocuklarıyla karşılaştırmalı olarak incelemeyi hedeflemektedir. Bu araştırmanın temel amacı ortaokul çağındaki (10-14 yaş) boşanmış ve boşanmamış ailelerin çocuklarının davranışsal, bilişsel ve duygusal açıdan dini gelişmişlik düzeylerini karşılaştırmalı olarak incelemektir.

1.5. Araştırmanın Önemi

İngiliz antropolog John D. Urwin, “son dört bin yıldaki seksen uygarlık üzerine kapsamlı bir araştırma yapmış ve her uygarlıkta aile bozulmasıyla uygarlığın da parçalanmaya başladığını görmüştür” (Akt. Doğan, 2006, s,10). Sağlıklı bir toplumun oluşması için, sağlıklı ailelere ihtiyaç vardır. Ailedeki yapısal ve işlevsel bozukluklar, dengesizlikler, toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel yapısına da olumsuz bir şekilde yansımaktadır (Biçer, 2009, s. 10).

Aile toplumun temeli ve mutluluğun temel kaynağıdır. Ailenin görevi çocukları sağlıklı, eğitilmiş ve ahlaklı bir nesil olarak yetiştirmektir. Bu nedenle Çocuk eğitimini en iyi gerçekleştirileceği yer aile ortamıdır. İnsanlar, temel değerlerini yeni nesillere aile aracılığı ile aktarır. Bu nedenle aile nesiller arasında köprü görevindedir. Bilgiler aile vasıtasıyla nesillere aktarılır. Çocuk ilk dini bilgi ve davranışlarını ailesinde öğrenir. Aile, çocuğun fiziksel gelişimi ve bakımını karşılarken, dini yaşantıyı da çocuğa öğretir. Aynı zamanda çocuğun sosyalleşmesinde ve kişilik gelişiminde önemli bir görevi yerine getirmektedir. Aile yuvasının kendine has bir huzuru, bir büyüğü ve çok sıcak bir iklimi vardır. Kısacası aile hayatı hem kişilerin hem de toplumun şefkat ve merhametini artıran, sabrı öğreten, stresleri azaltan kutsal bir kurumdur.

Dini yaşantı çoğunlukla çocukluk döneminde elde edilen bilgilere dayanmaktadır. Çocuk, huzurlu manevi bir ortamda yaşama imkânı bulabilirse, bu ortam, güçlü bir dini uyanışa neden olabilir. Çünkü çocuk taklit döneminde, aile bireylerinde gördüğü ibadetlere, dini motifli her türlü hal ve hareketlere içinden gelen duygularla yönelir ve onların dini yaşantılarından örnek alarak aynı davranışları uygular. Sevilenin taklit edilmesinden kaynağını alan bu eğilim, çocuğun dini hayatının şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Çocuğun çevresindekileri, Allah'a dua ve ibadet ederken görmesi, işitmesi, bilincine yerleşir ve çocuk bunu yavaş yavaş içselleştirir. Böylelikle ebeveyn, çocuk için önemli bir model olmuştur.

Ailenin çocuğun tüm gelişim alanlarının yanı sıra dini gelişimi açısından da önemi tartışılmazdır. Boşanmanın çocuklar üzerindeki etkisi pek çok açıdan incelenirken, boşanmanın çocukların dini gelişimleri üzerindeki etkisine dair ülkemiz literatüründe

müstakil olarak yapılmış bir çalışmaya ulaşılammıştır. Bu çalışmanın ilgili literatüre yer alan boşluğun kapatılması ayrıca yeni bir boyut katması, ileride konuyla ilgili yapılacak araştırmalara ışık tutması açısından önemlidir.

1.6. Araştırmanın Sınırlılıkları

1. Bu çalışma, Kastamonu ili Tosya ilçesinde yaşayan bir grup öğrencinin katılımıyla gerçekleştiği için çalışma ilgili öğrenci grubuyla sınırlıdır. Farklı gruplar üzerinden yapılacak başka bir çalışmada değişik sonuçlara ulaşılabilir.

2. Araştırmanın verileri, 2017-2018 öğretim yılının 10.10.2017 ile 25.02.2018 tarihleri arasında toplandığından, araştırma verileri ve sonuçları bu zaman dilimi ile sınırlıdır.

3. Çalışmada kullanılan ölçekler ve değişkenlerle sınırlıdır. Ülkemizdeki dindarlık, dini yönelim, dini motivasyon, dini tutum ölçekleri henüz standartlaşmadığı için çalışmadan elde edilen sonuçlar ölçeğin ölçme kapasitesi ile sınırlıdır.

1.7. Araştırmanın Sayıtları

1. Katılımcıların anket formlarına samimî ve objektif bir şekilde cevap verdikleri varsayılmaktadır.

2. Veri toplama aracının ölçmeyi hedeflediği kavramsal yapıyı ölçebilme gücüne sahip olduğu varsayılmaktadır.

1.8. Araştırmanın Temel Kavramları

Din: “Arapça bir kelime olan din sözü, ceza, yargı, usul, adalet ve tutulan yol anlamlarına gelir. Latince dinin karşılığı olarak kullanılan ‘religio’ sözcüğü ise Allah’a saygı ve korku ile bağlılık kendini ibadete verme, tören ve ayinlere katılma gibi anlamlara gelir” (Peker, 2000, s.17). Dinin değişik özellikleri vurgulanarak yapılan çok sayıda tanım vardır. Peker’e göre din tanımları, tanımı yapan kişinin o dine bakış açısına, kendi inanç ve amaçlarına göre değişmektedir. Peker’e göre dinlerdeki ortak noktalar şunlardır:

“1. Her şeyden üstün ve kuvvetli bir varlığın kabul ve tasdik edilmesi.

2. Kabul ve tasdik edilen bu varlığın bilgi ve akıl gücünün üstünde olması.

3. İlahi(kutsal) varlığın insandan yapmasını istediği ve istemediği talepleri.

4. Bunları kabul ve tasdik sonucu dini bir hayatın(dini inanç, düşünce, duygu ve dışa yansıyan dini belirtiler, ibadetler, ayinler, merasimler) teşekkül etmesi” (Peker, 2014, s. 30).

İstilahı manada ise din; fikri, itikadi, ameli, ahlakı esaslar topluluğudur. Kur'an'ı terminoloji içerisinde din insanla Allah, insanla insan ve insanla tabiat arasındaki ilişkiler manzumesidir. Bu esaslar ve ilişkiler dinler tarihinin kaydettiği bütün dinlerde değişik de olsa vardır. İster ilahi isterse batıl din olsun hepsinde inanç esasları ameli ve içtimai hükümler bulunur. Bu esaslar Allah tarafından peygamberler aracılığıyla gönderilmişse ilahi din, insanlar tarafından tertip edilmişse batıl din adını alırlar (Konuk, 1994, s. 7).

Jung dini şu şekilde tanımlamaktadır: “Din, olumlu ya da olumsuz en yüksek ve en güçlü değerler ile kurulan bir ilişkidir.” (Şişman, 1993, s.119). Fromm ise bu konuda şunları söylemektedir: “Bir toplumun bireylerince paylaşılan ve o bireylere belli bir yöneliş, belli bir bağlanma amacı kazandıran, herhangi bir düşünce ve eylem sistemine din denir.” (Fromm, 1991, s.20).

Aile: Battal’a göre aile: “Kan bağıllığı, evlilik ve diğer yasal yollardan, aralarında akrabalık ilişkisi bulunan ve çoğunlukla aynı evde yaşayan bireylerden oluşan; bireylerin cinsel, psikolojik, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılandığı, topluma uyum ve katılımlar sağlandığı ve düzenlediği temel bir toplumsal birimdir.” (Battal, 2008, s.3).

Aile anne, baba ve onların çocuklarından oluşan en küçük toplumsal kurumdur. Kapsamlı bir tanımla aile, “Aynı çatı altında yaşayan, gelirlerini paylaşan, evlilik ve kan bağlarıyla birbirine bağlı, çeşitli rollerle birbirlerini etkileyen bireylerin oluşturduğu, yasal, toplumsal ve ekonomik bir kurumdur.” (Bicer, 2009, s.15).

Boşanma: “Evlenmenin yasal olarak sona ermesidir. Erkek ve kadının, yeni bir evlenme yapacak şekilde hukuki bir kararla evliliklerini sona erdirmesidir. Eşlerden birinin boşanma evlilik birliğin son bulmasıdır” (Türk Medeni Kanunu, 4721/134-144).

II. BÖLÜM

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde; çalışmanın kuramsal olarak çerçevesi oluşturulacaktır. Bu kapsamda aile tanımı ve aile tipleri, boşanma ve boşanma nedenleri, Türkiye ve Kastamonu’da boşanma olgusu, boşanmanın çocuklar psikolojik, toplumsal ve eğitsel açıdan etkileri, dini gelişim, ailenin çocuğun dini gelişimi üzerindeki etkisi, boşanmanın çocuğun dini gelişimini üzerindeki etkisi konularına yer verilecektir.

2.1. Aile

Aile evrensel bir kurumdur. Bununla birlikte dünya genelinde işlevi bakımından oldukça fazla çeşitliliğe sahiptir. “Aile hangi zamanda ve hangi kültürde olursa olsun insan topluluklarının karakteristik bir özelliğini oluşturmuş ve oluşturmaya da devam etmektedir.” (Aybey, 2016, s. 204). Aile bilimsel disiplinlerden birçoğunun, ideolojinin, dinin, politik akımın, devlet ve sivil toplum örgütlerinin, hukukun ilgi alanına girmektedir.” (Yenilmez, vd, 2012, s. 47).

Gökçe’ye göre “ Aile tanımları sosyal bir grup, sosyal bir örgüt, sosyal bir kurum ve hatta sosyal bir yapı” olarak ayrı kategoriler içinde değerlendirilse de sosyolojik literatürde aile, genellikle toplumsal kurumlar arasında incelenir.” (Gökçe, 1976, s. 47). H.E.Barnes’e göre; “Aile, insan toplumlarının organize ettiği ve insanın ihtiyaçlarına çeşitli şekillerde cevap verecek, onları idare edip yönetecek bir sosyal yapı ve mekanizmadır.” (Akt. Gökçe, 1976, s.47). Bu tanıma göre aile, evlilik ve devlet hepsi birer sosyal kurumdur.

Aile, “Ana-baba ve çocuklardan oluşan, üyeleri arasında karşılıklı sevgi, saygı, dayanışma ve birbirlerine ait olma duygusu bulunan bir topluluktur.” (Apaydın, 2001). Başka bir tanıma göre ise aile, “Farklı iki cinsiyetteki insanın, tek başına yetersizlik duygusunu aşmak için oluşturduğu tarihin en eski kurumudur.” (Budak, 2000, s.195). “Kısaca aile, bir arada yaşayan, ebeveyn ve onların çocuklarından oluşan en küçük sosyal bir kurumdur. Ailenin, yasalarla belirlenen görevleriyle beraber, geleneklerle tespit edilen birçok başka görevi vardır. Aile, toplumun değer yargılarını, gelenek ve göreneklerini, beğenilerini, inançlarını, önyargılarını ve kültürünü yansıtır.” (Yörükoğlu,1993, s.125).

“Aile, nüfusu yenileme, milli kültürü taşıma, terbiye kazandırma, çocukları sosyalleştirme, ekonomik, biyolojik ve psikolojik faaliyetlerinin yerine getirildiği bir kurumdur “(Erkal, 1987, s. 76). Buna göre aile, “toplumun çekirdeği, en küçük bir numunesidir. Sevgi, saygı, itimat ve birbirine bağlılık esaslarına göre varlığını devam ettiren bir aile yuvası, toplumun huzur ve mutluluk kaynağıdır” (Özdemir, 2002, s.1).

Aile “ilk insanla beraber teşekkül eden ve günümüze kadar bütün toplumlarda varlığını etkin bir şekilde devam ettiren bir kurumdur” (Özdemir, 2002, s. 3). Yani, “insan, dünya üzerinde var olduğu ilk dönemlerden bu yana hep bir topluluğun üyesi olarak yaşamını sürdürmüştür” (Sungur, vd, 2015, s.3). Ailelerin bir araya gelmesiyle toplumlar oluşur. İnsanlar eski çağlardan beri bir arada ve aileler hâlinde yaşar. Bu süre içinde aile fonksiyonunda her hangi bir değişme olmamış, ancak ailenin bireylerinde ve bireylerin görevlerinde bazı değişmeler olmuştur.

Aile, “bir kadın ve bir erkeğin evlenmesiyle kurulur. Ülkemizde evlilik medenî kanun ile düzenlenmiştir. Evlilik nikâhla gerçekleşir. Nikâh, tanıkların önünde yapılan resmî evlilik sözleşmesidir. Yasalarımıza göre Türkiye’de erkekler ve kadınlar, aynı anda yalnızca bir kişiyle evli olabilirler” (Türk Medeni kanunu, 4721/134).

Dinlere göre de aile önemli bir kurumdur. Zira İslâm, neslin korunmasını, nesebin tespitini ve toplumun ahlaki çöküntüden kurtularak huzurlu bir topluma kavuşulmasını hedefler. Bu da, ancak evlilik bağıyla mümkün olur. Bir toplumun varlığı, huzur ve istikrarı ailenin ferdî ve toplumsal olarak işlevini yerine getirmesine bağlıdır. Çünkü aile, aynı zamanda çocukların eğitildiği, kişiliklerinin kazanıldığı, ruhsal gelişimlerinin sağlıklı bir şekilde tamamlandığı en önemli kurumdur. İslam dini, ailenin sağlam temeller ve ilkeler üzerine bina edilmesini sağlamış ve bütünlüğünü korumak istemiştir. Aynı zamanda mahremiyetin bir gereği olarak aileye özel bir ehemmiyet vermiştir.

Her ailenin kendine özgü bir takım özellikleri vardır. Bu özellikler duygusal ve çevresel faktörlere göre şekil alıp farklılaşır. Bu farklılıkların içten dışa bir daire şeklinde, aileyi oluşturan kişilerin şahsi tecrübelerinden başlayarak, bulundukları toplumun göreneklerine kadar genişleyen evrensel bir boyutu vardır. Bu noktada aileyi tanımlarken, ailenin, hem kendine has, hem de toplumun ortak değerlerini yansıtan yönleri olduğunu söyleyebiliriz. Ailenin göz önünde bulundurulması gereken bir başka yönü de, sahip olduğu kendine has özellikleri, nesiller boyu bir miras olarak birbirlerine aktarması, yani, organik bir bağ içerisinde varlığını devam ettirmesidir.

2.2. Aile Tipleri

Aile kavramının, çeşitli biçimlerde gruplandırılabilmesine karşılık en bilinen tipleri, modern çekirdek aile ve geleneksel geniş ailedir. Sanayi devriminden önce yaygın olan kalabalık aile türüne geleneksel(geniş) aile ismi verilir. Sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan ve yalnızca ebeveyn ve çocuklardan oluşan aile türüne de çekirdek(modern) aile denir.

2.2.1. Geleneksel (Geniş) Aile Yapısı

Sanayileşme öncesi toplumlarda ve kırsal bölgelerde yaygın olan aile biçimi geleneksel geniş ailedir. Bu aile biçimi, biz duygusunun egemen olduğu, toplumsal ilişkileri gelenek ve göreneklere dayalı norm sistemlerinin düzenlendiği, otoriter ve hiyerarşik bir yapının var olduğu geleneksel toplumların karakteristiklerini yansıtmaktadır. Aile, üstlendiği oldukça önemli işlevlerle bireyi çevrelerken, geleneğin ve hiyerarşinin de hizmetine çalışmış olmaktadır (Oktan, 2008, s.12).

Ogburn, Eliot ve Merrill'e göre geleneksel aile, üreme, neslin devamı gibi biyolojik görevler; üretim, tüketim gibi ekonomik görevler; çocuğun hem toplumsallaşma hem de mesleki açıdan eğitimi; dışarıdan gelecek tehlikelere karşı ya da manevi açıdan güvenliği ve dayanışmayı sağlama; dinsel eğitimin verilmesi ve dinsel pratiklerin yerine getirilmesinin denetlenmesi; bireye akrabalık çerçevesi içinde aldığı konuma göre bir saygınlık kazandırma; eğlenme, dinlenme ve boş zamanı değerlendirme; psikolojik doyum sağlama, gibi görevler üstlenmektedir (Ogburn, Eliot ve Merrill,1961; akt. Gökçe vd, 1990, s. 8-9).

Geleneksel ailenin özelliklerine bakıldığında ailede cinsiyete dayalı iş bölümü ve nesiller arasında hiyerarşik bir ilişki vardır. Otoriter bir yapı gözlenmektedir. Aile içi yaşanan sorunlar geleneksel değerlere göre çözüme kavuşturulur. Ataerkil sistem hâkimdir. Yaşanan sorunlarda birey yalnız kalmaz, aile üyeleri birbirine destek olur ancak önemli kararlar aile otoritesi tarafından alınır, diğerleri bu kararlara uyar.

2.2.2. Çekirdek Aile

Modern(çekirdek) aile ebeveyn ve onların çocuklardan oluşur. Çekirdek aile tipi sanayileşmiş toplumların hakim sosyolojik özelliklerinden birisidir. Sanayileşen toplumlarda geleneksel aile yapısından hızla uzaklaşmış çekirdek aile yapısı ortaya çıkmıştır. Çekirdek aile tipi sanayi toplumunun tüm gereksinimlerini karşılayacak niteliktedir. Çekirdek aile şehir yaşamına göre şekillenmiştir.

Sanayileşmiş çağdaş toplumlarda, özellikle kentlerde, geniş aileler, yerini modern toplumlardaki çekirdek aile tiplerine bırakmıştır. Çekirdek aile, yalnız birey sayısıyla değil yapısıyla da geniş aileden çok farklıdır. Çekirdek aileyi geniş aileden ayıran özellikler arasında, aile bireylerinin birbirine yaklaşımlarına sebep olan, paylaşma ve iş bölümüdür. Çocuk sayısı azalmakta, doğum aralığı uzamaktadır.

Sanayileşme ve kentleşme süreçleriyle aile yapısal bir dönüşüme uğramış, geleneksel ailenin yürütmekte olduğu birçok işlev bürokratik kurumlara devredilmiştir (Sayın, 1990, s. 23). Geleneksel ailenin üstlendiği üretim, eğitim, çocukların ve yaşlıların bakımı gibi birçok sorumluluk fabrika, okul, bakıcı aile, yetiştirme yurdu, huzur evi gibi kurumsal yapılar tarafından üstlenilmiştir. Böylece aile çok daha sınırlı bir etkinlik alanına yoğunlaştırılmıştır. Ailenin fonksiyonelliğinin bu şekilde daralması yeniden-üretim sorumluluğunu da giderek başka kurumlara paylaşması sonucunu doğurmaktadır (Oktan, 2008, s. 20).

2.3. Boşanma

Boşanma, aileyi oluşturan eşlerin artık birbirlerine katlanmama, güç getirmeme ve tahammül gösteremeyerek bir arada kalmalarının imkânsızlaşması sonucu gerçekleşen hukuki bir durumdur. Evlilik bağının karı -koça hayattayken çözülmesini sağlayan yasal kurumu, çeşitli dönemlerde ve toplumlarda farklı açılardan ele alınmıştır. Her toplumun ihtiyaçlarına göre değişen kurallarla düzenlenmiştir. “Eski Roma’da boşanma nedenleri yasal olarak düzenlenmemiştir. Eşler istedikleri zaman birbirlerinden ayrılma hürriyetine sahiptirler. Eski Yunan’da koca serbestçe, evliliği sonlandırabilirdi. Bunun için yasal bir neden aranmazdı. Kadın ise boşanabilmek için yargıca başvurmak zorundaydı. Buna karşılık evliliği dini bakımdan kutsal bir kurum

kabul eden Katolik Kilise, hukuki boşanmayı kabul etmemiştir” (Cin, 1988, s. 8). Roma’da evliliğin temelinde kadın ve erkeğin karşılıklı iradesinin (consensus) olması esastı. Consensus’un sona ermesi evlilik bağının da sona ermesi anlamına gelirdi. Evlilik niyetinin eşlerden biri yada her ikisi tarafından ortadan kalmaması boşanma (divortium) anlamına gelmekteydi (Gönenç, 2003, s. 646). Yahudi toplumunda boşanma için ciddi bir nedenin olması gerekmez. Bir erkeğin eşinin beğenmediği için bile boşayabilirdi. Tevrat’ta “Eğer bir adam evlendiği kadında yakışsız bir şey bulur, bundan ötürü ondan hoşlanmaz, boşanma belgesi yazıp ona verir ve onu evinden kovar...”(Yasa Kitabı, bap/24:1 -4) ifadeleri yer almaktadır. Hristiyanlarda ise evlilik “feshi imkânsız olan bir sözleşmedir” (İncil, Luka, Bab, 16, ayet 18) . İncil’de hiçbir suretle boşanma kabul edilmez. İslamiyet’e evliliğin devamı esastır. Evliliğin devamını sağlamak üzere her çareye başvurulmuş ve bütün çareler tüketilmiş olmadıkça boşanma bir çözüm olarak öngörülemmez. Ne var ki bazen evlilik birliğinin sona ermesi, devamından daha hayırlı olabilir. Ancak istenmeyen bu noktaya gelindiğinin kanıtlanması da şarttır. Bunun kanıtlanması için Kuran’da belli aşamalardan geçildikten sonra belli bir sürecin sonuna gelinmiş olması öngörülmüştür (Aktan, 2002,s,6).

TDK’ye göre boşanma,“eşlerden birinin boşanma ilamı almasıyla evlilik birliğinin son bulmasıdır”.Boşanma “hukukî, psikolojik ve sosyal yönleri olan bir süreç olup, hukukî kurallar çerçevesinde yapılmış bir evliliğin, tarafların karı-koca olarak bağları kalmaksızın; fakat varsa ortak çocukların hakları saklı kalmak üzere yargıç kanalıyla sona erdirilmesine ve tarafların başkalarıyla yeniden evlenebilmesine olanak veren hukuki bir işlem. ” (Arıkan ,1996, s. 25) dır. Akıntürk’e (1996, 252) göre “Boşanma eşler hayatta iken evlilik ilişkisine mahkeme kararı ile hukuken son verilmesidir.” Yani, Türk Medeni Kanunu göre boşanma sonucunda, kadın ve erkek eşit haklara sahiptir. “Boşanma, hayat boyu süreceği, her zaman yan yana ve birbirine destek olunacağı inancıyla kadın ve erkek tarafından kurulmuş ‘Resmi’ beraberliğin, aile kurumunun, sona erişinin hukuksal sürecini ifade etmektedir” (Bulut & Öztürk, 2007, s. 118.)

Sonuç olarak boşanmalar aileleri sarsmakta, çocukları dağıtmakta ve ailede huzursuzluklara sebep olmaktadır. Bu nedenle ülkemizde son çeyrek asırda boşanan

çiftlerin sayısında devamlı bir artış olduğu görülmektedir. Günümüzde aile kurumunda gittikçe artan bir çözülme yaşanmaktadır. Boşanan ailelerin sayısında devamlı artış göstermektedir.

2.3.1. Boşanmanın Nedenleri

Son yıllarda gerek dış ülkelerde gerekse ülkemizde boşanma oranlarındaki artış dikkat çekmektedir. Boşanma, Hukuki, ekonomik, psikolojik, kültürel, toplumsal sebepleri olan karmaşık sosyolojik bir olgudur.

Ülkemizde boşanma nedenleri, kanunlarla belirlenmiştir. Şu şekildedir:

1. Zina Nedeniyle Boşanma: “Medeni Kanun’un 161. Maddesi uyarınca, Evlilik birliği içerisindeyken evli şahsın eşinden başka biri ile cinsel ilişkide bulunması zina sayılır. Eşlerin karşılıklı olarak sadakat yükümlülüğüne aykırı olarak eşlerden birinin eşi haricinde başka bir kimseyle cinsel ilişkide bulunması zina fiilini oluşturacağından, kişi, zina yapan eşe bu sebebe dayanarak boşanma davası açabilecektir”(TMK161. Madde).

2. “Hayata Kast, Pek Kötü veya Onur Kırıcı Davranış: Medeni Kanun’un 162. maddesi uyarınca; Eşlerden her biri diğeri tarafından hayatına kastedilmesi veya kendisine pek kötü davranılması ya da ağır derecede onur kırıcı bir davranışta bulunması sebebiyle boşanma davası açabilir” (TMK 162. Madde).

3. “Suç İşleme ve Haysiyetsizlik Nedeniyle Boşanma: Utanç verici veya yüz kızartıcı nitelikte hırsızlık, dolandırıcılık, ırza geçme, emniyeti suistimal, sahtekârlık, kaçakçılık, zimmet, gasp gibi suçlar küçük düşürücü suçlar olarak kabul edilir. Burada söz konusu olan sadece küçük düşürücü bir suç işlemek veya haysiyetsiz hayat sürmek değil, aynı zamanda bu olumsuzlukların evlilik birliğini çekilmez hale getirmesidir”(TMK 163. Madde).

4. “Terk Nedenine Dayalı Boşanma: Ortak konutu terk etmeye zorlayan veya haklı bir sebep olmaksızın ortak konuta dönmeyi engelleyen eş de terk etmiş sayılır” (TMK 164 Madde).

5. “Akıl Hastalığı Nedeniyle Boşanma: Eşlerden biri akıl hastası olup da bu yüzden ortak hayat diğer eş için çekilmez hale gelirse, hastalığın geçmesine olanak bulunmadığı resmi sağlık kurulu raporuyla tespit edilmek koşuluyla bu eş boşanma davası açılabilir.” (TMK 165. Madde)

6. “Evlilik Birliğinin Sarsılması: Evlilik birliği, ortak hayatı sürdürmeleri kendilerinden beklenmeyecek derecede temelinden sarsılmış olursa, eşlerden her biri boşanma davası açabilir.” (TMK 166. Madde)

Boşanma üzerine yapılan araştırmalar da incelediğinde, boşanmanın birçok nedeni olduğu görülmektedir(Arıkan, 1966,s,183) tarafından yapılan saha araştırmasında evlilikte geçimsizliğe sebepleri şu şekilde tespit edilmiştir:

1. “Şiddetli geçimsizlik
2. Kötü muamele ve cana kast
3. Zina
4. Ruh hastalığı
5. Beden hastalığı
6. Kadın kısırlılığı
7. Erkek kısırlılığı
8. İçki
9. Kumar
10. Evi terk etme
11. Akraba müdahalesi
12. Maddi sıkıntı.”

Toplumsal hayatta meydana gelen değişimler, boşanma oranlarının artışında önemli bir etkidir. “Günümüzde boşanmaların artmasında, kadının ekonomik bağımsızlığının artması, aile yapılarının değişmesi, yasal olarak boşanmanın geçmişe oranla kolaylaştırılması ve toplumun boşanmaya ilişkin yargılarının değişmesi gibi nedenler etki etmektedir” (Ünlü,1993,s.54). Çok sayıdaki varlıklı insanların dışında, evlilik artık mülkiyetin ve statünün nesilden nesile aktarılması isteğiyle pek bağlantılı değildir.” Kadınlar ekonomik bakımdan daha bağımsız hale geldikçe, evlilik giderek eskisine oranla daha az zorunlu bir ekonomik ortaklık olarak görülmektedir. Genel refahtaki artış, evlilikle ilgili bir sorun olduğunda ayrı bir ev açmanın eskisine göre daha kolay olduğu anlamına gelir” (Taylan& Danış, 2016, s. 49). Ayrıca “geleneksel

yaşama özgü erkek egemen kültür, kadınlar ile sorumlulukların paylaşılması konusunda esnek davranırken hakların paylaşılmasında kadınlar ile çatışmakta bu durum aile yaşantılarını ve kurallarını etkileyerek çatışmaların çözülmediği durumlarda yeni durumları ortaya getirmektedir” (Aydın& Baran, 2010, s. 117-118). Özellikle 20.yüzyılın son dönemine kadar ülkemizde, güçlü aile bağlarının ve dini inançların etkisi, “toplumda boşanmış bireylere özellikle de kadına karşı önyargılı ve damgalayıcı tutumların olması, kadının ekonomik bağımsızlığının bulunmaması, ailede sorunların çözümlendiği bir dinamik yapının söz konusu olması vb. faktörler nedeniyle boşanma olgusu toplumsal bir sorun oluşturmamaktaydı” (Taylan & Danış, 2016, s. 47).

Yörükoğlu boşanmalardaki artışı gelişen yeni özgürlük anlayışının geleneksel görevleri ve geleneksel ilişkilerdeki bağlılıkları zayıflatmasına bağlamaktadır. Yörükoğlu’na göre “evlilik üzerinde ciddi etkiye sahip olan dinsel kurumların otoritesinin zayıflaması, toplumun boşanmalara daha anlayışlı davranmaya başlaması, bir günah ve kusur olarak görmemesi, ailelerin gebelikten korunma yöntemlerini kullanmalarıyla çocuk sayılarının azalması (istatistiklere göre boşanmalar az çocuklu ailelerde meydana geliyor) boşanma oranlarında artışa neden olmaktadır” (Yörükoğlu, 1997, s.103). Ayrıca “geleneksel evlilik biçimlerinin yerini aşk evliliklerinin alması, evliliğin kadın ve erkek arasındaki sevginin yasal sonucu olarak algılanması, televizyon ve sinemanın etkisiyle oluşan aşk eşittir evlilik anlayışı “ (Yörükoğlu, 1997, s. 104) ve “bu anlayışın arkasından gelen aşk bitti evlilik bitti anlayışı boşanma oranlarındaki artışın farklı bir nedenidir” (Kahraman, 2006, s. 41).

2.4. Türkiye’de Boşanma Olgusu

Boşanmalar aileleri ve toplumu sarsmakta, ocakları dağıtmakta ve toplumda huzursuzluklara ve mutlusuzluğa neden olmaktadır. Maalesef ülkemizde son senelerde boşanan çiftlerin sayısında devamlı bir artış görülmektedir. Aile kurumunda gittikçe artan bu durum toplumun ve ülkenin geleceğini olumsuz yönde etkileyecektir. Durum böyle iken dünya ülkeleriyle mukayese ettiğimizde veriler bize ülkemizdeki boşanma oranlarının ABD ve AB gibi gelişmiş ülkelerdeki boşanma oranlarının altında olduğunu göstermektedir.

Dolayısıyla sosyo-ekonomik ve kültürel değişimlerin, modern aile yaşamı üzerinde etkisinin yoğunluğu farklı olmakla birlikte her toplumda görülmektedir. Avrupa Birliği ülkelerinde hane halkının küçüldüğü yönünde veriler bulunmaktadır. “20.yüzyılın sonunda her bireyin özel hayatının olduğu savı evlilik hayatını yıpratmış ve birey ailenin önüne geçmiştir” (Taylan & Danış, 2016, s. 44) “Günümüzde gelişmiş batılı ülkelerde, evliliklerin hemen hemen yarısı boşanma riski altındadır” (Aydın, & Baran, 2010, s.121). “Ülkemizde boşanma oranları, batı ülkeleriyle kıyaslandığında oldukça düşük bir seviyede bulunmakla birlikte, yıllara göre boşanma oranları incelendiğinde de ciddi bir artış gözlenmektedir” (Tatlilioğlu, & Demirel, 2016, s. 3).

Evlilik kavramı çok kutsal olsa da dünyada boşanmalar hızla artıyor. Araştırmacılar göre, son çeyrek asırda dünya ülkelerinde ve ülkemizde boşanma oranlarında büyük bir artış olduğunu görülmektedir. Avrupa ve Amerika’ da yeni ve ilk evliliklerin en az yarısının boşanma ile sonuçlandığını belirtmektedir. Bunun nedeni gelişmiş ülkelerde uygulanan aile politikaları ve ailenin geçirmiş olduğu evrimle paralel olmasıdır. Son asır(20. Yüzyıl) da parçalanmış aile oranları incelendiğinde “Amerika, Kanada, İsviçre, Norveç, Avustralya, AB, Rusya gibi ülkelerde boşanmalar ciddi boyutlardadır. Avustralya’da 1987-1996 yılları arasında boşanma oranları hızla yükseldiği ve gelecekte yeni evliliklerin %43’nün boşanmayla sonuçlanacağı tahmin ediliyor. 1998 verilerine göre dünyada boşanma oranı en yüksek ülkeler sırayla; ABD, Rusya ve Almanya’dır” (Pıtrak, 2013, s. 21)

Boşanan çiftlerin istatistiksel verileri tespit etmek, sağlıklı sonuca ulaşabilmek için boşanma oranlarını gözlemlememiz gerekmektedir. “Boşanmaya ilişkin bilgiler; istatistikler ile araştırmacılar tarafından yapılan bazı yerel çalışmaların bulgularına dayanmaktadır” (ASGM,2018,s,2) Literatür incelendiğinde boşanma konusundaki çalışmaların dört ana başlıkta toplandığı görülmektedir. 1950’li yıllarda II. Dünya Savaşı sonrası çöküntüleri sarma dönemi, 1960’lı yıllarda göç, kentleşme, sanayileşme, geçinme derdi, 1970’li yıllarda da toplumun siyasallaşmasıyla aile dayanışmasında artış gibi etkenler o yıllarda boşanmaların az olmasını açıklamaktadır. 1980’lerden sonra boşanma oranı, giderek artış göstermiştir (Taylan & Danış, 2016, s. 49).

TÜİK verilerinden yapılan derlemeye göre, 2006-2015 dönemini kapsayan 10 yılda Türkiye'de toplam 6 milyon 90 bin 212 çift evlendi, 1 milyon 151 bin 591 çift de boşandı (<http://www.tuik.gov.tr>).

TÜİK, Evlenme ve Boşanma İstatistiklerine göre, 2004, 2006, 2009, 2011, 2014 verilerinde, Kaba Boşanma Hızı, 2004'de binde 1,28; 2005'de binde 1,33; 2006'da binde 1,28; 2007'de binde 1,34; 2008'de binde 1,40 ve 2009'da binde 1,59, 2011'de binde 1,64; 2014'te ise binde 1,7'dir. 2004 yılında binde 1,28 olan kaba boşanma hızının 2014 yılında 1,7'ye, 2015 yılına geldiğimizde binde 1,69 oranında olduğu görülmektedir (<http://www.tuik.gov.tr>).

“Evlenen çiftlerin sayısı 2017 yılında 569 bin 459 iken 2018 yılında %2,9 azalarak 553 bin 202 oldu. Kaba evlenme hızı binde 6,8 olarak gerçekleşti. Boşanan çiftlerin sayısı 2017 yılında 128 bin 411 iken 2018 yılında %10,9 artarak 142 bin 448 oldu. Kaba boşanma hızı binde 1,75 olarak gerçekleşti. Boşanmaların 2017 yılında %38,7'si evliliğin ilk 5 yılı, %20,7'si ise evliliğin 6-10 yılı içinde gerçekleşti Boşanmaların 2018 yılında ise %37,6'sı evliliğin ilk 5 yılı, %20,4'ü ise evliliğin 6-10 yılı içinde gerçekleşti” (bkz.<http://www.tuik.gov.tr>).

Tablo 2,1. Türkiye’de Evlenme - Boşanma Oranları (2001 - 2017)

Yıllar	Evlenme	Kaba Evlenme Hızı	Boşanma	Kaba Boşanma Hızı
2001	544.322	8,36	91.994	1,41
2002	510.155	7,73	95.323	1,44
2003	565.468	8,46	92.637	1,39
2004	615.357	9,09	91.022	1,34
2005	641.241	9,35	95.895	1,40
2006	636.311	9,17	93.489	1,35
2007	638.311	9,09	94.219	1,34
2008	641.973	9,03	99.663	1,40

2009	591.742	8,21	114.162	1,58
2010	582.715	7,98	118.568	1,62
2011	592.775	8,02	120.117	1,62
2012	603.751	8,03	123.325	1,64
2013	600.138	7,89	125.305	1,65
2014	599.704	7,80	130.913	1,70
2015	602.982	7,71	131.830	1,69
2016	594,493	7,5	126,164	1,59
2017	569,459	7,09	128,411	1,6
2018	553,202	6,8	142,448	1,75

Tablo 2.1. TÜİK Boşanma İstatistiklerinden Yararlanarak Oluşturulmuştur (<http://www.tuik.gov.tr> erişim; 20.01.2019).

2.4.1. Kastamonu’da Boşanma

Kastamonu’da boşanma istatistikleri Türkiye genelindeki tablo ile benzerlik arz etmektedir. Son yıllarda evlenme olgusu azalırken, buna karşılık boşanma olgusu da artmaktadır. Büyük şehirlere kıyasla Kastamonu, modernleşme hızı nispeten daha yavaş, aile yapısını örf –adetlerini devam ettiren muhafazakâr bir ildir. Buna rağmen boşanma olaylarının artmasının önüne geçilememektedir.

Yaptığımız incelemelerde TÜİK tarafından ortaya konulan istatistikî veriler dışında Kastamonu’da boşanma üzerine yapılmış bir alan çalışması bulunmamaktadır.

Kastamonu’da, 2015 yılında 2 bin 178 çift evlendi. Kaba evlenme hızı ise binde 5,26 oldu. 366 çift boşandı. Kaba boşanma hızı ise binde %0,99 oldu. 2016’da ise Kastamonu’da evlenmeler %2,6 azaldı, boşanmalar ise binde %4,9 arttı. 2017’de Kastamonu’da evlenmelerde 7,0 azalış olurken boşanmalar ise 2,9 artmıştır.

“Kastamonu’da evlenen çiftlerin sayısı bir önceki yıla göre %2,6 azalarak 2016 yılında 2 bin 121 oldu. Kaba evlenme hızı ise binde 5,66 oldu. Kastamonu bu oranla kaba evlenme hızı sıralamasında 81 il içerisinde 78. sırada yer almıştır. Boşanan çiftlerin sayısı bir önceki yıla göre %4,9 artarak 384’ e yükselmiştir. Kaba boşanma hızı ise

binde 1,02 olmuş, Kastamonu bu oranla kaba boşanma hızı sıralamasında 81 il içerisinde 59. Sırada yer almıştır” (<https://www.kastamonuilkhaber.com>.Erişim 12.01,2019).

Kastamonu’da evlenen çiftlerin sayısı bir önceki yıla göre %7,0 azalarak 2017 yılında bin 972 oldu. Kaba evlenme hızı ise binde 5,26 oldu. Kastamonu bu oranla kaba evlenme hızı sıralamasında 81 il içerisinde 80. sırada yer almıştır. Boşanan çiftlerin sayısı bir önceki yıla göre %2,9 artarak 395’ e yükselmiştir. Kaba boşanma hızı ise binde 1,05 oldu. Kastamonu bu oranla kaba boşanma hızı sıralamasında 81 il içerisinde 57. Sırada yer almıştır (<http://bizimcankiri.com.tr/> .Erişim11.01,2019).

Tablo 2.2. “Kastamonu’da Evlenme - Boşanma Oranları (2010 - 2017)

Yıllar	Evlenme	Kaba Evlenme Hızı	Boşanma	Kaba Boşanma Hızı
2010	2 448	6,80	431	1,20
2011	2 357	6,54	496	1,38
2012	2 305	6,41	449	1,25
2013	2 210	6,14	384	1,07
2014	2 208	5,99	397	1,08
2015	2 178	5,87	366	0,99
2016	2121	5,66	384	1,02
2017	1972	5,26	395	1,05
2018	1 939	5,13	490	1,30

“(http://www.tuik.gov.tr erişim;200.01.2019).

Boşanan bireylerin yaş gruplarına bakmak, ortalama ilk evlenme yaşları ve içinde oldukları sosyo-kültürel yapı hakkında bir fikir verebilir. Bu nedenle boşanmaların evlilikte yaş grubuna göre dağılımına gelince en yüksek boşanma oranı 30-34 yaş aralığı ondan, sonra 35-39 olarak görülmektedir. Evliliğin en fazla zedelenebilir olduğu yaş dönemin 30-39 arası olduğunu saptanmıştır. Boşanan erkek ve kadınların oranı bakıldığında, erkekler 35-39 yaş arası oranı artarken, kadınlar ise 30-34 arası artış görülmektedir. Bu durumu yaş ortalamasının yükselmesine bağlayabiliriz.

Tablo 2.3. Türkiye’de Boşanan Eşlerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı, 2017

Cinsiyet	Toplam	16-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60+
Erkek	128 411	147	4 101	16 179	24 349	26528	20644	14 822	9 454	5358	6218
Kadın	128 411	1 970	14302	22081	25 064	23 907	16470	10207	6 086	3214	2565

(<http://www.tuik.gov.tr> erişim; 20.01.2019).

Kastamonu’da boşanan eşlerin yaş gruplarına göre dağılımına bakıldığında, Türkiye yaş aralığıyla aynı orandadır. Yaş grubuna göre boşanmalara bakıldığında en fazla boşanma 35-39 yaş aralığında görülüyor. Bu yaş grubunu sırasıyla 30-34 ve 25-29 yaş aralığı izliyor.

Tablo 2.4. Kastamonu’da Boşanan Eşlerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı, 2017

Cinsiyet	Toplam	16-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60+
Erkek	395	-	12	56	82	86	53	49	16	20	21
Kadın	395	7	50	74	72	76	50	32	17	4	13

(<http://www.tuik.gov.tr> erişim; 20.01.2019).

2.4.2. Tosya’da Boşanma

Evliliğin sosyal bir kurum olarak kabul edildiği toplumlarda boşanma hakkı yaşla ve geleneklerle kısıtlanmış, ancak hiçbir zaman ortadan kaldırılamamıştır. Üstelik boşanma, hiçbir dönemde teşvik edilen bir olgu olmamıştır. Ancak içinde bulunduğumuz dönemde değişen teknolojiye ve değer yargılarında meydana gelen değişimlere bağlı olarak (Pıtrak, 2013, s. 20) Tosya’da da boşanma olayına daha fazla hoşgörü ile yaklaşılmaya başlanmış ve toplum tarafında kabul görülmüş ve bu nedenle boşanmalar artmış olduğu söylenebilir. Zira boşanma günümüzde toplum tarafından evlenme kadar doğal bir olgu olarak görülmektedir.

Tosya’da, 2016 ile 2018 yılına kadar boşanma verilerine baktığımızda, boşanma sayısının sürekli artış halinde olduğu görülmektedir. 28 bin nüfuslu orta ölçekli, içe kapalı bir Anadolu ilçesi olmasına rağmen, son yıllarda boşanma istatistiklerine bakıldığında adeta önemli bir artış görülmektedir. Boşanan çift sayısını nüfus artışıyla mukayese ettiğimiz zaman dikkat çekici oranlar ortaya çıkmaktadır.

Tosya’da 2016 yılında 190 çift evlenirken, 37 çift ise boşandı. 2017 yılında ise 210 çift evlenirken, 52 çift ise boşandı (<https://www.aciksozgazetesi.com> Erişim12.01,2019).

Başka bir gazete haberinde ise Tosya ilçesinde 2016 yılında 37 Çift boşanırken 2017 yılında bu rakam 52 ye ,2018 yılın da ise evlenen çift sayısı 182, boşanan çift sayısı ise 100’e çıktı.(<http://www.tosyahaberleri.com>.Erişim12.01,2019,veTosya adliyesi ve Tosya Belediyesi,14.6.2019).

2.5. Ailenin Çocuk Açısından Önemi

Toplumsal bir kurum olan aile, sosyal yapının en küçük ünitesidir. Bu ünite anne-baba ve çocuklardan teşekkül eder. Aile, insanın doğumuyla katıldığı ilk kurumdur. Üyeleri arasında kan bağı ve birbirlerine ait olma, hoşgörü, saygı, sevgi ve şefkat gibi duygular ve değerlerle ve ortak amaçları olan bir kurumdur. Aile bir dayanışma merkezidir. Aileler, evlilikle ayakta durmaktadırlar. Evlilikteki temel ileti neslin devamı anlamına gelen çocuk sahibi olmaktır.

Aile, en küçük toplumsal kurum ve yapı taşıdır. Aile, aynı çatı altında yaşayan ebeveyn ve çocuklardan meydana gelen sosyal bir yapıdır. Aile bir birine soy bağı ile bağlı bireylerin oluşturdukları topluluk olarak tanımlanabilir. Aile, en az karı koca ve çocuklardan meydana gelen kurumsallaşmış bir biyolojik gruptur. Yani aile soy bağıyla başlayan ve evlilikle kurumsallaşan bir yapıdır. “Anne-baba ve çocuklardan oluşan bu kuruluşun, yasalarla belirlenen görevleri yanında, geleneklerle tespit edilen birçok başka işlevi vardır. Aile toplumun değer yargılarını, gelenek ve göreneklerini, beğenilerini, inançlarını, önyargılarını ve kültürünü yansıtır” (Yörükoğlu, 1993, s.125).

Toplumun kültürel ve sosyal ilkeleri aile içinde gelişir. Aile kurumu sosyalizasyon sürecinin kaynağı durumundadır. Bireyin kazandığı kültür, gelenek, görenek, düşünce, inanç ve davranışlarının temelleri ailededir. Ailenin temel unsurlarından biri olan biyolojik unsurlar tek başına ailenin belirleyici özelliği durumunda değildir. Biyolojik unsurların yanı sıra ailenin psikolojik, sosyolojik unsurları vardır (Eyce, 2000, s. 224)

Aile, bireylerin içinde doğup büyüdüğü, kişiliklerini kazandığı ve çevreleriyle sosyal ilişkilere girdiği toplumsal bir kurumdur. Aile, çocukların eğitimi, yetiştirilmesi, ruhsal gelişimlerini sağlıklı bir şekilde tamamlamaları ve sosyalleşmeleri açısından en önemli müesseselerdendir. Aile toplumun temelidir. Bir toplumun varlığı, huzur ve istikrarı ailenin düzene girmesine bağlıdır. Aile hem birey, hem de toplum açısından çok yönlü bir işleve sahiptir. Bu yönü dolayısıyla, insanlık tarihinin başlangıcından günümüze kadar bütün toplumlarda önemli bir müessese olma özelliğini koruyabilmiştir (Özdemir, 2002, s.15).

Çocuk, ilk duygu ve davranış deneyimlerini, sosyal gelişimini ailede yaşamakta ve kazanmaktadır. Kendisi dışındaki insanlara karşı davranış şekli ve diğerleriyle yaşadığı problemleri çözümü aile içinde şekillenir. Bu nedenle aile, verimli bir ilişki ortamı içermesi bakımından, çocuk için önemli bir modeldir. Anne-baba ve çocuklar arasındaki ilişki bağı, toplumun inşasında temel faktörlerden biridir. Çocuğun gelişiminde ebeveynlerin kişilik özellikleri ile kültürel değerleri ve davranışları önem arz etmektedir. Anne-babalar, çocuk için rol model olduğu, çocuğun davranışlarında ve sosyalleşmesinde etkili birer modeldirler. Sosyalleşme, çocuğun içinde yaşadığı çevre ve kültür için geçerli olan tutum, davranış ve becerileri edinerek, zaman içinde kendi benliğinin oluşmasında önemli bir süreçtir. Sosyalleşme sürecinde çocuk; özdeşleşme, örnek alma, pekiştirme ve öğrenme yoluyla kişiliğini geliştirir. Yani anne-baba ile çocuk arasındaki bu etkileşim, ailenin gerçekleştirdiği eğitimidir. Bu bağlamda, ailenin çocuk yetiştirmede, ailenin içinde bulunduğu toplumun kültürü, gelenek ve göreneği, eğiliminde son derece önemlidir.

2.5.1. Ailenin Çocuğun Gelişimindeki Rolü

Bireyin gelişim dönemleri içerisinde en önemlisi ve en etkilisi çocukluk dönemidir (Apaydın, 2001, s.319). Bu gelişimi etkileyen en önemli unsur şüphesiz ki, ailedir. Aile, bireylerin içinde doğup yaşadığı, kişiliklerini kazandığı ve çevreleriyle sosyal ilişkilere girdiği sosyal bir yapıdır.

İnsan, özünü ve kişiliğini ailesinden alır. Bu özü, ailesinden gelen değerlerle geliştirir, biçimlendirir, yapılandırır. Tüm psikologların, kişiliğin oluşmasında büyük etkisini

vurguladıkları çocukluğun ilk yılları, derin ve köklü aile ilişkileri içinde geçer (Apaydın, 2001, s.321). Bu nedenle anne ve babanın özellikle annenin, çocuk üzerinde etkisi azımsamayacak kadar etkilidir. “Anne, çocukla biyolojik ve psikolojik olarak derin bir ilişki içindedir. Özellikle ilk yıllarda onun etkisi çoktur. Öyle ki annenin iki yaşına kadar çocuk için en önemli sosyal çevreyi oluşturduğu söylenmektedir. Babanın etkisi daha sonraki yaşlarda etkili olduğu söylenir” (bkz. Bulut, 1983, s. 79).

Çocuk, ilk duygu ve davranış deneyimlerini, sosyal gelişimini ailede yaşamakta ve kazanmaktadır. Kendisi dışındaki insanlara karşı davranış şekli ve diğerleriyle yaşadığı problemlerin çözümü aile içinde şekillenir. “Bu dönemdeki çocukta kişilik gelişimi ve benlik gelişimini oluşturan ahlak gelişimi, zihinsel gelişim, ruhsal ve sosyal gelişim belli bir noktaya ulaşmış bulunmaktadır” (Apaydın, 2001, s. 320). Bu nedenle aile, sağlıklı bir etkileşim ve ilişki ortamı içermesi bakımından, çocuk için güçlü bir modeldir. Zira “Erikson’nun tanımladığı, temel güven güvensizlik, özerklik-utanç, kuşku, girişkenlik-suçluluk gibi gelişim aşamaları bebeklik ve ilk çocukluk dönemlerinde aile içerisinde belli bir yönde gelişme göstermektedir” (Bayraktar, vd, 1994, s.188). Anne-baba ve çocuklar arasındaki ilişkiler sağlıklı bir toplumun oluşmasında temel ilkelerdir. Sağlıklı bir toplum ve bireyler ancak sağlıklı ve güvenilir bir ortamdan ortaya çıkarlar. Bu nedenle Çocuğun gelişiminde ebeveynlerin kişilik özellikleri ile kültürel değerleri son derece önemlidir. Yani anne-baba ile çocuk arasındaki iletişim, çocuğun ailede gerçekleştirdiği ilk eğitimidir.

Bu bağlamda, “ailenin içinde bulunduğu toplumun kültürü, geleneği, ailenin çocuk yetiştirme eğiliminde son derece önemlidir. Zira aile, küçük yaşlardan itibaren çocuklara verilen iyi alışkanlıkların ve iyi terbiyenin okul hayatında, sokakta ve arkadaş çevresinde korunmasını sağlar. Bu görevi aileden daha iyi karşılayacak bir kurum tasavvur edilemez, çünkü hiçbir kurum aile kadar çocuklarla ilgilenemez ve onları teker teker kontrol edemez “(Yavuzer, 1996, s. 43).

Birey aile ile vardır, aile de fertleriyle vardır düşüncesinden hareket ederek, birey ve aile etkileşimini ve bireylerin aileden ayrı görülemeyeceğini söyleyebiliriz. Ne bireyi aileden ne de aileyi bireyden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Birey ve aile ruh ve vücut gibi bir bütünlük sağlar. Çünkü kişi yaşam alanı oluştururken, aile de onu

oluşturur. Bir başka deyişle kişiliği oluşturan, biçimlendiren, karakteri oluşturan ve benliği geliştiren etken aile olurken, aile de kendisini oluşturan bireylerle var olmaktadır.

2.6. Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkisi

Aile toplumsal açıdan çok önemli amaçlara hizmet eden bir kurumdur. Çocuğun fiziksel gelişiminin ve bakımının yanı sıra aile, çocuğun sosyal kimliğini oluşumunda, becerilerini, içinde yaşanılan toplumun kültürünü çocuğa kazandırır (Gülmez, 2008, s. 64). Çünkü aile bireyleri çocuklar üzerinde en büyük etkiye sahip kimselerdir. Aile bireyleri, Çocuk için en önemli sosyal modellerdir.

Bilici'nin (2014) yapmış olduğu Boşanma Sürecinin Çocuklar Üzerindeki Psiko-Sosyal Etkileri adlı çalışmada boşanmanın, hayatı anlamlandıramama sürecinin bir sonucu olduğu düşünülmektedir. Bilici'ye göre dünya hayatını anlamlandıramayan eşlerin, evliliği sürdürebilecek ortak değerlerde buluşamayıp günden güne egoist dünyalarına yol almalarının, onları birbirinden uzaklaştırdığı iddia edilmektedir. Bilici, eşlerin birbirinden uzaklaşmasının ise manevi hayatın zayıflığından kaynaklandığını söyler. “Çünkü manevi havayı teneffüs edemeyen bir anne babadan fedakârlık yapmasını, merhametli ve şefkatli olmasını, kendilerine ve birbirlerine olduğu gibi çocuklarına da el uzatmalarını beklemek zayıf bir ihtimal olduğunu vurgular” (bkz, Bilici, 2014, s. 81-89).

Her çocuk için doğal olan, çocukluk hayatını ebeveynleriyle birlikte geçirmesidir. Ebeveynler boşanmanın sonuçlarından olumsuz etkilense de en çok olumsuz etki çocuk üzerinde olmaktadır. Boşanma hiç kuşkusuz, çocukların başına gelebilecek en sarsıcı olaylardan biridir ve potansiyel olarak onların gelişmelerini ciddi biçimde etkileyecek bir dizi değişikliği de beraberinde getirmektedir(Aşıroğlu, 2017,3). “Boşanmanın çocuklar üzerindeki olumsuz etkisinin kesin olduğu ve bu çocukların yaşamının hiçbir zaman iyi olmayacağı üzerinde, görüş birliği bulunmaktadır” (Sağlam, 2011, s. 19).

Çocukların zor bir durum olan boşanma sürecine uyum sağlamakta büyük sıkıntılar yaşadıkları görülür. “Aile içerisinde sorunların yaşanıyor olması ve bu sorunların aile

fertlerini olumsuz yönde etkilemesi, onların ruh sağlıklarını da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Meadows göre ailedeki bireylerin birbirini dışlaması ya da örselemesi diğer üyelerin duygularına zarar verici etkiler oluşturabilir “(Meadows 2010’dan akt, Sağlam, 2011, s. 16). “Boşanmış ailelerde ana-baba arasında boşandıktan sonra bile devam eden çekişmeler, çocukta kaygının oluşmasına neden olabilmektedir “(Bulut ve diğerleri,2007, s. 118-119). Hor görülen, itilip kakılan ve sahipsiz kalan çocuk, sevgi, şefkat ve bağlılık hissinin yok olmasına, kendini değersiz, işe yaramaz, başkalarına yük ve kendini psikolojik bunalımlar içinde bulacaktır.

Çocuklar için boşanma, aile olma görevini pek de iyi yerine getiremese bile, korunup bakım gördükleri bir sistemin çökmesi anlamına gelmektedir. Çünkü yaşamı sürdürmenin en önemli bileşeni ailedir (Genç, 2015, s. 86) Çocuklar kötü bir evliliği boşanmaya yeğ tutmaktadırlar (Çağdaş ve Seçer, 2004, s. 220). Bundan başka, gelir ve sosyal düzey (statü) kayıpları, çocuklar ve/veya eşler arası çatışmalar, kalitesiz ebeveynlik, anne ve babada psikolojik sorunlar, çevre ve okul değişiklikleri, yeniden yapılabilecek bir evlilik sonrası yeni aile ve kardeşlere uyum süreçleri, vb çocukların anne ve babalarının ayrılmasının dışında yaşayacakları en önemli sorunlar arasındadır. “Çocuğun alıştığı yaşam şeklinin değişmesi, aile yapısının bozulması ve ebeveynlerden birinin evden ayrılması çocukta kaygıyı tetiklemektedir” (Bulut, Serin ve Öztürk, 2007, s. 119). Bununla beraber, çocuğun yaşı, cinsiyeti, ana-baba tutumları, anne-babanın eğitim durumu, ailenin sosyo-ekonomik düzeyi, anne-babanın mesleği, kardeş sayısı ve çocuğun başarı durumu kaygıyı etkileyen etmenlerdir. Küçük çocuklardaki kaygı yaratan durumlar ileri yaşlarda ruhsal tepkilerin temelini oluştururlar. “Bu çocuklarda, yani parçalanmış aile çocuklarında yüksek oranda psikolojik düzensizlikler ve suça yönelmeler gerçekleşecektir. Nitekim yapılan araştırmaların sonuçları bunu doğrulamaktadır” (Bilir & Dabanlı, 1991, s.149-150).

Boşanma, nedeniyle aile bütünlüğünü koruyamayan, tehdit altında yaşayan, yaşanan olumsuzluklar karşısında hayatını sürdürebilmesi, zorluk ve sıkıntılarla mücadele edebilmesi güçleşmektedir. Çünkü ailenin parçalanması çocukların güven duygusunu da tehdit eder. Çoğunlukla çocuk anne-babasının boşanmasını kabullenemez. Çocuğun anne babaya olan sevgisi, onlar ayrıldıktan sonra nefrete ve hatta düşmanlığa

dönüşebilir. “Boşanma sürecinde ve sonrasında çocuklarda öfke, içlerleme, endişe, depresyon ve suçluluk gibi duygular sıklıkla yaşanan duygulardır “(Uzun, 2013, s. 21).

Genellikle çocuklar ebeveynlerin boşanmasından kendilerini sorumlu tutabilirler. “Bu, çocuklarda rol karmaşasına girmelerine, aileden kopmada güçlük yaşamalarına ve suçluluk duygularının gelişmesine sebep olacaktır. Çocuklar, anne babalarının arasındaki çatışmaya çoğu zaman kendilerinin sebep olduğunu düşünürler. Ayrıca bu çocuklar ailelerini bir araya getirme ve giden ebeveyni geri döndürme gibi bir sorumluk duymaktadırlar (Biçer, 2009, s. 15).

Çocuklarda, ana ve baba ayrılığına bağlı olarak ortaya çıkan psikolojik belirtiler çok çeşitlidir. Huysuzluk, hırçınlık, tedirginlik ve saldırgan davranışlar en sık gözlenen belirtilerdir. Uyumsuzluk belirtileri, çocuğun yaşına, boşanmadan önceki örselenmesine ve boşanma sonrası dönemde, ana ve babayla ilişkilerinin niteliğine göre değişir. Bu belirtilerin kalıcı olup olmaması da yine çok çeşitli etkenlere bağlıdır. Bu bakımdan boşanma, çocukta ruhsal dengesizlik yaratan tek neden olarak görülmemelidir (Yörükoğlu, 1980, s. 271).

Boşanmadan sonra çocuklarda görülen tepkiler genellikle şu şekildedir:

1. Boşanmayı kabul etmeyip inkâr etme
2. Boşanmayı yaratan nedenlere öfke duyma
3. Ebeveynleri birleştirme çabası içine girme
4. Depresyon ve çöküntü yasama
5. Boşanma durumunu kabul etme.” (Sağlam, 2011, s.16).

Bunlardan başka, anne baba ayrılığının çocuğa acı veren en önemli örnekleri arasında terk edilme korkusu, çeşitli kayıplara karşı matem, kendini suçlama, yeniden bir araya gelme umutları, utanç ebeveynlere yönelik öfke, her bir ebeveynin iyiliğinden endişe etme, kendi ilişkilerine dair kararsızlıklar ve devam eden ebeveyn çatışmasından duyulan kaygı sayılabilir (Emery, 2012, s. 51).

Çocuklar, “anne ve babalarının boşanmalarına karşı öfke dolu tepkilerini yaşlarına ve kişilik özelliklerine göre ifade etmektedir. Boşanmış ebeveynleri olan çocukların çoğu,

özellikle erkek çocuklar, bu duygularını sık sık kavga ederek, anne ve babaya, öğretmenlere ve onlarla ilgilenen diğer kişilere kızgınlıklarını yansıtarak ifade ederler” (Uzun, 2013, s. 22). Çocuklar bu karmaşık ve yoğun duyguların bir kısmını yaşadıkları gibi aynı anda hepsini de yaşayabilirler.

Yukarıdaki bu durumların sorunsuz bir şekilde atlatılamaması halinde, çocuklarda davranışsal ve psikolojik problemler; kendini ifade etmeme, akademik yönden başarısız olma gibi birçok sahada olumsuz etkiler görülmektedir.

Boşanmanın, çocuklarda psikolojik problemler görülmesi riskini artırdığına şüphe yoktur. “Ancak olumlu davranışlar, yakın arkadaş ilişkileri ve sosyal destek, etkili anne baba tutumu, yüksek benlik saygısı ve öz yeterlik gibi pek çok olumlu değişken ve koruyucu faktör, bu çocukların zorluklar karşısında daha etkin problem çözme ve zorluklarla başa çıkma ile daha iyi uyum sağlama becerileri geliştirmelerini sağlayabilir. Bu şekilde yüksek risk altında yaşayan parçalanmış aile çocuklarının sağlam ve ayakta kalabilmesi, kendini toparlama gücüne sahip olması gerçekleşebilir” (Pırtık, 2013, s. 14). “Temsil gücü yüksek örneklerle yapılan çalışmaların sonuçları, boşanmış ailelerin çocuklarının, boşanmamış ailelerin çocuklarından iki kat daha fazla psikolojik yardım alma eğiliminde olması nedeniyle ruh sağlığı tedavisi göstermekte olan popülasyonu temsil ettiğini göstermektedir” (Emery, 2012, s. 47).

Burada tartışılan araştırmaları göz önünde bulundurduğumuzda anne baba boşanmasının çocuk üzerindeki etkisinin ruhsal ve psikolojik olarak kırılan olduğu söylenebilir. Çünkü anne-baba, çocukla psikolojik ve biyolojik olarak derin bir ilişki içindedir. Diğer bir konuda boşanma sonrası çocuk psikolojisini etkileyecek en önemli faktörlerden birisi de konuya toplumun yaklaşımıdır. Çünkü boşanmış ebeveynlerin çocukları ya kırılan ya da incitilmez olarak resmedilir. Anne baba ayrılığının çocuk üzerindeki etkisinin anlamak için boşanmanın çocuk üzerine bıraktığı psikolojik bağlamlarını kavramak zorundayız. “Ebeveynlerinin ayrılığı ile baş edemeyen çocuklar her ortamda öfkesini dışa vurma amacı ile saldırgan davranışlar, bağırma, vurma, zarar verme, kavgaya karışma gibi davranışlar ile tepkilerini belli edebilirler” (Öztürk, 2008, s. 99).

Sonuç olarak, boşanma olayı hem ebeveynler hem de çocuklar için çok zor bir durumdur. Şüphesiz en fazla etkilenenler çocuklardır. Bu zorlu süreçte ilk iş, çocuklara boşanmayı doğru bir şekilde anlatmaktır. Çünkü boşanma gibi sosyo-kültürel farklılıkların önemli olduğu bir konuda, boşanma sonrası çocuğun içinde bulunduğu durumu ve olayların çocuğu nasıl etkilediği ve ruh sağlığı durumunu bilmek yararlı olacaktır. Aksı takdirde olayı tek tip bir psikolojik olay olarak kavramsallaştırarak çocuğun içinde bulunduğu durumu anlamak mümkün olmayacaktır. “Boşanmanın çocuklar üzerindeki etkileri her ne kadar açıklanmaya çalışılsa da boşanmanın etkileri konusunda genellemeler yapmanın mümkün olmadığı görülmektedir. Çünkü her boşanma olayı, kendine özgü, karmaşık ve çok yönlüdür “(Alisinanoğlu, 2003, s. 97-108).

2.6.1. Boşanmanın Davranışsal Açısından Çocuk Üzerindeki Etkisi

Boşanma; ailenin parçalanmasına ya da tümünden dağılmasına yol açan ve tüm aile bireylerini sarsan karmaşık bir olgudur. Boşanmış aileye mensup olan çocuklar sürekli iç çatışma içindedir. Yapılan araştırmalarda bu çocuklarda şu davranış problemleri tespit edilmiştir. Benmerkezci düşünce yapısı, ebeveyni suçlama veya kendini suçlama, terk edilme korkusu, akademik başarısızlık, okul veya çevreye uyum problemleri, anormal davranışlar, ikili ilişkilere güvensizlik, cinsiyet sorunları, saldırganlık, okuldan kaçma, depresyon, yeme-uyku bozuklukları, alt ıslatma, aşırı ilgi isteme, bekleşme vb. davranışlar sergilerler.

Çocuk açısından bakılacak olursa boşanma, ciddi değişiklikleri beraberinde getirebilmektedir. Boşanma sonrası çocukların uyumu genellikle, sonuçlar ve süreç açısından geniş bir perspektifte incelenmektedir. Bu konuda yapılan meta-analiz ve gözden geçirme çalışmalarında özellikle 1960'lı ve 1970'li yıllarda daha çok boşanma sonrasında ortaya çıkan sonuçlar üzerinde durulduğu ve boşanmanın çocuk üzerindeki olumsuz etkilerin üzerinde odaklanıldığı görülürken; daha sonraki yıllarda yapılan çalışmalarda ise, boşanma sonrası çocuğun uyumu ile ilgili çalışmalar dikkat çekmektedir.

Amato ve Keith (1991) tarafından yapılan bir metaanalizde, “boşanmanın çocuğun uyumunu araştıran 92 çalışma incelenmiş ve boşanmanın çocukların akademik başarısı, davranım (conduct) bozukluğu, psikolojik uyum, benlik saygısı ve sosyal ilişkiler alanlarında olumsuz sonuçları olduğu bulunmuştur” (Öndegider, 2013, s. 145).

Boşanma süreci içinde yaşanan gerginlikler ve çatışmalar, “çocuğun içe kapanmasına, anne babası tarafından sevilmediğini düşünmesine, gerginliklerin sorumlusu olarak kendisini görmesine neden olur. Bu sürecin noktası olan boşanma ise çocuğun bu düşüncelerinde haklı olduğunun göstergesi olarak ortaya çıkar ve çocuk yoğun suçluluk duygusuna yol açar” (Gümüşel, 2017, s. 134).

Boşanma çocukta kendine özgü yaşanan problemlerin artmasına ve kriz döneminin oluşmasına sebep olabilir. Aile dengeli ve tutarlı davranabilirse sorunla baş edebilirler. Aksi takdirde çocukta sosyal izolasyonun etkisi olarak, içe kapanma, yalan söyleme, yalnızlık, çaresizlik, acındırma görülürken, çocuğun geliştirdiği işlevsiz başa çıkma yöntemleri olarak ise bireysel işlerle ilgilenme, ilişkileri uzatmaya çalışma, zararlı maddelere alışma, intihara teşebbüs, kızgınlık, kızgınlığı çevresine yansıtma, güvensizlik durumları görülür. Bunun yanı sıra hayata eleştirel yaklaşan, ikili ilişkilerde sorun yaşayan, itaatsiz ve agresif davranışlarda bulunan suç işlemeye eğimli bir kişiliğe yol açabilir.

Büyük çocuklar; boşanma sonrasında karşılaştıkları yeni hayatlarına uyum sağlamakta problem yaşayabilirler, ancak küçük yaştaki çocuklar ise; buna daha kolay uyum sağlayabilmektedir. Gelişen duygusal olgunluk ve anne veya babadan birine daha fazla yaklaşma büyük çocuklarda daha sık görülür. Bu davranışlar çocuğun cinsiyetine ve yaşına göre de farklılık arz eder.

Boşanma neticesinde çocuk, aşkın, acıyla birlikte utandırma ve kederi birlikte getirdiği sonucuna ulaşılabilir. Bu nedenle aşkın mutluluk getirdiğine olan inancını kaybeder.

2.6.2. Boşanmanın Yaşam Doyumu Açısından Çocuk Üzerindeki Etkisi

Yaşam doyumu, olumlu ve olumsuz hisler arasındaki muvazene olarak tanımlanabilir. "Bu yaklaşımda olumlu duygu; isteklilik, enerjik olma, ruhsal uyarılmışlık ve kararlılık gibi terimleri içerirken olumsuz duygu; üzüntü, kaygı, korku, öfke, suçluluk ve küçümseme gibi hoş olmayan duygu terimlerinden oluşmaktadır" (Yavuz, 2006, s.14). "Bir başka tanımda yaşam doyumu, genel olarak kişinin kendi yaşamından duyduğu memnuniyeti ifade etmektedir" (Telman ve Ünsal, 2004, s.52). "Yaşam doyumu bireyin kendinde bulduğu özelliklerin uyum içinde olması olarak tanımlanabilir. Öznel iyi olma çoğunlukla yaşam doyumu yerine kullanılır. Ancak öznel iyi olma yaşam doyumunu da kapsayan daha geniş içeriğe sahip bir kavramdır. Öznel iyi olma kriterleri arasında yaşam doyumu da bulunmaktadır" (Keser, 2003, s.122).

Bu konuyla ilgili yer alan araştırmalar incelendiğinde, iyi oluş değişkeni birbirinden farklı isimlendirmeler ve yapılar olarak ele alınmaktadır. İsimlendirmelerdeki farklılaşmayla birlikte yaşam doyumu veya iyi oluşa isnat edilen özellikler de farklılaşmaktadır. İsim ve bağlamsal olarak oldukça karmaşık bir yapı sergileyen alan yazısına göre, iyi oluşun tanımı yapılırken de benzer farklılıklar görülmektedir. Dolayısıyla yaşam doyumu veya iyi oluşun tanımı ile ilgili çeşitli teoriler, farklı yaklaşımlar getirerek psikolojik yorumlarla konuya açıklık getirmeye uğraşmışlardır. Böylece tanımlardan ziyade birtakım genellemeler ortaya çıkmıştır. Biz de fazla detaya girmeden aralarındaki bu ince farkı göz önünde bulundurarak iki farklı başlık altında çocuğun yaşam doyumu ve psikolojik iyi oluşumunu ele alacağız.

Mutlu olmanın önemli bir göstergesi de bireyin, belirlediği yaşam ölçülerine ne derecede uygun yaşadığına yönelik yaptığı öznel değerlendirme olarak tanımlanan yaşam doyumudur. "Yaşam doyumu içinde bilişsel öğeleri de içeren bir kavramdır ve önemli belirleyicileri arasında aile, anne baba çocuk iletişiminin olumlu olması vardır" (Akyol, 2013, s. 30). Günlük dilde "mutluluk" olarak ifadesini bulan yaşam doyumu, bireyin yaşamını kendisinin değerlendirmesidir. Mutluluk, psikolojide öznel iyi oluş kavramıyla ele alınır. Yaşam doyumu bireyin kendi hayatını değerlendirmesi ve bu değerlendirme neticesinde bir hüküm bildirmesi anlamına gelmektedir. "Yaşam

doyumunu, tek boyutlu bir yapı değildir Yaşam doyumunu., olumlu duygulanım, olumsuz duygulanım ve yaşam doyumunu olmak üzere üç önemli göstergesi vardır. Yaşam doyumunun, olumlu duygulanım boyutunda, neşe, heyecan, gurur, ümit, ilgi ve güven gibi duygular yer alır. Olumsuz duygulanım boyutunda ise, üzüntü, suçluluk, nefret ve öfke gibi duygular yer alır. Yaşam doyumunu boyutunda, bireyin çeşitli yaşam alanlarındaki doyumuna yönelik değerlendirmeleri yer alır” (Myers & Deiner. 1995.s,8).

Yaşam doyumunu, kişinin psikolojik durumunu ve sosyal ilişkilerini etkileyen en önemli etmenlerden birisidir. Boşanmanın çocuklar üzerindeki etkileri hakkındaki literatürü taradığımızda karşılaştığımız kavramlardan birisi yaşam doyumudur. Yaşam doyumunu kavramı kişinin yaşamına yönelik umumi bir değerlendirmedir. Bu nedenle birçok farklı alandan etkilenmektedir. Yani yaşam doyumunu, kişinin çalışma hayatı dışındaki tepkisidir, diğer ifadeyle bireyin yaşadığı hayata karşı genel tutumudur. “Yaşamın bütününe kapsayan yaşam doyumunu kişinin nasıl bir ruh sağlığı içerisinde olduğunu gösteren önemli bir göstergedir. Yaşamda meydana gelecek çeşitli engellenmeler, zorlanmalar, çatışmalar ve ani olumsuz değişimler yaşam doyum düzeyinin düşmesine neden olabilir” (Demirel,2003 s. 1-9).

Ebeveynlerin ayrılmış olmasının risk oluşturma ihtimalinin olduğu psikolojik ve fizyolojik değişkenlerden biri de yaşam doyumudur. Çocuğun ve ailenin mutluluğu arasında paralel bir ilişki vardır. Aile saadetine azaldığı oranda, çocuğun saadeti, çocuğun saadeti azaldığı oranda da aile saadeti azalmaktadır. Çocuğun sosyalleştiği birinci alan olan aile ortamı, aynı zamanda en ince detayına kadar taklit etme yoluyla rol model ihtiyacını giderebileceği sosyal yaşam alanıdır. Parçalanmış aileye sahip çocukların hayata bakışlarını, hayattan ne düzeyde memnun oldukları, hayattan zevk alıp almamaları da etkilenmektedir. “Parçalanmış aileye sahip çocukların yaşam doyumunu ve iyilik hallerinin tam aileye sahip olanlara kıyasla anlamlı bir oranda düşük olduğu araştırmalarla bulgulanmıştır” (Amato & Both, 1991, s. 26).

Sosyal bir varlık olan insan, yalnızca diğer insanlarla geliştirdiği ilişkilerle hayatını sürdürebilmektedir. Yaşam doyumununun ehemmiyetli bir parçası olarak aile bireyleri arasındaki ilişkiler de insan hayatının önemli doyum kaynaklarından biridir. Aile

boşanması sonrasında, aile içinde yaşanan problemlere makul çözümler üretilmemesi, aile bireyleri arasındaki uyumu azalttığı gibi, ebeveynlerin ve çocukların ruh ve beden sağlıklarını menfi olarak etkilemektedir. Dolayısıyla sağlıklı bir aile ilişkisi yaşam doyumunu olumsuz etkiler. Sağlıklı bir evlilik birlikteliği olan çiftlerin sağlıklı nesiller yetiştirecekleri gibi, çocuk gelişiminde de olumlu etkileri olacaktır. Bireyin aile ilişkileri ve yaşam doyumu, yaşam alanını ziyadesiyle etkilemektedir. Aile ya da evlilik hayatında yaşam doyumu yeterince iyi olmayan bireyler, bu sıkıntısını çocuklarına da yansıtmaktadırlar. Ve tabii olarak çocukların yaşamında kendilerini yalnız ve tehdit altında hissetmesi, psikolojik iyi oluş düzeylerine de bir sorun olarak yansımaktadır.

Akyol tarafından yapılan alan araştırma sonuçlarına göre; parçalanmış aileye sahip çocukların parçalanmamış aileye sahip olan çocuklara göre yalnızlık düzeyleri daha yüksek görülürken, yaşam doyumu ve sosyal destek düzeyleri ise daha düşük görülmektedir. Ebeveynlerinin evli olma durumuna göre ailenin çocuğa olan desteği görülür şekilde farklılaşırken, arkadaş ve öğretmen desteği kayda değer oranda farklılaşmamaktadır. "Çocukların yalnızlık, yaşam doyumu ve sosyal destek düzeyleri üzerinde anne baba evlilik durumu ve demografi değişkenlerin ortak etkisi anlamlı düzeyde bir fark yaratmamıştır. Boşanmış aileye sahip çocuklarda boşanmanın üzerinden geçen süreye göre yalnızlık, yaşam doyumu ve sosyal destek düzeyleri anlamlı şekilde farklılaşmamakta" (Akyol, 2013, s. 4) olduğu saptanmıştır. Ayrıca bu çalışmada "Ailesi boşanmış çocukların boşanmamışlara göre daha fazla problemi olduğu; bu çocukların, okulda problemler yaşadıkları, davranış sorunları gösterdikleri, akranları ve ebeveynleriyle çatışma içinde oldukları, kendilerine bakış açılarının olumsuz olduğu saptanmıştır " (Akyol, 2013, s. 52).

2.6.3. Boşanmanın Çocuğun Psikolojik İyi Oluşu Üzerindeki Etkisi

Psikolojik işlevsellik yaklaşımıyla bakıldığında iyi oluş, "Yaşamı tamamen ve derin bir biçimde doyum alacak şekilde yaşama anlamına gelir ve kavramsal olarak 'psikolojik iyi oluş' kavramına karşılık gelir" (Yeşiltepe, 2011, s. 20).

Psikolojik iyi oluş pozitif psikolojinin en değerli kavramlarından biridir. Bireyin geçmiş yaşamını ve kendisini pozitif algılaması, özgür bir iradeye sahip olması, hayatın anlamlı ve amaçlı olduğuna inanması, bireysel gelişimin katlanarak devam etmesi, çevreyle sağlıklı ilişkiler kurabilmesi gibi bileşenler psikolojik iyi oluşu oluşturur (Ryff & Keyes, 1995,45).

Psikolojik iyi olmanın, kişinin kendi hayatıyla ilgili amaçlarının farkında olması, diğer kişilerle verimli ilişkiler içinde olabilmesiyle ilişkili olduğunu savunmuştur. Ayrıca “Bireyin benliğini olumlu algılaması, sınırlılıklarını kabul edip kendisiyle bütünleşmesi, çevresini kişisel ihtiyaç ve isteklerine cevap verecek biçimde şekillendirmesi, bağımsız ve girişimci olması, yeteneklerinin ve becerilerinin farkında olması ve kendini geliştirmesi gibi özellikler psikolojik iyi olmayı yansıtmaktadır” (Akın, 2008, s.721).

Psikolojik ihtiyaçların doyumu öznel iyi olma üzerinde etkiye sahiptir. Bireyin iyi olma durumunun günden güne, zamandan zamana ve mekândan mekâna nasıl değişiklikler gösterdiğini araştıran çalışmalar bulunmaktadır. Bireyin iyi olma durumundaki bu farklılaşma, bireyin günlük yaşamında temel psikolojik ihtiyaçlarını karşılayıp karşılayamadığıyla açıklanabilir. “Öz-belirleme kuramında özerklik, yeterlik ve ilişkili olma olarak ifade edilen temel psikolojik ihtiyaçlar, bireylerin amaçlarına ulaşmaları için çabalamalarını, tam olarak fonksiyonda bulunmalarını ve iyi olma düzeylerinin yükselmesini sağlamaktadır. Temel ihtiyaçların doyurulmasını destekleyen sosyal çevreler ve bireysel farklılıklar bulunurken; özerkliğin, yeterliğin ya da ilişkili olmanın engellenmesi güdülenme düzeyinin düşmesine, performans düşüklüğüne ve iyi olmada azalmaya neden olmaktadır” (Cihangir & Çankaya, 2009, s. 721).

Ana-baba davranışlarının çocukların hayata bakışları üzerindeki etkisi araştırmacıların dikkatini çekmiş ve bu konuda pek çok araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalara göre ana-baba davranışları, çocukluk ve yetişkinlik döneminde çocukların iyi oluşlarını etkilemektedir. Çocuğun ana babayı mutlu veya üzgün görmesi çocuğun karamsar ya da pozitif bakış açısında olmasının sebebidir. Çocuğun hayatındaki negatif tecrübeler onun geleceğe bakışını, mutluluğunu, negatif etkilerken, pozitif algı ve tecrübeler

olumlu yönde etkiler. Örneğin, Amato ve Keith'e (1991) ait meta analiz yöntemiyle yapılan bir araştırmada 92 çalışma incelenmiştir. “Ana baba çatışması ve parçalanması ile çocuğun duygusal iyi oluşu arasında ilişkinin araştırıldığı çalışmada 1640 çocuk ele alınmıştır. Araştırma sonucunda yüksek çatışma ortamında yaşayan çocuklar, ana-babası çatışma yaşayanlara göre daha düşük iyi oluş sergilemektedir” (Telef, vd. 2013, s. 3).

Bu faktörleri kısaca özetlersek, anne-baba ayrılığının, yaşam tecrübelerinin, başkalarıyla kurulan ilişkilerin, ekonomik gelir, eğitim, kültür, gelenek ve göreneklerin bireylerin iyi olma düzeylerini etkilediğini söyleyebiliriz. Bunların yanında çocuğun kabiliyetleri, becerileri, ahlaki değerleri ve alışkanlıkları, akran ilişkilerinin de bireylerin iyi olma düzeylerini etkileyen faktörler olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca toplumun normları, din algısı, kişilerin duygularını yönlendirebilmekte ve onların iyi olma düzeylerini olumlu veya olumsuz etkileyebilmektedir.

2.6.4. Boşanmanın Toplumsal Uyum Açısından Çocuk Üzerindeki Etkisi

Toplumsal yaşamın tabii bir sonucu olarak insanlar kendi dışındaki insanlarla da sürekli iletişim halindedir. Bu iletişim insan için vazgeçilmez bir durumdur. Bu iletişim vasıtasıyla insanlar birbirlerine duygu, düşünce ve isteklerini birbirlerine sağlıklı bir şekilde aktarabilmektedirler. “Kişiler arası olumlu ilişkilerin kurulabilmesi, sürdürülmesi ve bu ilişkiden doyum sağlanabilmesi için bireylerin birbirlerine duygu, düşünce ve isteklerini iletebilmeleri beklenir. Bütün bunların sağlanabilmesi için bireylerin bir takım becerilere sahip olması gerekir. İçinde bulunulan sosyal ortama uyum sağlamada kişilerarası ilişkilerin kurulması çok önemli bir role sahiptir”(Tümkaya, vd, 2010, s. 164).

Nazlı'ya göre: “Aile ortak bir geçmişi, birlikteliği paylaşan, duygusal bağı olan, bireysel aile üyelerinin ve ailenin bütününe ihtiyaçlarını karşılamak için eylem planlayan bireylerden oluşmuş karmaşık toplumsal bir yapı olarak tanımlanır “ (Nazlı, 2003,s,13).

Bir bütün olarak ailede ebeveynler arasındaki ilişkinin mahiyeti tüm aile bireyleri için aynı derecede önemlidir. Ailedeki duygusal sıkıntı ve huzursuzlukların, sadece ebeveynin değil, çocukların da olumsuz etkilenmesine neden olacağı vurgulanmaktadır. “Ebeveynlerin çocuk yetiştirmedeki tutumları onların bilişsel, sosyal, duygusal yapılarını etkilemekte ve davranışlarında olumsuz etkiyebilir. Sağlıklı bir aile ve evlilikte eşlerin uyumu, çocukların sosyalleşmesi için de önemli role sahiptir” (Olson, 1993’den aktaran Tümkaya, vd. 2010, s. 165). Bu nedenle çocukların sosyal ilişkilerinde yaşadıkları sıkıntıların altında yatan nedenlerden birinin de aile yaşamı ve anne baba olduğu görülmektedir. Onlara iyi rehberlik yapılarak, sosyal ilişkilerde ve bire bir olan ilişkilerinde başarılı olmaları sağlanabilir.

Aile, “Çocuklara toplumsal gelişim, uyum, sosyalleşme konusunda rehberlik eden etkili kurumlardan biridir” (Yavuzer, 2001, s. 131). Buna göre çocuk merkezli eğitim sayesinde ailelerin çocuklarına verdikleri eğitim, çocukların sosyal çevrelerinde kabul görmelerini sağlayabilecektir. “Toplumsal yapının en küçük birimini oluşturan çekirdek aile bazen anne baba ve çocukların bir arada olduğu kurum olarak görülmeyebilir. Farklı nedenlerden dolayı aile işlevini tam olarak yerine getiremez” (Şentürk, 2006). “Ölüm, boşanma, geçici ve sürekli ayrılıklar sebebiyle bilinen aile şeklindeki değişimler parçalanmış ya da tek ebeveynli aile olarak adlandırılmaktadır” (Soyaslan, 1998).

Boşanmış ailelerde veya tek ebeveynli ailede büyüyen çocukların, sosyalleşme yetilerinde başarısız oldukları gözlenmiştir. “Ailede geçimsizliğin yarattığı şiddetli çatışma anne ve baba arasındaki ilişkiyi zayıflatarak boşanmaya neden olmaktadır ve bu boşanmaların sonucu olarak çocuklarda yüksek kaygı, saldırganlık, çekingenlik gibi bir takım anti sosyal davranışlar gözlenmektedir. Tek ebeveyninden yeteri kadar destek ve sevgi göremeyen çocuk bu ihtiyacını sürekli sergileme yoluna gidecektir” (Uşaklı, 2013, s.195).

Parçalanmış ailede yetişen bir çocuk devamlı olarak kendisiyle iç çatışma yaşamaktadır. “Bu çatışmalar sonunda çocuk ailesini suçlayarak onlara karşı bir tavır sergiler (Wolf, 1998). “Boşanmanın çocuklar üzerine depresyon, stres, yalnızlık, hırçınlık, dikkat toplayamama gibi olumsuz sonuçlar doğurduğu araştırmalarla ortaya

konulmuştur” (Uşaklı, 2013, s. 195). “Ebeveynleriyle güvenli bağlanma modeli geliştiremeyen çocuklarda ise sosyal reddin daha fazla olduğu saptanmıştır. Bu çocuklarda davranış bozukluklarının da ortaya çıktığı ve aslında bu davranış bozukluklarının da sosyal redde neden olabileceği üzerinde durulmuştur “ (Ummanel, 2007’den aktaran Pıtrak, 2013, s. 51). Çocuk, ebeveyniyle ve çevresiyle iletişim kuramayacağını anlayınca, yalnızlaşarak, alkol, uyuşturucu gibi bağımlılık yapan zararlı alışkanlıklara yönelebilir. Hatta yaşadığı problemlerin ve sürekli problemlili bir hayat yaşaması, toplum tarafından davranışları hoş karşılanmaması, onu karşımıza farklı bir kişilik çıkabilir. Bu doğrultuda çocukların çevresiyle olan ilişkilerinde ve bireysel yaşantılarında ebeveynlerin ve akranların büyük tesiri olduğu söylenebilir.

Çocukta güçlü bir öz kimlik duygusu, yalnızca dengeli, samimi, sıcak, fertlerinin birbirine saygı duyduğu, güven ortamının yaşatıldığı, herkesin sorumluluklarının olduğu bir ortamda yetişmesiyle gerçekleşebilir. Aksi halde, anne-babanın sürekli tartıştığı, zararlı alışkanlıkların görüldüğü, çocuğun ihmal edildiği, sevgiden yoksun olunan, şiddetin tercih edildiği bir aile ortamında çocuklarda kişilik bozuklukları ve tepkisel davranışların ortaya çıkacaktır. “İstanbul’da çocuklar üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmada, anne-baba baskısının, çocuğun duygusal ve sosyal gelişimini olumsuz etkilediği ortaya çıkmıştır. “ (Yavuzer, 2001, s. 131).

2.6.5. Boşanmanın Akademik Başarı Açısından Çocuk Üzerindeki Etkisi

Başarı kavramı geniş bir mana içermektedir ve içeriği kişiden kişiye değişebilir. Genel bir ifadeyle başarı; insanın özüyle barışık, yaşadığı çevreyle uyum içerisinde hedeflerine ulaşabilmesidir. Akademik başarı ve hayattaki başarı birbirinden bağımsız değildir. Aile faktörü, çocuğun davranışlarını ve okul başarısını etkileyen sebeplerden en önemlisidir. Bu nedenle anne ve babası ayrılmış bir çocukla ilişki kurarken, böyle ailelerin çocuklarının davranışlarını yorumlarken daha özenli olunmalıdır.

Boşanmayla sonucunda ailede meydana gelen büyük değişimin; sosyolojik, psikolojik sorunların yanı sıra kültürel ve akademik alanlarda da sorunlar oluşturmakta ve boşanma sonrasında çocuğun yaşama uyumunda sıkıntılara neden olmaktadır. Bu problemler başta aile kurumu olmak üzere yaşadığımız toplumu da açıkça tehdit

etmektedir. “Özellikle değer temelli birliktelik olarak ve geleneksel yaşam tarzının bir yönüyle güçlü bir şekilde sürdürüldüğü Anadolu kentlerinde boşanma sürecinin etkileri hem toplumsal alanda, hem de bireyler üzerinde daha fazla sorun üretebilmektedir” (Kahraman, 2016, s. 3).

Kahraman’a göre: Boşanmayla beraber ebeveynlerinin birinden yoksun kalan öğrenci aile ortamının değişmesi, bazen yaşadığı ortamın, okulunun, sosyal çevresinin değişmesi nedeniyle durumdan etkilenebilmektedir. Bu etkilenme de davranışlara, duygulara yansıdığı gibi akademik başarıya da yansımaktadır (Kahraman, 2016, s. 54). Bu nedenle parçalanmış bir ailedeki sağlıklı ilişkiler, çocuğun eğitim başarısını ve akademik hedeflerine ulaşabilmesini olumsuz olarak etkilemektedir. Ailenin parçalanması, çocuğun “anne babanın birlikte inşa edeceği sıcak ve samimi ilişki, iyi iletişim, paylaşım, dayanışma, yakın ilgi ve sevgiden yoksun kalmasına neden olmaktadır. Bilgi, ilgi ve sevgiye en çok ihtiyaç hisseden çocuk, bunları doğrudan anne babasından karşılayamayınca eğitimdeki başarısı düşmektedir” (Şentürk, 2006, s. 2).

Konuyla ilgili çalışmalarda boşanma neticesinde çocukların akademik başarılarının zayıfladığı, derslere motive olamadıkları, sık sık devamsızlık yaptıklarını ve arkadaşlarıyla olan ilişkilerinin bozulduğu görülmektedir. Buna karşın Sui ve Lui (2001) yaptıkları boylamsal çalışmada “Boşanan ailelerdeki çocuklarla, birlikte yaşayan ailelerin çocuklarını akademik başarı açısından karşılaştırmışlar ve boşanma öncesi akademik başarı ve aile işlevlerinin çocukların şu andaki akademik başarılarının üzerinde çok önemli bir rolü olduğunu, sadece boşanmanın değil, boşanma öncesi aile içerisindeki çatışmalı yaşantıların çocuğun başarısında önemli olduğunu göstermişlerdir” (Çeçen & Eroğlu & Dingiltepe, 2012, s. 3).

Ailenin başarıdaki etkileri üzerine yapılan diğer bir alan çalışmasında, ebeveynin çocuklarıyla ilgilenmesinin etkileri araştırılmıştır. “Çalışmanın sonuçlarına göre üç ve daha fazla zayıfı olanların %63,2’sini anne babası olmayanlar ve %25’ini de anne babanın kendisiyle ilgilenmeyenler oluşturmaktadır. Derslerinde başarılı olanların ise %40’lık oranla anne babasının kendisiyle ilgilendiğini belirtenlerin olduğu bulunmuştur “ (Şentürk, 2012, s. 195). “Ebeveynlerin çocuklarının ihtiyaçlarıyla

ilgilileniyor olmaları çocukların ihtiyaçlarını karşılıyor olmaları çocukların zihinlerindeki sorunları azaltmaktadır” (Kahraman, 2016, s. 55).

Boşanma tüm dünyada artan bir durum olarak her alanda olduğu gibi akademik başarıda da en fazla çocukları etkilemektedir. Çünkü anne-baba hem çocuklarının ilk öğretmenleridir hem de eğitimciler için vazgeçilmez bir iş ortağıdır. “Çocukların eğitim ortamındaki gelişiminde en temel ilkelerinden birisi, öğretmenlerin, öğrencilerin, idarecilerin ve ailelerin bu süreçte hep birlikte yer almasıdır. Çocukların okul ortamında kazandıkları becerilerin ev ortamında pekiştirilmesi ve geliştirilmesi, okul-ev tutarlılığının sağlanması ve ailelerin okul ortamının etkili bir ögesi, haline gelebilmesi eğitim sürecinin en önemli hedefidir “(Akkök, 2004, s. 257; Dam, 2008, s. 99).

Sonuç olarak boşanma sonrasında çocukların anne babalarıyla yaşadıkları problemler, toplumun çocuklara karşı olumsuz tavırları, maddi sıkıntılar, anne babanın ilgisiz oluşu çocukların başarılarını akademik olarak da olumsuz yönde etkilemektedir. “Anne babaların ilgili davranışları, çevrenin olumlu desteği, sağlıklı okul ortamı da gençlerin akademik başarılarına olumlu katkı sağlamaktadır” (Kahraman, 2016, s. 145).

2.7. Dini Gelişim

Dini gelişim konusu ise, din psikolojisinin müstakil bir disiplin olarak belirlemeye başladığı yıllardan beri üzerinde çalışılan ilgi çekici konulardan biri olmuştur (Karaca, 2007, s. 13). Dini gelişim, din psikolojisinin en temel amaçlarından biridir. Dini gelişim hayat boyu devam en çok boyutlu bir olgudur. Bireyin yaşı ne olursa olsun dini bilişsel, duygusal, davranışsal dini yapısı birbirini etkilemekte ve değişmektedir. Gelişim biyolojik, bilişsel ve sosyo-duygusal süreçlerden oluşur. Bu nedenle dini gelişim konusu çalışılırken bu çok boyutlu yapı dikkate alınmalıdır.

İnsan gelişimini, süreklilik arz eden fakat bununla birlikte her yaşta aynı olmayan bir hıza sahip olan insanın, bütün yaşamı boyunca geçirdiği değişiklikler olarak tanımlayabiliriz. Çocukluk dönemi ise Psikolog ve pedagoglar, tarafından çocukların otak eğilimleri ve davranışları göz önüne alınarak sınıflandırılmıştır. Düşünce ve

duygular, davranış ve tutumlar çocukluk döneminde şekillenir. “Çocukta, potansiyel olarak dini duygu vardır ve bu duygu çocukluk döneminde duygusaldan zihinsele, somuttan soyuta doğru gelişir” (Şimşek, 2004, s. 207). İnsan, “doğuştan Allah’a inanmaya yetenekli ve dini inancı kabullenmeye elverişli yaratılıştadır. Psikolojik ve pedagojik araştırmaların verilerinden de bu sonuca ulaşılmıştır”(Vergote, 1978, s.315).

Dini gelişim noktasında ise, insanlar benzer yaratılışsal yatkınlığa sahip olsalar bile, dini gelişim süreçleri, bazı etkilere bağlı olarak -çevre ve sosyal etkiler gibi- değişir. Bireysel anlamda farklı yoğunluk ve hızda yaşanan dini gelişim, ömür boyu devam eder. Kişi dini gelişiminde, zaman zaman duraksama, gerilim, kopma, başka dine girme, geri dönme gibi farklı süreçleri yaşayabilmektedir (Karacoşkun, 2013, s. 111).

“Çocukluk dönemi bireyin ileriki hayatının temellerini oluşturması ve karakterinin şekillendiği dönem olması açısından oldukça önemlidir. Birey kendisini yetişkin hayatına hazırlayıcı davranışları büyük ölçüde küçük yaşlarda öğrenir ve bu öğrenmeler onda derin izler bırakır. Hatta bazı psikologlar kişilik gelişiminin % 90'ının çocukluğun ilk 6 yılında gerçekleştiğini ileri sürmektedirler. Bu durum da bize çocukluk dönemi eğitiminin asla ihmal edilmemesi gerektiğini göstermektedir” (Köylü, 2004, s.137-154).

Dolayısıyla çocuğa verilen dini eğitimle, ondaki din duygusu sağlıklı bir şekilde gelişecek ya da körelecektir. “Çocuğa sağlıklı ve etkili bir din eğitimi verebilmek için, onun fiziksel, psiko-sosyal, duyuşsal ve zihinsel gelişim alanların yanında, dini gelişim özelliklerinin de göz önüne alınması son derece önemlidir” (Köylü, 2004, s. 138).

Dini bir karaktere sahip olup olmadığı yanında, insanın kendisiyle beraber bir yüce güç düşüncesi taşıyıp taşımadığı da tartışılan bir konudur. Tarih boyunca, insan hemen hemen din ve inançla ilgilenmesi ve insanın hiç değilse hayatının bir döneminde, din ve inanç olgusuyla karşı karşıya gelmesi, göz önünde bulundurması gereken bir gerçektir. Bunu dini metinlerden de anlayabiliyoruz. Söz konusu metinlere bakılacak olursa, insan dini yeteneğine doğuştan sahiptir. Ve uygun şartlarda bu yetenek ortaya çıkar.

Dini davranış gelişimi, genellikle çocukların çevrelerin de sorumluluk sahibi yetişkin bireylerin davranışlarını taklit etmesiyle ortaya çıkmakta ve toplum tarafından kabul gören davranışlarla desteklemektedir. Çocuklar davranışsal olarak gelişmeye müsait olmaları yanında, büyükleri taklit etmede veya kendi kendilerini geliştirmede müsait olduklarında bu acıdan soylu, yollarını belirlemeye veyahut karar vermede yabandırırlar. Bir çocuk için aile ve çevre ortamı hayatı değerlerin kazanıldığı yerdir. Çevre ve aile ortamı bir spor salonudur. Çocuk o ortamda kendini geliştirecek ve orada hayatta hazırlanacak. Bütün karakter özelliklerini yanı olumlu veya olumsuz davranışlarını, dini inançlarını burada temellendirecektir.

İnsanın gelişim boyutları birbiriyle ilişkilidir. Yani dinî gelişimi psikolojik ve sosyal gelişimden ayrı düşünmek doğru olmaz. Çünkü “insan sosyal bir varlıktır. Bir topluluk içinde yaşar. Başkalarına ihtiyaç duyar ve onlardan birçok şey öğrenir” (Peker, 2014, s. 130). “Çocuk bir fotoğraf makinesi gibi her hareketi alır ve onu zihnine yerleştirir. Kendi davranışlarını da, gördüğü hal ve hareketlere göre şekillendirir. Bu sebeple anne-baba ve ailenin büyükleri, çocuğun zihinsel ve davranışsal gelişiminde birinci derecede rol oynar” (Ertuğrul, 2013, s. 99). Çocuklar, ebeveynlerinin birer yankısıdır. Ebeveynler çocuklara nasıl seslenirlerse, çocuklarda aynı karşılığı verirler. Dolayısı ile çocuklar anne-babalarından sadece davranışlarını değil, onların vicdan (inanç)larını da kopya ederler (Güneş, 2012, s. 76).

Çocuklar, dini ve maneviyatı aileden öğrenirler. Güven veren, mutlu aile ortamı, uyumlu ebeveynler çocuklarına inanç aşılarlar. Böylelikle bedenlen gelişen ve büyüyen çocuk, aynı zamanda dini yaşayışı kazanma açısından da gelişir. Ailenin davranışları çocuk tarafından uygulanır. “Onların söyledikleri dini sözler, yaptıkları dini davranışlar çocuk tarafından taklit edilir. Zaten anne-baba da büyük çoğunlukla kendi dini inançlarına da anlatmaya ve benimsetmeye çalışır” (Peker, 2014, s. 76).

Gazali, İbn-i Miskeveyh gibi meşhur İslam âlimleri, çocuklarda dini davranış gelişimi şöyle tavsif ederler: “çocuk ebeveyninin yanında bir emanettir. Temiz kalbi de her çeşit nakış ve suretten hali, saf kıymetli bir cevherdir. O,her nakşa kabil olduğu gibi, meylettirilen her şeyi almaya da kabildir. Eğer hayır öğretilirse, hayır üzere büyür, dünya ve ahirette mesut olur...” (Buharı.cenaiz,79.). Nitekim meşhur ahlakçı

Kınalızade; "Etfallın (çocukların) levh-i idraki (fıtratları) sade olmakla her canibe (yöne) kabildir (meyillidir) "(Canan, 1992, s.21) diye kısaca ifade eder.

Dini duygu sevgi, bağlanma, saygı, hayranlık, merak gibi birincil duygular üzerinde temellenen ve sonsuzla bağlantı içeriğini taşıyan, insanın metafizik eğilimine karşılık gelen bileşik ve özgün bir duygu biçimidir (Mehmedoğlu, 2005, s.32). Kısacası din duygusu, aşkın bir varlığa inanma ve onunla iletişime geçme duygusudur.

"Bireyin hayatında vazgeçilmez yere sahip olan birçok duygu bazen dini yaşayışın kaynağı olarak görülmüş bazen de dini yaşayışın ilişkili olduğu duygular olarak ele alınmıştır. Yerine göre dini korku, sevgi, hayranlık, bağlılık, dayanma, güvenme, sığınma, teslimiyet, istek, ümit, şükür, kaçınma, sonsuzluğu arama, yüceltme ve ululama, ilahi kuvvete yönelme gibi duygulardan birisi dini duygunun kaynağı veya dini hayatta önemli duygulardan biri olarak görülür"(Oruç, 2010, s. 65). "Bu duyguların gelişimine paralel olarak bireyin dini yaşantılarında da gelişme ve ilerlemelerin olduğu, bunların belirli bir sıra içerisinde gerçekleştiği ve uygun eğitim etkinlikleriyle çocuğun dini yaşantısının güçlendirilebileceği tezi, önem kazanmıştır" (Oruç, 2010, s. 66).

Dini duygu ilahi bir kuvvetin ve ilahi bir dünya nizamının varlığından kaynaklanan düşünce ve tasavvurların yerine göre isteme ve sakınma biçiminde geliştiği duygulardır (Yavuz,1987, s. 36) şeklinde de tanımlanmıştır.

İnsanda dini duygunun gelişmesinde, bütün duyguların etkili olduğunu, dini duygunun diğer duygularla ilişkili olduğunu görürüz. "Yapılan araştırmalar da din duygusunun, tek bir duygu şekli olmayıp dini konular karşısında kişide beliren duyguların genel adı olduğunu ortaya koymuştur" (Hökelekli, 2008, s. 138). "Din duygusu ile diğer duyguların gelişimindeki paralellik hem başlangıç hem de devamlılık açısından süreklilik gösterir ve kişiyi hayatı boyunca etkiler" (Oruç, 2010, s. 70). Dini duyguyla birinci derecede ilişkili olan temel duygular; sevgi, şefkat, korku, güven, bağlılık... vb gibi duygular, dini duyguya yönlendirici bir rol üstlenirler.

2.8. Dini Motivasyon

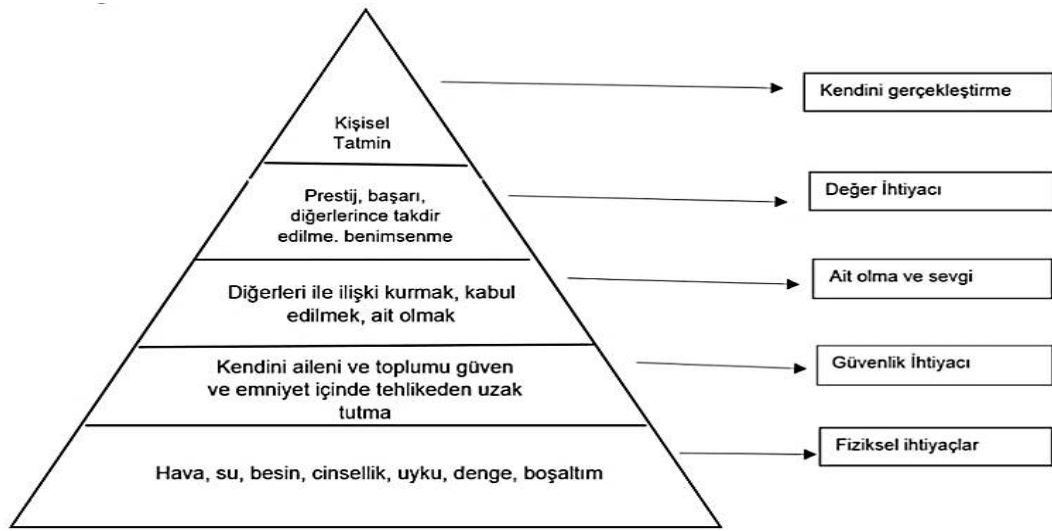
Dilimizde isteklendirme ve güdülenme kavramlarıyla ifade edilen motivasyon kavramı İngilizce ve Fransızca ‘motive’ sözcüğünden türetilmiştir. Bu sözcüğün dilimizdeki karşılığı olarak güdü, saik gibi kelimeler kullanılmaktadır. Saik, “sevk eden” ve “harekete geçirici” gibi anlamlara gelen bir kelimedir (Eroğlu, 2006, s. 355). “Davranışı belirleyen dinamik faktörlere güdü, bu oluşuma ise güdülenme denmektedir” (Karaca, 2015, s.75).

Motivasyon terimi için çok farklı tanımlar bulunmakla birlikte, bunların içinde en geneli, motivasyonun fiziksel, psikolojik etkinlikleri baştan sona kadar içeren süreç, tanımıdır. Canlının istediği şeye ulaşmasını sağlayan güç kaynağıdır. Güdüler davranışı yönlendiren dinamik kavramlardır (Gerrig & Zimbardo, 2017, s.340). “Motivasyon, en genel anlamıyla, organizmayı belli bir nesneye veya duruma (teşvik) ulaşma yönünde eyleme sürükleyen itici güç (itki, arzu, dürtü, vs.); ruhsal veya fiziksel etkinliği başlatan, sürdüren ve yönlendiren süreçtir” (Budak, 2000, s. 498) . Bu yaklaşıma göre “gerçekleşen belli bir davranış, bu genel itkinin, söz konusu duruma özgü olan bir dışavurumundan başka bir şey değildir. Ancak otoritelerin çoğu motivasyonun belli itkilere ve ihtiyaçlara özgü olduğunu ve ancak bu temelde anlaşılabilirliğini savunmaktadır” (Budak, 2009, s. 498). “Güdülenmenin üç ayrı yönü vardır: 1) Kişiyi belli bir hedefe iten güdeleyici durum, 2) Hedefe ulaşmak için yapılan davranış, 3) Hedefe ulaşmak. Güdülenmenin bu üç yönü biri diğerini tamamlayan ve izleyen, devri bir sistem oluştururlar” (Hökelekli, 2013, s. 81).

Maslow, yapmış olduğu çalışmalarında, insanda temel ihtiyaçların neler olduğunu tespit etmiştir. Motivasyon teorisini hiyerarşik bir biçimde ortaya koymuştur. Maslow, İhtiyaçlar piramidi olarak adlandırılan teorisinde, “Belli bir hiyerarşi içerisinde en temel ihtiyaçlardan hareketle alt seviyedeki bir ihtiyaç karşılanmadan bir üst basmağa geçilemeyeceğini ve insanların yaşam doyumlarını sağlayabilmek ve kendilerini gerçekleştirebilmek için bu hiyerarşi çerçevesinde hareket edilmesi gerekliliğini ifade etmektedir” (Kula & Çakar, 2015, s. 205). Bu çerçevede Maslow teorisinde, biyolojik, güvenlik, bağlanma, saygı, kendini gerçekleştirme gereksimin kişinin kendini

gerçekleştirme yolunda bir aşama olduğu hipotezinden yola çıkarak; yaşam doyumuna olan etkileri araştırmaya konu edilmiştir.

Abraham Maslow, ihtiyaçlar piramidi hipotezinde bireyin kendisini gerçekleştirmesine dair bu durumu insanın hayatındaki ihtiyaçlar Piramidi olarak yorumlamıştır. Hipoteze göre belli bir sıralanma içerisinde en temel gereksinimlerden hareketle alt seviyedeki bir ihtiyaç karşılanmadan bir üst basmağa geçilemez. Abraham Maslow temel dürtülerin gösterdiği bir şema ile ihtiyaçlar hiyerarşisinin oluşturduğu piramit teorisini formüle etmiştir. Bu ihtiyaçlar piramit teorisi şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 2.1. Abraham Maslow’un İhtiyaçlar Piramidi Teorisi

Kaynak: (Kula Çakar, 2015, s. 194)

Maslow’a göre, “temeldeki bir güdünün ihtiyaçları karşılanmadan, bir üst düzeydeki güdülerden etkilenilmez. Alt düzeydeki güdüler doyuma ulaştınca birey, bir üst düzeydeki güdülere hazır hale gelir “(Cüceloğlu, 2004, s. 236).

Maslow’un bu ihtiyaçlar hiyerarşisi fizyolojik ihtiyaçlardan, psikolojik ihtiyaçlara doğru ilerler. Alttaki bir ihtiyacı gideren birey, üstteki bir ihtiyacı gidermek için harekete geçerek motive olur. Piramitin en üst aşamasına çıkan bireyler potansiyellerini ve gizil düşlerini gerçekleştirilenler aynı zaman da benlik bütünlüğünü sağlarlar (Gerrig & Zimbardo, 2017, s. 341-344). Maslow’a göre üst düzey ihtiyaçlar (metaneeds) temel ihtiyaçlar gibidir. “Bu ihtiyaçlar giderilmediği zaman ilgisizlik, can sıkıntısı, cesaretinin kırılması, şakadan yoksunluk, yabancılaşma, bencillik, kin,

lezzetin kaybolması, ümitsizlik gibi durumlar oluşur. Böyle durumlarda birey somatik yakınmalar(şikâyetler) geliştirebilir”(Yalçın&İplik 2007, s. 3).

Dini motivasyon ise, ferdni dini bir amaca yönelik hareket etmesini sağlayan etkidir. “Dinler de her şeyden önce bireyin kişilik, benlik ve sosyo-kültürel gelişimini hedef alan fenomenlerdir. Bu alanlarda sağlam ve tutarlı insan tipi, kendini tanıma ve kendini gerçekleştirme noktasında kendisinde var olan kaynakları daha etkin kullanabilir. Dolayısıyla Tanrı ile olan ilişkisini içten bir adanmışlıkla-motivasyonla yürüten bireylerin öz-saygı düzeylerinin yüksek olması beklenir “(Tokur, 2016, s. 160).

Dindarlık tanımı, bugüne kadar pek çok psikolog tarafından tanımı yapılmıştır. “Dindarlık” tanımı Allport’un ‘iç yönelimli’ ve ‘dış yönelimli’ dindarlık kavramıdır. Bu iki kavram da “bir kimsenin dini inancı uğruna yaşaması için gerekli olan motivasyonlar” olarak tanımlanmaktadır. Kişinin dini düşünce yaşantısı üzerinde çeşitli etkenler hâkim olduğu için, kişinin dindarlığını araştırmak maksadıyla farklı ölçekler oluşturulmuştur.

Kutsal bir güce İnanan insanları dini inançlarını yaşamaya yöneltten faktörler vardır. ” Bu faktörler zaman zaman tek başına, zaman zaman da bir araya gelerek oluşturmuş oldukları örüntüyle bireyin hayatını besler. Dini gelişim seviyesine paralel olarak bireyin motivasyon örüntüsü de gelişir “(Karaca, 2015, s. 149). Zira Kur’an-ı Kerimde; ” rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin” (Bakara,2/43, Al-i İmran, 43) emri gereği, toplu olarak icra edilen ibadetlerde insanların eşitlendiği, üstünlük duyguların törpülendiği, dünyevi makam ve mevkilerin eşitlendiği, özgüvenin ve motivasyonel güdünün geliştiği söylenebilir. Bu gelişimler bireyin bütün davranışlarına yansınabilir. “Birlikte yapılan ibadetler sırasında birbirlerinden etkilenen insanların dini duyguları daha kolay harekete geçer ve bu durum dini davranışa geçmeyi kolaylaştırır” (Karaca, 2015, s. 149).

Dindarlık kavramı, teorik olarak Allah’a iman ve O’nu tanımayı içerir. “Dindar kişi, Allah’ı varoluşun kaynağı ve iyiliksever bir kudret olarak kabul eder. Zihin sınırları dışında ve akılla kavranılması mümkün olmayan bir gerçeğe saygı duyar ve bağlanır”(Tokur, 2011, s. 59). Aslında dindarlık insan için bir zıhdır. Onu her türlü kötülüklerde muhafaza eder. İnsanın çevresiyle iyi ilişki kurmasını sağlar. Ona güvenilir ve inanılır olma nitelikleri kazandırır. Çünkü din, geliştirici, rahatlatıcı ve

engelleyip koruyucu olma özelliklerine sahiptir. Bu nedenle “Dinî motivasyonlar, dini gelişime paralel olarak değişmekte ve çeşitlenmektedir. Örneğin korku duygusu hiç etkisini kaybetmese bile, gelişmiş bir dindarlığı tek başına beslemesi mümkün değildir. Çünkü o doğası itibarıyla dindarlığın daha az gelişmiş düzeylerinde etkili olabilecek bir güce sahiptir” (Karaca, 2015, s. 75). Dolayısıyla dinî motivasyonlar çeşitlilik arz eder, insandan insana çeşitlenmekte ve farklılaşmaktadır. Kişinin dünya algısında etkili olan motivler, dini hayatında etkilidir.

İnsan olmanın önemli bir özelliği fitratında var olan inanma güdüsüne kendini yöneltmesidir. İnsan yaratılış gereği aciz bir varlıktır. Bir dayanma noktası arar. Bu nedenle, “İnsanın yüce bir kudrete gönülden bağlanması onun gücüne güç katar; dua, niyaz, sığınma duygusu insanı ulvileştirir” (Yüce, 2009, s. 20-21). Çünkü İbadetlerin “İmanın korunması ve sürdürülmesindeki rolü önemlidir. İbadetler vasıtasıyla kişi, kutsal saydığı yüce varlıkla irtibata geçebilmekte, ona yaklaşma yollarına sahip olabilmekte, ona olan saygı ve sevgisini gösterebilmekte, böylelikle ona karşı vazifelerini ve ondan gelen emirlerin gereğini yerine getirebilmektedir” (Arslan, 2004, s. 199).

Tatminkâr bir hayata ancak hayatın çift kutuplu karakteri kabul edilerek ulaşılabilir. Çünkü “Dinî motivasyonların temel özelliklerinden birisi çift kutuplu bir özellik taşımalarıdır. Örneğin mali bir kriz nedeniyle iflas eden bir fabrikatör, kayıp tecrübesinin etkisiyle adil olmadığını düşünerek Allah’a küsüp dinden uzaklaşabilir. Aynı birey yaşadığı maddi kayıplardan sonra hayatında o zamana kadar fark edemediği güzellikleri keşfettiğinde, iflas olayına daha pozitif bakmaya başlayabilir ve bu durum onun tekrar Allah’a yönelmesini tetikleyebilir” (Karaca, 2015, s. 75).

İnsanın bu dünyaya imtihan için gönderildiği Kur’an-ı Kerimde birçok ayette açık bir şekilde ifade edilmektedir (En’am, 6/165; Neml, 27/40; Mülk, 67/2). Yaşamış olduğumuz çağ insanın toplumdan uzaklaşmasına dolayısıyla yalnızlaşmasına yol açmıştır. Özellikle insan hayatını etkileyen, maddi ve manevi değişimler, insanı belirsizliğe ve çözümsüzlüğe sürüklemiştir. Şüphesiz bütün sistemlerin amacı insanı daha mutlu yaşayacağı bir dünyaya kavuşturmaktır. İslam dininin amaçlarından birincisi mümini

ahiret saadetine erdirmek iken, diğeri ise ona huzur içinde yaşayacağı bir dünya temin etmektir.

Bu noktada İslam dini, hayatın anlamının ne olduğunu hayatın bütününe de kapsayacak şekilde ortaya koyar. Dinî motivasyon, insan umuda sevk eden güçlü bir kaynaktır.. Çünkü din, insanın tüm davranışlarını etkileme ve insanı en iyi şekilde yönlendirme gücüne sahiptir. “Dinin etkileme boyutu, dinî hayatın diğer boyutlarını da etkiler” (Elmas 2017, s. 35). Ve insanlık tarihi kadar eski olan ve bütün felsefi doktrinlerde ciddi bir problem olup ve bir türlü cevap bulunamayan, şu üç soruyla akıl ve vicdan sürekli meşgul olur: Necisin, nereden geliyorsun ve nereye gidiyorsun?

Bu sorular karşısında düşünce sistemlerinin farklı tavırları olmuştur. Bu sorulara şahsi yorumlar getirenler olduğu gibi, yanlış bir yorumun takip edenler ya da aklın ve vicdanın tüm zorlamalarına rağmen bu sorularla hiç ilgilenmeyenler olmuştur. Ve davranışları ise birbirine pek uymaz. Bir kısmı bu sorulara şahsî yorumlar getirirken. Bir kısmı ise yanlış bir yorumcunun peşine takılır, onun iddialarını tekrarlayıp durur. Ama bu fikirler, onların vicdanlarını tatmin etmez. Bazıları da, bu sorularla hiç ilgilenmez; aklın ve vicdanın zorlamalarına hiç aldırılmazlar. Nitekim modern psikoloji de yönünü başka bir yöne çevirmek zorunda kalmıştır. İnsanlığın bu problemine çözüm sunabilmek için yeni yeni akımlar geliştirilmek üzere çalışmalar yapılmıştır (Gedük, 2015, s. 21).Alınan tüm tedbirler, ruhu duyurmaz. Böylece, insanoğlu bir musibet karşısında sarsılır, kaderden imtihan yolu ile gelen bir belâ karşısında, isyana başlar. İşte insanın içinde bulunduğu bu türlü bir psikolojik durumda, din devreye girer. Bireyi teskin ve motive eder. Ve ona der ki: İnsan başıboş, âlem de sahipsiz değildir. Her varlığın bir kader ölçüsü ve bir gücün icadıyla meydana geldiğini, mükemmel bir nizam, sonsuz bir ilim, irade ve hikmet sahibi bir zat tarafından yaratıldığını vurgular. İnsanın ise Allah’ın kulu olduğunu, bu yolculuğunda ruhlar âleminden bu dünyaya “rıza ve cennet” imtihanını (Fatır/2,Yusuf/56,Yunus/12,107) kazanmak üzere gönderilmiş, istikamet üzere yaşadığı takdirde, saadet yurduna doğru yol alan bahtiyar bir misafir olduğunu hatırlatır.

2.8. Ailenin Çocuğun Dinî Gelişimi Üzerindeki Etkisi

İnsan gelişimini, döllenmeden başlayarak ölene kadar devam eden bir süreç olarak tanımlayabiliriz. “Gelişme, organizmanın büyüme, olgunlaşma ve öğrenmenin etkileşimi ile düzenli ve sürekli olarak değişmesidir. Gelişme, gelişim sürecinde ortaya çıkan üründür”(Aliyeva, 2011, s. 10). Bireyin, yapısal idrak mekanizmaları ve nitelik bakımından değişikliklerinin tümüne birden gelişim denilebilir.

İnsan kendini güçsüz hissettiğinden dolayı, kendinden üstün bir varlığa ihtiyaç duymuş ve bir tanrı veya daha doğrusu bir din arayışında bulunmuştur. İnsanın yaratılışından kendisine verilmiş olan aşkın olana inanma duygusuna kutsal kitabımız olan Kuran’ı Kerimde, insanın İslam fitratı üzere doğduğu bildirilmiştir (Rum Suresi, 30/30). Bu dinî arayış veya dinî inanma olgusunun insanlarda hangi yaşlarda ortaya çıktığı, bunda çevrenin etkisi olup olmadığı, olduysa nasıl olduğu konusu bizim için çok önemlidir(Aliyeva, 2011, s. 3).

İnsanın gelişim alanları birbiriyle paraleldir. Dolayısıyla dinî gelişimi psikolojik ve sosyal gelişimden ayrı düşünemeyiz. Çünkü “İnsan sosyal bir varlıktır. Bir topluluk içinde yaşar. Başkalarına ihtiyaç duyar ve onlardan birçok şey öğrenir” (Peker, 2014, s. 130). Toplum içinde yaşayan çocuk ise “Bir fotoğraf makinesi gibi her hareketi alır ve onu zihnine yerleştirir. Kendi davranışlarını da, gördüğü hal ve hareketlere göre şekillendirir. Bu sebeple anne-baba ve ailenin büyükleri, çocuğun zihinsel ve davranışsal gelişiminde birinci derecede rol oynar” (Ertuğrul, 2013, s. 99). Çocuklar, ebeveynlerinin birer yankısıdır. Ebeveynler çocuklara nasıl seslenirlerse, çocuklar da aynı karşılığı verirler. Dolayısı ile çocuklar anne-babalarından sadece davranışlarını değil, onların vicdan (inanç)larını da kopya ederler (Güneş, 2012, s. 76). “Bunu çok iyi bilen bilinçli aileler, küçük yaştan itibaren çocuklarına, hayatın prensiplerini, uyulması gereken kurallarını ve olumlu davranışları kazandırmaya çalışırlar. Ve çocuklarına bu konuda örnek olurlar” (Erdil, 1991, s. 48).

İmam-i Gazali, ailenin çocuğun dinî gelişimi üzerindeki etkisinin önemini şu sözleriyle vurgulamıştır. “Çocuk, anne baba elinde emanettir. Kalbi kıymetli bir cevher gibi temizdir. Mum gibi her şekli alabilir. Bütün yazı ve şekillerden uzaktır. Temiz bir

toprak gibidir. Hangi tohum atılırsa, öyle büyür. İyilik tohumu ekilirse, din ve dünya saadetine kavuşur “ (Çamdibi, 1988, s. 38). Ayrıca, bu konuda Miskeveyh çocuğun her nakşa kabilyeti olduğu gibi meylettirilen her şeyi almaya da kabiliyeti vardır. “Eğer çocuğa aile ve yakınları tarafından hayır öğretilirse, hayır üzere büyür, dünya ve ahirette mesut olur...” (Canan,1992, s.23).Nitekim meşhur Ahlakçı Kınalı Zade bu durumu; ”Etfalin(çocukların) levh-i idraki(fitratları)sade olmakla her canibe(yöne) kabildir(meyillidir)”(Canan,1992,s.21) diye ifade eder.

Yapılan araştırmalar psiko-sosyal ve pedagojik açıdan, ailenin çocuk üzerinde büyük ölçüde etkili olduğu, çocukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesinin aileden aldığı din eğitime bağlı olduğu vurgulanmıştır (Gülmez, 2008, s. 66). Anne-babalar, çocukların din eğitimi üzerinde farkında olarak veya olmayarak, doğrudan veya dolaylı etkiye sahiplerdir. Hatta diyebiliriz ki diğer faktörler arasında en önemli etkiye ebeveynler sahiptir. Bu dönemde çocuklar, farklı dinlerle, farklı insanlarla ilgilenmezler. “Onların dini inanç ve davranışları güçlü ve etkili bir şekilde anne -baba tarafında şekillendirilir”(Gülmez, 2008, s. 66).

Çocuk, aile de gördüğü her türlü ibadet ve davranışa yönelerek, onları kendisine örnek alır. Evde bulunan fertlerin Allah’a ibadet ederken yaptığı hareketler, söylediği kelimeler, çocuk tarafından dikkate alınır, çocuk bu bilgiyi kendi bilincine yerleştirir sonra onu yavaş yavaş benimsemeye başlar. Böylece bu dönemde, çocuğun diğer gelişim süreçleri ile beraber dinî duygusu da gelişmeye başlamış olur (Aliyeva, 2011, s. 16). Çünkü “Çocuklar yetişkinlere, ‘güvenilir rol model’ kimseler olarak ihtiyaç duyarlar. Yetişkinler çocuklara dinî değerleri formal ve informal eğitim etkinlikleriyle öğretmekle kalmaz aynı zamanda kendi inançlarını onlarla paylaşırlar” (Gürses & Kılavuz, 2011, s.160).

Yukarda ifade edildiği gibi, çocuk için aile ve çevre ortamı bazı değerlerin kazanıldığı yerdir. Çevre ve aile ortamı bir spor salonudur. Çocuk o ortamda kendini geliştirecek ve orada hayata hazırlanacak, bütün karakter özelliklerini yani olumlu veya olumsuz davranışlarını, dinî inançlarını burada temellendirecektir. Çünkü “İnsan, varlığının özünü ailesinden alır. Bu özü, ailesinden gelen değerlerle geliştirir, biçimlendirir, yapılandırır. Tüm psikologların, kişiliğin oluşmasında büyük etkisini vurguladıkları

çocukluğun ilk yılları, derin ve köklü aile ilişkileri içinde geçer” (Apaydın, 2001, s. 321). Apaydın ayrıca, çocukların dini gelişiminin, onların ruhsal, sosyal, zihinsel, ahlaksal ve kişilik gelişimini de yakından etkilediğini söyler. Dolayısıyla bireyde sağlıklı bir dinsel gelişim olması ancak sağlıklı bir kişilik ve ahlak gelişimi ile mümkün olabilir Çocuğun belli bir inançla doğmadığını, inanmaya eğilimli/yatkın olduğu ancak, anne ve babasının onu kendi dinsel inançlarına göre şekillendirdiğini belirtmektedir (Apaydın, 2001, s. 327-329). Dolayısıyla “çocuk önce taklit ve özentî ile girdiği davranışları zamanla özümseyerek onlarla özdeşleşir ve zamanla kendi davranışları haline getirir” (Gülmez, 2008, s.65). Böylece çocuklar bu yaşanılmış ortamlarda geliştirdiği ilişkilerle istenilen değerleri kazanma imkânı bulur.

Din bir disiplindir. İnsanın doğasında vardır. İnsan çok yönlü istek ve ihtiyaçlarını ancak sonsuz bir kudrete sığınmakla elde edebilir. İnsanın tüm davranışları ve buna bağlı olarak gelişimi birbiriyle ilişkilidir. İnsan yaratıcısına tam şuurla bağlanmak ve ona inanarak kendini güvende hissetmek ister. Yüce bir varlığa inanmakla büyük ruhsal destek kazanır, kişiliğini ve inancını sağlamlaştırır Ve böylece bir taraftan kişiliğini oluştururken, diğer taraftan duygularını ve davranışlarını pekiştirir, geliştirir. Bu pekiştirme ve geliştirme ise ancak, en tesirli eğitimciler, ebeveynler, yani ailenin etkisiyle olmaktadır.

2.9. Boşanmanın Çocuğun Dinî Gelişimi Üzerindeki Etkisi

Aile, boşanma ve din kavramları, geçmişten günümüze uzanan, tarihin tüm dönemlerinde insan hayatındaki önemini koruyan kavramlardır. İnsanın yeryüzündeki varlığına etki eden bu olgular, bazen sorun bazen çözüm olarak karşımıza çıkar. Bu nedenle çocukların aile içinde boşanmadan sonra maruz kaldıkları bir takım psikolojik sorunlar ile onların dinî durumları arasındaki ilişkinin ortaya çıkması önemlidir. Sebepler bakımından çok geniş ve karmaşık bir konu olan boşanma olayı sonucunda çocuğun, dinî duygu, düşünce ve davranışlarında gelişme olup olmadığı, çocukların bu olaydan nasıl etkilendiği önemli sorulardır.

Kur'an'ın üzerinde durduğu konulardan biri de eşler arası ilişki ve huzurlu bir aile ortamı oluşturmaktır. “Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler

yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi onun varlığının delilerindendir” (30/21) .Ayeti, ailenin huzur ve mutluluk ortamı olması gerektiğini ve bu huzurun ve mutluluğun yolunun eşler arasındaki uyumdan geçtiğini de ifade eder. Zira dünyada insanın küçük bir cenneti aile hayatıdır. Aile hayatında, hem eşlerin hem de çocukların mutluluğu esastır. “Çocuk, Allah’ın insana lütfettiği en güzel nimetlerden birisidir” (Al-i İmran,3/38,Furkan,25/74). Nitekim Hz. Peygamber(sav): “Her ağacın meyvesi vardır. Kalbin meyvesi de çocuktur.” buyurarak çocuğun insan için önemini vurgulamıştır (Tirmizi, Cenaiz, 36.).

Yukarda ifade edildiği gibi İslam dini, öncelikle insanların mutlu olmalarını ister. Aile ortamı eşlerin birbirleriyle iyi geçindiği, ihtiyaçlarını karşıladığı, keder ve sevinçlerini paylaştığı, şefkat ve merhamette birbirleriyle yarıştığı, huzur ve emniyet içinde bulunduğu bir yer olmalıdır. Aile bireylerinin üzerlerine aldıkları manevi sorumluluğun farkında olmaları çok önemlidir. Ailede huzurun temini ve iyi geçinmek için, yalnız eşlerin birbirlerine sabır ve tahammül etmeleri yetmez. Aynı zamanda karşı tarafın yaptığı kötülüğe sabır etmek de gerekir. Bu güzel davranışı sergileyenlerin mükâfatıyla ilgili olarak Hz. Peygamber: “Eşinin kötü huyuna tahammül eden erkeğe, yüce Allah, hastalık imtihanına sabreden Eyüp Aleyhisselama verdiği mükâfat gibi, mükâfat verir. Kocasının kötü huyuna tahammül eden kadına da, firavun’un nikâhında bulunan Asiye’ye verdiği mükâfatı verir” (Gazali, 1973, s. 112) buyurmuştur. Eşlerin karşılıklı olarak birbirinin hukukuna riayet etmesini tavsiye eden Hz Peygamber, erkeğin eşine olan yaklaşımı konusunda; “kadınlara ancak kerim olanlar ikram eder, leim yani kötü olanlar da ihanet eder (Kütüb-i Sitte, c. 17, s. 214)” buyurmuştur. Başka bir hadiste de “sizin hayırlılarınız, kadınları için hayırlı olanlarınızdır(Müslim, Birr 149)” buyurmuştur.

İslâmiyet, boşanmayı yasaklamamış fakat ona giden yolu uzatmıştır. Eşlerin öncelikle birbirleriyle anlaşma ve uzlaşma zemini aramalarını istemiştir. Bu bakımdan Kur’ân-ı Kerim’de erkeklerle kadınların iyi geçinmeleri emrolunmuştur (Nisa, 4/19). “Saadet ve sevgi karşılıklı fedakârlıklarla olur. Ve karşılıklı teslimiyetle devam eder. Erkek kadının bazı özelliklerini beğenmeyebilir. Fakat bunları asla bir geçimsizlik vesilesi yapmamalıdır. Zira kadında, kendisinin hiçbir zaman sahip olamayacağı ve de hoşuna giden huylar da bulunabilir” (Nisa, 4/35). Hz peygamber, mutlu bir evlilik için ayrıca,

tarafların birbirine denk olması gerektiğini, adaylarda güzel ahlak faziletinin öncelenmesini, her şeye rağmen münasip olmayan biriyle evlilik yapılmışsa, kanaat edip kadere rıza gösterilmesini ve evlilikteki problemlerin zamanla düzelebileceği ihtimalinin göz önünde bulundurulmasını tavsiye etmiştir.

Bu noktada boşanma ve çocuk konusunda, en medeni yaklaşımı Kur'an-ı Kerim sergilemiştir. “Kadının hamile olduğu bir durumda, ailede boşanma gerçekleşmişse, annenin evden gitmemesi yönündeki tavsiye ile hem kadın psikolojisi hem de daha doğmamış bir çocuğun hakları ve psikolojik atmosferi için alınmış önlemleri görmekteyiz” (Bilici, 2014, s. 95). Bu husus Kur'an-ı Kerim’ de şu şekilde belirtilmektedir: "Onları gücünüz ölçüsünde oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun, onları sıkıştırıp (gitmelerini sağlamak için) kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin. Sizin için çocuğu emzirirlerse onlara ücretlerini verin, aranızda uygun bir şekilde anlaşın. Eğer anlaşamazsanız çocuğu, başka bir kadın emzirecektir” (Talak Suresi, 6). Boşanmanın sadece ebeveynleri değil çocukları da etkilediğini anlatması açısından Hz. Peygamber (sav)’in, “boşanmanın şakasının bile yapılmamasını” istemesi (Muvatta, Nikâh, 22) önemlidir. Ayrıca Allah Resulü de “Evlenin, boşanmayın, çünkü Allah zevkine ve keyfine düşkün erkek ve kadınları sevmez”(Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, C.I, s. 304) buyurmuşlardır.

Buradan anladığımıza göre; “İslam evliliği ve aile yuvasını kutsal saydığı için boşanma olayına da pek sıcak bakmamıştır”(Nisa, 4/34). Boşanma süreci, taraflar arasında olumsuz etkiler oluşturarak onların maddi ve manevi olarak onlara zarar vermektedir. Zira insanoğlu iki kutuplu bir varlıktır. Bir tarafında iyilik diğer tarafında kötülük vardır. Şefkat merhamet duyguları yanında, öfke kin ve nefret de vardır. Öfkesine, kin ve nefret duygularına yenildiğinde, şeytanın da telkiniyle, bir zamanlar; “küçük cennetim, kalbimin meyvesi, huzur bulduğum nefis, kör düğümüm” dediği ve canını feda ettiği varlıkları bir çırpıda bir tarafa atar. Hem kendisini hem de diğer aile bireylerini büyük bir keşmekeş içine atar. Böylece boşanma, aile fertlerine her yönden zarar verir; “eşleri ekonomik yönden sarsar, ruhsal yönden örseler; onların toplumdaki durumlarını etkiler. Çocuklar üzerindeki olumsuz etkisi ise daha çok değişik sorunlara yol açabilir” (Ünal, 2013, s. 600). “Huzurlu bir aile ortamı çocuğun içindeki saldırgan

veya aşırı duyguların dengelenmesine de yardımcı olmaktadır”(Turan, 2014, s. 576). Hangi durumda olursa olsun bir insanın ilk eğitim aldığı yer ve ortam kendi ailesidir. Çocuk aile içinde ne görmüşse, ne yaşamışsa onu dışa yansıtır. Zira atalarımız “küpte ne varsa dışarıya o sızar” der.

Çocukluk döneminde ebeveynleriyle güvenli bağlar kurmamasının, kişinin ilerleyen yıllarda Tanrı’yla güvensiz bağlar geliştirmesine neden olabileceği çeşitli teoriler tarafından ileri sürülmektedir. Örneğin Kirkpatrick ve Shaver bağlanma teorisinin din ile ilişkisini incelemiştir. İleri sürdükleri ikame hipotezine göre, “çocukluk döneminde ebeveynleri veya bakıcılarıyla geliştirilen bağlanma stiliyle yetişkinlik döneminde Tanrı’ya bağlanma arasında büyük benzerlikler vardır. Buna göre çocukluk döneminde annesiyle güvenli bağlar kuran çocukların yetişkinlik döneminde Tanrı’ya güvenli bağlanacağı, annesine güvensiz bağlanan çocukların Tanrı’ya da güvensiz bağlanacakları ileri sürülmektedir (Karaca, 2015, s. 191). Fowler’ın inanç gelişim teorisinde de temel inanç evresinde bebeğin geliştireceği temel güven ve sadakatin din dâhil hayatın her yönünü etkisi altına alacağı vurgulanmaktadır (Karaca, 2007, s. 190). Eğer boşanma çocuğun bağlanma döneminde gerçekleşirse ve çocuk özellikle anneden ayrılırsa çocuğun ilerleyen yaşamında diğer insanlarla ve Tanrı’yla kuracağı ilişki olumsuz etkilenebilir, güvensiz bağlanma türleri olan kararsız ve kaçınmacı türde bağlar gelişebilir.

Çocuklarda dini gelişimin üç önemli saçı ayağı vardır. Bunlar; ebeveynler, okul ve akranlardır. “Aile çocuklarının dini inanç ve davranışlarını etkilemede özellikle güçlü bir konuma sahiptir. Çocuklar belli bir yaşa kadar kendi ebeveynleri dışındaki herhangi bir dini görüş olduğunun farkında değildirler ve anne babalarının dini görüşlerini eleştirisiz kabul etmekten mutludurlar” (Cirhinlioğlu, 2010, s.27). Çocuklar ebeveynleri model aldıkları ve onları sevdiklerinden aynı inanca sahip olan anne baba için dinin önemli olması, dini inanç ve davranış benzerliği çocukları daha fazla etkilemektedir. Çocuk çevresinden destek görürse dini gelişim gösterir. Eğer çocuklar yetişkin dünyasının bir parçası olma çabalarında kısıtlanırsa, kendilerinin yetersiz, sıradan veya değersiz olduğuna karar verip, yeterli bir yetişkin olma inancını kaybeder. (Cirhinlioğlu, 2010, s. 40).Aile dini ilişkilerin modelidir. Ailenin düşüncelerinin niteliği, aile içindeki günlük hayattaki yaşantıları, çocuktan uzak kalmaz. Dil gelişimi

başladığı andan itibaren çocuk, ebeveyn, toplum ve kültür gibi çevresel faktörlerden etkilenecek belirli bir dini kimlik haline gelir (Mehmedoğlu, 2013, s. 57). “Eğer çocuk öncelikle ailede huzurlu bir manevi ortam içerisinde yaşama imkânı bulabilirse, onda güçlü bir dini uyanış görülebilir. Ancak, ailedeki dini hayatın içeriği ile aile yapısı, aile üyelerinin dine ilgi dereceleri ve dini eğitimde izlenen yöntem ve alışkanlıklara bağlı olarak farklı sonuçlar ortaya çıkabilir” (Koç, 2008, s. 52).

Çocuk dini motifleri, sevgi, güven ve destek veren kişilerle özdeşleşmesini sağlayan bir vasıta olarak görmektedir. “Ancak acı veren veya ruhsal olarak yoksullaştırılmış bir çevrede üstesinden gelinemeyen zorluklar içinde kalan bireyler inanç problemleri yaşar ve ciddi psikolojik engellerle reddedici bir tutum geliştirilebilir” (Karaca, 2015, s. 143). Bu kapsamda ebeveynler ve yakın çevrenin dini yaşantıları rol model açısından çocuklar için son derece önemlidir. “Çocuğun içinde yetiştiği çevre ve aldığı eğitimin, onun kişiliğini belli özelliklerin meydana gelmesini sağlayacak şekilde etkilediği de bir gerçektir” (Hökelekli, 2008, s. 251). Boşanmanın nedenlerinden her biri, çocukların fizyolojik gelişimini etkilediği gibi dini gelişimini de olumsuz etkiler. “Bu olumsuz etkiler sebebiyle, hem dini hem toplumsal bütün değerlerin ilk nüvelerini anne babasından alması gereken çocukların, boşanma süreci ve neticesinde bu değerlerden yoksun olarak büyümeleri, ailenin ve toplumun geleceği açısından problem oluşturmaktadır” (Bilici, 2014, s. 90).

Dinin, aile psikolojisi ile paralel bir ilişki içerisinde olması ve ailenin dini bir özellik taşıması söz konusudur. “Bu nedenle aile psikolojisi ile din psikolojisi arasında yakın bir ilişki vardır. Dolayısıyla çocuğun zihninde oluşan kutsal ve manevi bir âlemin varlığı, onun yaşadığı aile hayatı tecrübeleri, hayata duyduğu güven ve inanç perspektifi içerisinde teşekkül etmesi” (Hökelekli, 2008, s. 258) boşanma eyleminin, çocuk üzerinde nasıl etkiler oluşturacağının göstergesidir. Anne babanın çocuklarına karşı temel görevleri arasında hayatı öğretmek ve kişiliklerini kuvvetlendirecek, maddi ve manevi bir ortam sağlamaktır. Maneviyattan uzak yaşayan bir aileye, dinin verebileceği pek çok şey arasında, -parçalanmış ailelere yönelik manevi destek ihtiyacı son dönemlerde yapılan çeşitli araştırmalarla ortaya çıkarılmaktadır- özellikle boşanma sonrası durumlarda dinin rahatlatıcı, teskin ve teselli edici önerileri bulunur..

Din yeterli bir anlam arayışının problemleriyle ilgilenmektedir. Din hayata yüklenen anlamla yakından ilişkilidir. Örneğin ebeveynlerini kaybeden bir çocuk bu olayı ancak dine başvurarak anlamlandırabilir. “İnanç sistemi etrafında yapılanan kognitif yapı, bireyin karşılaştığı ve psiko-sosyal uyumunu bozan hayat olaylarını algılama ve anlamlandırmada devreye girerek, bir nevi filtre işlevi görür. Zira insan, hayatını algılarına göre yaşar” (Karaca, 2015, s. 113).Çünkü manevi bir güce dayanma, sevgi ve şefkat hislerinin ulaştırdığı,bir inanç ve her şeye gücü yeten şefkatli ve merhametli bir yaratıcı düşüncesine sahip olmak, kalbi yaralanmış bir çocuk için tarifi imkânsız bir duygudur. “Çocuk olumsuzluk ve mahrumiyet durumlarında, mazhar olduğu diğer nimetleri düşünerek, kendisini yoksunluk ve terk edilmişlik duygusundan koruyabilir. Zira dini bakış açısı, hayatın olumsuzluklarından çok, güzelliklerine vurgu yapar”(Karaca, 2015, s. 115).

Bireyin dini gelişimi sağlıklı olmazsa uygun dini başa çıkma yöntemlerini de geliştiremez. Hayatın olumsuz yönleri karşısında Tanrı inancı güçlü, güvenli bağlar geliştirmiş insanlar daha çok olumlu dini başa çıkma yöntemlerini kullanırlar. Olumlu dini başa çıkmayı kullanamayan kişiler ise sigara, alkol, uyuşturucu, depresyon, intihar eğilimi gibi olumsuz başa çıkma yöntemlerine yönelebilirler. Din olumsuz duyguların önüne geçerek, önemli bir engel teşkil edebilir. Bu dönemde aile desteği maddi ve manevi olarak son derece önem arz etmektedir. Aile desteğini alan çocuklarda suç işleme oranları düşüktür. Çünkü dine göre günah sayılan fiillerin önemli bir bölümü suç olarak kabul edilir. Aile dini bir özellik taşımaktadır Bu nedenle dinler, suça karışma konusunda önemli bir koruyucudur.

Din duygusu da diğer duygular gibi kaygan ve karmaşık bir duygudur. Eğer çocuk küçük yaşlarda sağlam dini bir eğitim almamışsa, içinde bulunduğu durumda veya ileriki yaşlarda ciddi sorunlarla karşılaşabilir. Ailenin parçalanmasının çocuklar üzerindeki etkisiyle ilgili kaynaklarda yer alan açıklamalar incelendiğinde ise: “Ailenin dağılmasının, aynı yetişkinlerde olduğu gibi çocuklarda da birçok duygusal tepkiye yol açtığı, bu duyguları ileriki yaşlarda tekrar tekrar yaşayabilecekleri, içinde bulundukları yaşa göre bazı duygular öne çıkarken bazılarının geri planda kalabileceği, gibi sonuçlara ulaşılmıştır”(Fisher, 2002; Haavisto, 200’den aktaran Özağı, 2007; Biçer, 2009, s. 23).

Ergenlik döneminde ise en önemli problem kimlik gelişimidir. Kimlik gelişim dinden olumlu ve olumsuz etkilenebilir. Çocuğun aile ile kurduğu sağlıklı ilişki din ve inançları içselleştirme sürecinde etkili olur. Çünkü gelişim sürecinde en dikkat çekici unsur çocuğun aile ile yaşadığı çatışmadır. Bu çatışmayı, ayrışmayı sağlıklı şekilde çözümlerse kimlik gelişimi olumlu etkilenecektir. Aile ile yaşanan çatışmaya bir anlamda ailenin dini değerleri ile yaşanan çatışma olarak da bakılabilir. Boşanmış aile ortamında çocuğun kimlik gelişim süreci daha problemlili olabilir.

Ergenliğin beraberinde getirdiği bir takım sıkıntıların yanında bir de boşanma gibi önemli bir olgu ergenin hayatına girince, dini bir bunalım doğmasına yol açabilir. Ergen, kendini yetişkin gördüğü ve sınırlarını keşfettiği için, ebeveynlerinin düşünce ve davranışlarını eleştirilebilir. Bir taraftan ana babaya itaatin gerekliliğini vurgulayan dini inanç, öbür taraftan parçalanmış bir aile, ergende dini bunalıma sebep olabilir. Dolayısıyla hayatının kolay çözülmeyen problemlerle karşı karşıya kalması, onun dine doğru itilmesi anlamına gelmez. Yani “bu durum, her zaman dini gelişimi garanti edemez. Zira zaman zaman dini gelişimde ilerlemeleri beraberinde getirir de, maruz kalınan zulüm ve haksızlıklar bazen Allah’a isyan duygularını da alevlendirilebilir” (Karaca, 2015, s. 115).

Çocuklarda dini etkileşimin ilk şartı, anne-babaların öncelikle kendi yaşamları ile çocuklarına model olmalarıdır. Çünkü çocuklar, dini ve maneviyatı aileden öğrenirler. Güven veren, mutlu aile ortamı, uyumlu ebeveynler çocuklarına inanç aşılarlar. “Çocuk açısından bakıldığı zaman aile, çocukların bakıldığı, yetiştirildiği kurumdur. Aile içerisinde çocuk bedenlenirken, sosyo-kültürel etkilerle beraber dini özellikleri de kazanır. Onların söyledikleri, yaptıkları dini davranışlar çocuk tarafından taklit edilir. Zaten ebeveynler büyük çoğunlukla kendi dini inançlarına anlatmaya, benimsetmeye çalışır” (Peker, 2014, s. 76).

Unutulmamalıdır ki insanın, küçüklüğünde kendisine verilen nasihatler, onun yaşamı boyunca izler bırakır. Literatür incelendiğinde, “Çocuk psikolojisi üzerine yapılan araştırmalar, çocuğun kişiliğinin temel özelliklerinin ilk yıllarda ortaya çıktığını tespit etmiştir. Hayatın diğer dönemlerini büyük ölçüde etkileyen bu özellikler” (Ertuğrul,

2013, s. 66) karakter tohumunun atıldığı ilk yıllardan sonra gelişmeye başlar. Çocukta, Allah’a güven, ona büyük bir huzur ve güven verir. Çünkü güven ihtiyacı şüphesiz insanoğlunun en önemli ihtiyaçlarından birisidir. Kendisini ve bütün kâinatı yaratan, sonsuz güç ve kudret sahibi olan Allah Teâlâ’nın, yaratıcısının daima yanında olduğunu, kendisini desteklediğini bilmek bir kul için şüphesiz son derece önemlidir (Güdek, 2015, s. 59).

Ailenin çocuk üzerindeki etkisi, “dini duygunun önemiyle ilgili olarak, son yıllarda Batı’da yapılan çalışmalarda da önemli sonuçlara ulaşılmıştır” (Ertuğrul, 2013, s. 84). “Batılı psikologlar, tarafsız ve önyargılarda uzak bir şekilde yaptıkları araştırmalar sonucunda dinin çocuğun ruhuna seslendiği ve onun ruhi yapısına uygun düşeceği görüşünde birleşmişlerdir” (Yavuz, 1983, s. 39). Zira Kuran- Kerim’de “Yüzünü doğru bir din olan İslam’a, insanların fitratına uygun olan dine çevir”(Enam/75) buyrulur, insanın yaratılışında din duygusu olduğuna vurgu yapılmaktadır. Nitekim meşhur İslam müfessiri Elmalı Muhammed Hamdi Yazır, bu ayeti şu şekilde yorumlamıştır: “İnsanın, insan ruh ve zekâsının aslı, fitratı, hakkı tanımak ve hak yaratanından başkasına kul olmamak içindir. O her ferdin ruhuna bir hak duygusu ve Allah’ı bilme gücü yerleştirmiştir” (Yazır, 1978, c,4, s,3824).

Yukarda da ifade edildiği gibi çocukta, “kendisine yardım edecek ve onu koruyacak ‘sonsuz bir kuvvet’ arayışı vardır. Çocuk sahip olduğu bitmez tükenmez merak duygusuyla henüz takamadığı, fakat zamanla öğreneceği ilahi kuvveti durmadan arar” (Yavuz, 1983, s. 40). “Çocukta görülen bu arayış ondaki ihtiyacın bir ifadesidir. Zira çocuğun birtakım temel ihtiyaçları vardır. Emniyet, güven, dayanma, korunma, sığınma, kabul görme, teslim olma, sevilme bu ihtiyaçlardan en önemli olanlarıdır” (Baymur, 1984, s. 58). “Çünkü yaşantıları içinde çeşitli sınırlılıklarını ve gerçekleşmeyen çocuklar, yüce bir kuvvete dua etmeyi kolaylıkla etmektedirler. Bütün bu ifadeler, çocukların eksiklerini, zayıflıklarını hissettiklerini, bunun farkına vardıklarını ve neticede her şeyi yaratan Allah’a inanma ve güven ihtiyacını duyduklarını göstermektedir” (Ertuğrul, 2013, s. 87). Dolayısıyla her çocuk; iç dünyasında böyle bir kuvvete dayanmaya, sığınmaya, teslim olmaya ve onun tarafından sevilmeye ihtiyaç duyar (Şahin, 2013, s. 93).

İnsan için en önemli sorunlardan birisi kimlik ve anlam sorunlarıdır. “İnsan olarak hepimiz bu dünyada ne olduğumuzu, varlığımızın neye yaradığını bilmek isteriz. Hayatına bir anlam tayin edememiş kişiler, çoğu zaman ruhsal sıkıntılar yaşar. İlerleyen yıllarda depresyon, anksiyete veya endişe bozuklukları gibi tablolarla karşılaşır” (Sayar, 2006, s. 31). Anlam duygusu bize bir gaye, değerler sistemi, kendi öz değerimizi ve hayatımıza yön verme becerisi kazandırır.

Çocuğun boşanmayla beraber içine düştüğü yoğun ve ümitsiz durum farklı duygulara sebep olabilir. Ebeveynlerin yitirmenin acısıyla ızdırap çeken bir çocuğun geceleyin yaptığı dualarda, dini açlığı şekillenebilir. Dolayısıyla, acı çekmek, çok güçlü duyguların doğmasına neden olur (Allport, 2004, s. 39). Acı ve eleştiri, depresyona ve yaşama arzusunun kayıp olmasına sebep olabileceği gibi, aynı zamanda, canlı bir dini tecrübenin doğmasına neden olur (Allport, 2004 s. 30). Dolayısıyla, “Duygusal hayat üzerinde yarattığı etkiyle bireyin bir takım tecrübeler yaşamasına neden olur” (Karaca, 2015, s. 104). Kural olarak hayatın kritik dönemlerinde arzu çok yoğun olduğu zaman dini bilinç de çok yoğun olmaktadır. Birçok insan sadece kriz dönemlerde dindardır. Nitekim Kur’anı Kerimde “Onları kara gölgeler gibi dalgalar sarıverdiği zaman, dini yalnızca O’na ‘halis kılan gönülden bağlılar’ olarak Allah’a yalvarıp yakarır” (Lokman, 32). Problem karşısında bireylerin göstereceği tavırlar farklı farklıdır. Bir çocuk ebeveyninin boşanmaması için dua edip dindarlaşabilir. Çünkü İncanın verdiği huzur ve sükûn bütün anlayışların ötesindedir. Dara düştüğümüzde O kurtarıcıdır. Yani çocuk, dinin kendine yaptığı güven ve huzur sembollerini görmezlikten gelemmez. Bu nedenle insan hayatı arzu etrafında dönmektedir. Dua da arzusunun ifadesidir. Korku, her insan ve bireyde var olan birincil unsurların başında gelir. Dini korku doğal bir korkudur. Karşılıklı korku beraberliğe olan arzuyu ifade eder. Dolayısıyla sıkıntı, endişe ve kaygı gibi durumlarda özellikle bazı inançların teselli kaynağı olduğu ve bir çıkış kapısı sağladığı kabul edilmektedir. Ölüm korkusundan kurtulmak veya ölümsüzlük arzusu için ahiret inancının benimsenmesi, en yaygın örneklerden biri olarak gösterilmektedir (Mehmedoğlu, 2003, s. 72).

Allah’ın kendilerini sevdiğine bütün kalbiyle inanan, her zaman yanında olduğunu, onu bütün kötülüklerden koruduğunu bilir. Aslında dini inancın nüvelerden olan inanma ve güven duygusu çocuğun yaratılışında bulunur. Allah’ı sevdiğimiz için oda

bizi sever ve korur. Bunu bilen bir çocuk şöyle düşünür: her ne kadar annem babam birbirlerinde ayrılmışlarsa da beni yaratan ve beni gören, içimdeki sıkıntıları bilen biri var. O bana yeter. Nitekim Hz. peygamber de doğmadan babasını, dört yaşında annesini kaybetmiş, bense her ne kadar istemezsem de annem babam boşanmış ve olan olmuş, en azından annem babam hayatta yine onlardan birisi bakımımı üstelemiş. Ve onlarla görüşme imkânım var. Onlar olmasa bile Allah, Hz peygamberi kollayıp büyüttüğü gibi beni de büyütüp ve rızkımı verecek ve benim yanımda olacak diye teselli bulur. “Çocuk, iman gücü sayesinde ümitsizliğe düşmeyerek, kurtuluş çareleri arayacaktır. İmanın sağlayacağı moral gücü ile her durumda dengeli, başarılı ve ümitli olmanın iç huzurunu duyacaktır” (Ayhan, 199, s. 61). “Bu süreçte çocuğa manevi destek sağlamak, onu nispeten rahatlatacak, sıkıntısız ve problemsiz bir hayatın ahirette onu beklediğini öğrenerek psikolojik olarak rahatlayabilecektir” (Bilici, 2014, s. 107).

Sonuç olarak, geniş aile modelinde din, örf ve adetler hayatın her safhasında kendini gösterir. Geleneksel aile modelinde eş seçiminden çocuklara isim vermeye, evlilik merasimleri ve nikâh kıyılmasına kadar dinin ve geleneğin etkisi göze çarpar. İslam dini, aile içi huzuru şart göstererek, boşanmaya mesafeli durmuştur.. Hz. Peygamberin ifadesiyle “Kişi sevdiğiyle beraberdir” (Buhari, Edeb, 96). “O halde çocuğun en sevdiği kişiler anne babasıdır ve onlarla beraber olmalı ve aynı evde huzur içinde yaşamalıdır”(Bilici, 2014, s. 95).

III. BÖLÜM

3. YÖNTEM

Çalışmamızın bu bölümünde araştırmanın modeli, evreni, örnekleme, araştırmada kullanılan veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin analizinde kullanılan istatistiksel analizler ile ilgili açıklamalar sunulacaktır.

3.1. Araştırmanın Yaklaşımı ve Modeli

Araştırmanın yaklaşımı nicel, modeli ilişkiseldir. Araştırma deseni (modeli), araştırmanın sorularını cevaplamak ya da hipotezlerini test etmek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen bir plandır (Büyüköztürk vd., 2013). “İlişkisel tarama modeli ise iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim olup olmadığını ve değişimin derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir” (Karasar, 2005).

3.2. Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini 2017–2018 eğitim öğretim yılında Kastamonu ili, Tosya ilçesinde ortaokullarda öğrenim gören; parçalanmış ve tam aileye sahip çocuklar oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini uygun örnekleme yoluyla ulaşılan 102 parçalanmış aile çocuğu, 102 tam aile çocuğu olmak üzere toplam 204 öğrenci oluşturmaktadır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada verilerin toplanması amacıyla, “Kişisel Bilgi Anketi, Müncher Motivasyonel Dindarlık Ölçeği” kullanılmıştır.

3.3.1. Kişisel Bilgi Form

Anket bataryasının bu bölümde çocuklara ait demografik özellikler (cinsiyet, yaş, kardeş sayısı, anne eğitim durumu, anne mesleği, anne özlük ve üyeylik durumu, baba eğitim durumu, baba mesleği, baba özlük ve üyeylik durumu, birlikte/ayrı/boşanmış, çocuğun birlikte yaşadığı kişi ya da kişiler) ile ilgili sorulara yer verilmiştir. Bu form araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

3.3.2. Münchner Motivasyonel Dindarlık Ölçeği

Münchner Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Zwingmann ve arkadaşları (2004) tarafından geliştirilmiş 28 maddeli bir ölçektir. Ölçeğin Türkçe'ye çevirisi Apaydın (2010) tarafından yapılmış, psikometrik özelliklerinin testi ise Uysal, Işık ve Turan (2017) tarafından yapılmıştır. Uysal, Işık ve Turan tarafından yapılan faktör analizi sonuçlarına göre ise 20 madde alt boyutta toplanmıştır. Boyutlardan birincisi güç ve güven kaynağı olarak Tanrı olarak isimlendirilmiş, ikincisi prososyal ve entelektüel boyut olarak isimlendirilmiştir. Ölçeğin Cronbach Alfa değeri 0,96 bulunmuştur. Bu çalışmada Uysal, Işık ve Turan tarafından uyarlanan ölçek kullanılmıştır. Ölçek ile elde edilen veriler üzerinden açımlayıcı faktör analizi yapılmış, Cronbach Alfa değerlerine bakılmıştır. Her ne kadar “Motivasyonel Dindarlık Ölçeğinin” geçerlilik ve güvenirlik çalışmaları ölçeği geliştirenler tarafından yapılmış olsa da, farklı gruplar üzerinde uygulanmış olması nedeniyle tarafımızdan da tekrar güvenirlilik ve geçerlilik çalışması yapılmıştır. Bu nedenle, araştırma verilerinin elde edilmesi amacıyla 204 öğrenciye uygulanan anket formları değerlendirilerek, geçerlik ve güvenirlik analizleri yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda Uysal, Işık ve Turan'ın çalışmasına benzer biçimde iki boyutlu yapı elde edilmiştir. Ancak

Tablo 3.1. Münchner Motivasyonel Dindarlık Ölçeği

Madde	Faktör 1-2: <i>Güç ve Güven Kaynağı Olarak Tanrı ile İlişki Boyutu</i> (KMO: ,891, Varyans: % 63,04 Alpha: 0,860)	1. Faktör	2. faktör
M1	Allah'a yöneldiğimde saygı ve şükran hissediyorum.	,571	
M2	<i>Zor bir durumla karşılaşınca Allah'tan güç ve cesaret alıyorum</i>	,639	
M3	Allah'a dua etmek beni mutlu ediyor.	,584	
M4	Allah'ı düşünmek bana her zaman mutluluk verir.	,756	
M5	Dini inancım bana özgüven veriyor.	,735	
M6	Allah benim yaşam koşullarımı düzeltmese de inancımdan teselli ve destek bulurum.	727	
M7	Zor hayat koşulları karşısında Allah'ın müdahalesinin olacağına inanıyorum.	,696	
M8	Kendimi küçük ve değersiz hissettiğimde dini inancım beni, iyi özelliklerimi ve yeteneklerimi düşünmeye sevk eder.	,436	
M9	Hayatımdaki her şeyi Allah'ın hediyesi olarak hissediyorum		623
M10	Allah'ın bana nasıl yardım ettiğini açıklayamasam bile, yine de bu yardıma güvenebilirim.		541
M11	Önemli endişelerimi/kaygılarımı Allah'a yönelttiğimde, kendimde sorunlarımın çözümü için gizli bir güç buluyorum.		730
M12	Dini inancım beni diğer kişilere karşı yardımsever olmaya teşvik eder.		611
M13	Dini inancım, anne babama saygılı ve itaatkar olmamı sağlar.		491
M14	Başkalarının haklarına saygı göstermek, inancım için çok önemli bir esastır.		814
M15	İyilik yapmaya teşvik eden ve kötülükten uzak tutan dini inançlarımdır		732
M16	Dini inancım beni ahlaka uygun şekilde davranmaya yöneltir		,560
M17	Dini konularda düşünmek benim için çok önemlidir.		,682

Motivasyonel Dindarlık Ölçeği'nin madde toplam korelasyonlarına ve her bir faktörün %27'lik alt dilim, üst dilimin madde ortalama puanları arasındaki farkın ilişkisiz t-testi ile karşılaştırılmasına bakılmıştır.

Tablo 3.2. Madde Toplam Korelasyonu

	R	p
M1	,669	,000
M2	,711	,000
M3	,726	,000
M4	,736	,000
M5	,672	,000
M6	,557	,000
M7	,642	,000
M8	,627	,000
M10	,688	,000
M11	,709	,000
M12	,565	,000
M13	,565	,000
M14	,603	,000
M15	,682	,000
M16	,713	,000
M17	,674	,000
M18	,688	,000

**Tablo 3.3. Güç ve Güven Kaynağı Olarak Tanrı ile İlişki Boyutu Toplam Puanı
Alt %27 Üst 27 Gruplarının (Ortalama Puanları Arasındaki Fark)**

Madde	Grup	N	X	SS	t	P
M1	1. Alt %27	56	3,911	1,0834	-7,524	,000
	2. Üst %27	56	5,000	,0000		
M2	1. Alt %27	56	4,071	,9697	-7,166	,000
	2. Üst %27	56	5,000	,0000		
M3	1. Alt %27	56	4,125	1,0456	-6,263	,000
	2. Üst %27	56	5,000	,0000		
M4	1. Alt %27	56	3,982	,9628	-7,911	,000
	2. Üst %27	56	5,000	,0000		
M5	1. Alt %27	56	3,929	1,0065	-7,966	,000
	2. Üst %27	56	5,000	,0000		
M6	1. Alt %27	56	3,804	1,0065	-8,807	,000
	2. Üst %27	56	5,000	,0000		
M7	1. Alt %27	56	4,000	,8528	-8,775	,000
	2. Üst %27	56	5,000	,0000		
M8	1. Alt %27	56	4,036	,9717	-7,221	,000
	2. Üst %27	56	4,982	,1336		

Tablo 3.4. Prososyal ve Dini-Entelektüel Boyutu Sorumluluk Boyutu Alt %27 Üst 27 Gruplarının (Ortalama Puanları Arasındaki Fark)

M10	1. Alt %27 2. Üst %27	56 56	3,750 4,893	,9582 ,3657	-8,339	,000
M11	1. Alt %27 2. Üst %27	56 56	3,946 5,000	,9985 ,0000	-7,896	,000
M12	1. Alt %27 2. Üst %27	56 56	3,518 5,000	1,1440 ,0000	-9,695	,000
M13	1. Alt %27 2. Üst %27	56 56	4,107 4,982	1,1390 ,1336	-5,709	,000
M14	1. Alt %27 2. Üst %27	56 56	4,089 4,929	,9587 ,3745	-6,102	,000
M15	1. Alt %27 2. Üst %27	56 56	4,143 4,982	1,2125 ,1336	-5,149	,000
M16	1. Alt %27 2. Üst %27	56 56	4,054 4,982	1,0517 ,1336	-6,554	,000
M17	1. Alt %27 2. Üst %27	56 56	4,339 5,000	,7693 ,0000	-6,427	,000
M18	1. Alt %27 2. Üst %27	56 56	4,125 4,982	1,0798 ,1336	-5,895	,000

3.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Kastamonu İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden gerekli izinler alındıktan sonra uygulamaya geçilmiştir. Ayrıca okul yöneticileri, okul rehber öğretmenleri ve sınıf öğretmenlerinin yardımıyla sekiz ortaokulda okuyan parçalanmış aileye sahip öğrenciler tespit edilmiştir. Uygulama öncesinde öğrencilere verdikleri bilgilerin araştırma kapsamı dışında kullanılmayacağı belirtilmiş ve araştırmaya katılmada gönüllülük esas alınmıştır. Veri toplama araçlarının uygulanması yaklaşık bir ders saati sürmüştür.

Toplanan verilerin analizinde örneklemin demografik değişkenlerinin dağılımını belirlemek için frekans, yüzdelik dağılım gibi betimsel istatistiklerden, öğrencilerin motivasyonel dindarlık puanlarının demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için ise t-testi, tek yönlü varyans analizi, ki-kare testi ve korelasyon testinden yararlanılmıştır. Araştırmanın anlamlılık düzeyi 0,05 olarak kabul edilmiştir.

IV. BÖLÜM

4. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde giriş bölümünde ortaya konulan sorulara elde edilen verilerin analizi neticesinde ulaşılan sonuçlarla cevap verilmeye çalışılacaktır. Araştırmada elde edilen verilen düzenli, diz gelenmiş, mantıksal bir sıra içinde verilecektir.

4.1. Araştırma Örnekleminin Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılan örneklemin demografik değişkenlerine ait yüzde ve frekanslar sırasıyla aşağıda sunulmuştur.

4.1.1. Örneklemin Yaş Değişkenine Göre Dağılımı

Tablo 4.1. Örnekleme grubunun yaşa göre dağılımı

Yaş Grupları	N	%
11	78	38,2
12	46	22,5
13	53	26,0
14	27	13,2
Toplam	204	100

Tablo 'de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan örneklem grubunun 78'si (%38,2) 11 yaşında, 46'si (% 22,5) 12 yaşında, 53'ü (% 26,0) 13 yaşında ve 27'si ise (%13,2) 14 yaşındadır.

4.1.2. Örneklemin Cinsiyet Göre Dağılımı

Tablo 4.2. Örnekleme grubunun cinsiyete göre dağılımı

Cinsiyet	N	%
Erkek	103	50,5
Kız	101	49,5
Toplam	204	100

Tablo 4.2’de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan örneklem grubunun 103’ünü (% 50,5) erkekler ve 101’ini (% 49,5) ise kızlar oluşturmaktadır.

4.1.3. Öğrenim Görülen Sınıfa Göre Dağılımı

Tablo 4.3. Örneklem grubunun sınıfa göre dağılımı

Sınıflar	N	%
5.Sınıf	45	22,1
6.Sınıf	65	31,9
7. Sınıf	49	24,0
8. Sınıf	45	22,1
Toplam	204	100

Tablo 4.3’de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan örneklem grubunun 45’i (%22,1) 5.sınıfta, 65’i (% 31,9) 6.sınıfta, 49’u (% 24,0) 7.sınıfta ve 45’i ise (%22,1) 8. sınıfta bulunmaktadır.

4.1.4. Örneklem Grubunun Annenin Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı

Tablo 4.4. Örneklem grubunun annenin eğitim düzeyine göre dağılımı

Anne Eğitimi	N	%
İlkokul	123	60,3
Ortaokul	44	21,6
Lise	25	12,3
Üniversite	12	5,9
Toplam	204	100

Tablo 4.4’de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan örneklem grubunun 123’ünün (% 60,3) annesi ilkokul mezunu, 44’ünün annesi (% 22,6) ortaokul mezunu, 25’inin (%12,3) annesi lise mezunu, 12’sinin (%5,9) annesi ise üniversite mezunudur.

4.1.5. Örneklem Grubunun Babanın Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı

Tablo 4.5. Örneklem grubunun babanın eğitim düzeyi göre dağılımı

Baba Eğitimi	N	%
İlkokul	81	39,7
Ortaokul	43	21,1
Lise	56	27,5
Üniversite	24	11,8
Toplam	204	100

Tablo 4.5’de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan örneklem grubunun 81’i (% 39,7) ilkokul mezunu, 43’ü (% 21,1) ortaokul mezunu, 56’sı (27,5) lise mezunu, 24’ü ise (%11,8) üniversite mezunudur.

4.1.6. Örneklem Grubunun Babanın Meslek Türüne Göre Dağılımı

Tablo 4.6. Örneklem grubunun babanın mesleği göre dağılımı

Baba mesleği	N	%
Memur	20	9,8
İşçi	124	60,8
Esnaf	29	14,2
Serbest meslek	31	15,2
Toplam	204	100

Tablo 4.6’da görüldüğü gibi, araştırmaya katılan örneklem grubunun 20’si (% ,9,8) memur, 124’ü (% 60,8) işçi, 29’u (% 14,2) esnaf, 31’i (15,2) serbest meslekte çalışmaktadır.

4.1.7. Örneklem Grubunun Annenin Meslek Türüne Göre Dağılımı

Tablo 4.7. Örneklem grubunun anne mesleğine göre dağılımı

Baba mesleği	N	%
Memur	12	5,9
İşçi	47	23,0
Ev hanımı	145	71,1
Toplam	204	100

Tablo 4.7’de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan örneklem grubunun 12’si (% 5,9) memur, 47’si (% 23) işçi, 145’i (%71,1) ise ev hanımıdır.

4.1.8. Örneklem Grubunun Kardeş Sayına Göre Dağılımı

Tablo 4.8. Örneklem grubunun kardeş sayısına göre dağılımı

Kardeş sayısı	N	%
1 kardeş	80	39,2
2 kardeş	69	33,8
3 kardeş	34	16,7
4 kardeş ve üstü	21	10,3
Toplam	204	100

Tablo 4.8’de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan örneklem grubunun 80’i (%39,2) tek kardeş, 69’ü (% 33,8) iki kardeş, 34’ü (% 16,7) üç kardeş, 21’i (10,3) dört kardeş ve üstü oluşmaktadır.

4.1.9. Annenin Hayatta Olma Durumu

Tablo 4.9. Örneklem grubunun annenin hayatta olma durumuna göre dağılımı

Annenin hayatta olma durumu	N	%
Sağ	202	99,0
Ölü	4	1,0
Toplam	204	100

Tablo 4.9’da görüldüğü gibi, araştırmaya katılan örneklem grubunun 202’si (% 99,0) sağ ve 4’ü (% 1,0) ölü olarak görülmektedir.

4.1.10. Babanın Hayatta Olma Durumu

Tablo 4.10. Örneklem grubunun babanın hayatta olma durumuna göre dağılımı

Baba hayatta olma durumu	N	%
Sağ	199	97,5
Ölü	5	2,5
Toplam	204	100

Tablo 4.10’da görüldüğü gibi, araştırmaya katılan örneklem grubunun 199’unun (% 97,5) babası sağ ve 5’inin (% 2,5) babası hayatta değildir.

4.1.11. Annenin Öz veya Üvey Olma Durumu

Tablo 4.11. Örneklem grubunun annenin öz veya üvey olma durumuna göre dağılımı

Ana öz-üveylik durumu	N	%
Öz	196	96,1
Üvey	8	3,9
Toplam	204	100

Tablo 4.11’de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan örneklem grubunun 196’sı (% 96,1) öz ve 8’i (% 3,9) üvey olarak görülmektedir.

4.1.12. Babanın Öz veya Üvey Olma Durumu

Tablo 4.12. Örneklem grubunun babanın öz veya üvey olma durumuna göre dağılımı

Babanın öz-üveylik durumu	N	%
Öz	189	93,6
Üvey	13	6,4
Toplam	202	100

Tablo 4.12’de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan örneklem grubunun 189’ü (%93,6) öz ve 13’ü (% 6,4) üveydir.

4.1.13. Anne-Babanın Birlikte Yaşama Durumu

Tablo 4.13. Örneklem grubunun anne-babanın birlikte olma durumuna göre dağılımı

Ana-Babanın birlikte olma	N	%
Birlikte	102	50,0
Boşanmış	102	50,0
Toplam	204	100

Tablo incelendiğinde, örneklem grubunun 102’sinin (% 50,0) anne-babasının birlikte ve 102’sinin anne-babasının (% 3,9) boşanmış olduğu görülmektedir.

4.1.14. Anne Babanın Ayrılığı Durumunda Bakımı Üstlenen Kişi veya Kurum

Tablo 4.14. Örneklem grubunun anne baba ayrılığında bakımı üstlenen kişiye veya kuruma göre dağılımı

Anne-baba ayrılığında bakımı üstlenen kişi veya kurum	N	%
Öz-anne	50	49,0
Öz-baba	30	29,4
Babaanne – dede	12	11,8
Anneanne-büyükbaba	8	7,8
Yurt	2	2,0
Toplam	102	100

Tablo 4.14’de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan örneklem grubunun 50,0’si (%49,0) öz-anne, 30’u (% 29,4) öz-baba, 12’si (% 11,8) babaanne - dede, 25’i (12,3) anneanne-büyükbaba, 2’si ise (%2,0) yurttta kalmaktadır.

4.1.15. Çocukluğun Nasıl Geçtiğine Dair Öznel Değerlendirme

Tablo 4.15. Örneklem grubunun çocukluğun nasıl geçtiğine dair öznel değerlendirme durumuna göre dağılımı

Sence çocukluğun nasıl geçiyor?	N	%
Çok kötü	5	2,5
Kötü	10	4,9
Orta	34	16,7
İyi	58	28,4
Çok iyi	97	47,5
Toplam	204	100

Tablo 4.15’de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan örneklem grubunun 5’i (2,5) çocukluğunun çok kötü, 10’u (%4,9) kötü, 34’ü (% 16,7) orta, 58’i (% 28,4) iyi, 97’si (47,5) çok iyi geçtiğine inanmaktadır.

4.1.16. Ders Başarısına Dair Öznel Değerlendirme

Tablo 4.16. Örneklem grubunun ders başarısına dair öznel değerlendirme durumuna göre dağılımı

Derslerinde ne kadar başarılısın	N	%
Çok başarısızım	3	1,5
Başarısızım	6	2,9
Orta düzeyde başarılıyım	63	30,9
Başarılıyım	80	39,2
Çok başarılıyım	52	25,5
Toplam	204	100

Tablo 4.16’da görüldüğü gibi, derslerinden ne kadar başarılısın sorusuna araştırmaya katılan örneklem grubunun 3’ü (% 1,5), 6’sı (%2,9) başarısızım, 63’ü (%30,9) orta düzeyde başarılıyım, 80’i (% 39,2) başarılıyım, 52’si (%25,5) çok başarılıyım şeklinde cevap vermiştir.

4.1.17. Anneyle İlişkiye Dair Öznel Değerlendirme

Tablo 4.17. Örneklem grubunun annesiyle ilişkisine dair öznel değerlendirmesi

Annenle ilişkin nasıl	N	%
Çok iyi	153	75,0
İyi	27	13,2
İdare eder düzeyde iyi	11	5,4
Kötü	3	1,5
Çok kötü	10	4,9
Toplam	204	100

Tablo 4.17’de araştırmaya katılan örneklem grubunun çocukluğuna yönelik öznel değerlendirmelerine bakıldığında 153’ü (75,0)çok iyi, 27’si (% 13,2) iyi, 11’i (% 5,4) idare eder düzeyde iyi, 3’ü (1,5) kötü,10’ü ise (%2,5) çok kötü olarak çocukluğunun geçtiğini düşünmektedir.

4.1.18. Babayla İlişkiye Dair Öznel Değerlendirme

Tablo 4.18. Örneklem grubunun babasıyla ilişkisine dair öznel değerlendirmesi

Babanla ilişkini nasıl değerlendirirsin?	N	%
Çok iyi	11	5,4
İyi	37	18,1
İdare eder düzeyde iyi	133	65,2
Kötü	12	5,9
Çok kötü	11	5,4
Toplam	204	100

Tablo 4.18 incelendiğinde, araştırmaya katılan örneklem grubunun 133’ü (65,2) babasıyla ilişkisini çok iyi, 37’si (% 18,1) iyi, 11’i (% 5,4) idare eder derece iyi, 12’si (5,9) kötü, 11’i ise (%5,4) çok kötü değerlendirdiği görülmektedir.

4.1.19. Öznel Dindarlık Algısı

Tablo 4.19. Örneklem grubunun Öznel Dindarlık Algısına Dair Dağılımı

Kendini ne kadar dindar hissediyorsunuz	N	%
Hiç dindar değilim	6	2,9
Çok az dindarım	20	9,8
Biraz dindarım	26	12,7
Dindarım	72	35,4
Çok dindarım	80	39,2
Toplam	204	100

Tablo 4.19’da görüldüğü gibi, araştırmaya katılan örneklem grubunun 6’si (% 2,9) hiç dindar olmadığını, 20’si (% 9,8), çok az dindar, 26’si (12,7) biraz dindar, 72’i (35,4) dindarım, 80’i ise (%39,2) çok dindar olduğunu düşünmektedir.

4.1.20. Dinin Önemini Yönelik Tutum

Tablo 4.20. Örneklem grubunun dinin önemine yönelik tutumları

Din senin için ne kadar önemlidir	N	%
Hiç	4	2,0
Önemli	17	8,3
Çok önemli	183	89,7
Toplam	204	100

Tablo 4.20’de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan örneklem grubunun 4’ü (% 2,0) dinin kendileri için hiç önemli olmadığını, 17’si (% 8,3) önemli olduğunu, 183’i ise (%89,7) çok önemli olduğunu belirtmiştir.

4.1.21. Annenin Dine Karşı İlgi Düzeyi

Tablo 4.21. Örneklem grubunun annelerinin dine karşı ilgi düzeyi

Annenin dine karşı ilgisi var mıdır ?	N	%
Hiç ilgisi yok	7	3,4
Biraz ilgili	19	9,3
İlgili	41	20,1
Çok ilgili	137	67,2
Toplam	204	100

Tablo 4.21’de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan örneklem grubunun 7’si (% 3,4) hiç ilgisi yok, 19’ü (% 9,3) biraz ilgili, 41’i (%20,1) ilgili, 137’si ise (67,2) çok ilgili olarak görülmektedir.

4.1.22. Babanın Dine Karşı İlgi Düzeyi

Tablo 4.22. Örneklem grubunun babalarının dine karşı ilgi düzeyi

Babanın dine karşı ilgisi ne düzeydedir?	N	%
Hiç ilgisi yok	16	7,8
Biraz ilgili	28	13,7
İlgili	56	27,5
Çok ilgili	104	51,0
Toplam	204	100

Tablo 4.22’de örneklem grubunun babalarının dine karşı ilgisine yönelik değerlendirmesine ilişkin dağılımına bakıldığında çocukların 16’sı (%7,8) babalarının hiç ilgisinin olmadığını, 28’si (%13,7) biraz ilgili olduğunu, 56’sı (%27,5) ilgili olduğunu, 104’ü ise (51,0) babalarının dine karşı çok ilgili olduğunu düşünmektedir.

4.1.23. Annenin Dini Konularda Çocuğa Yönelik Tutumu

Tablo 4.23. Örneklem grubunun annelerinin dini konularda kendilerine

Annenin dini konularda sana karşı tutumu nasıldır?	N	%
İlgili	154	75,5
İlgisiz	13	6,4
Baskıcı	17	8,3
Demokrat	20	9,8
Toplam	204	100

Tablo 4.23’de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan örneklem grubunun 154’ü (%75,5) ilgili, 13’ü (%6,4) ilgisiz, 17’si (%8,3) baskıcı, 20’si ise (9,8) demokrat olarak görülmektedir.

4.1.24. Babanın Dini Konularda Çocuğa Yönelik Tutumu

Tablo 4.24. Örneklem grubunun babalarının dini konularda kendilerine yönelik tutumu

Babanın dini konularda sana karşı tutumu nasıldır?	N	%
İlgili	148	72,5
İlgisiz	29	14,2
Baskıcı	10	4,9
Demokrat	17	8,3
Toplam	204	100

Tablo 4.24’de görüldüğü gibi, “Babanın dini konularda sana karşı tutumu nasıldır?” sorusuna araştırmaya katılan örneklem grubunun 148’si (% 72,5) ilgili, 29’ü (%14,2) ilgisiz, 10’sü (% 4,9) baskıcı, 17’si ise (% 8,3) demokrat cevabını vermiştir.

4.1.25. Namaz Kılmaya İlişkin Bilgisi

Tablo 4.25. Örneklem grubunun namaz kılmaya ilişkin bilgisi

Namaz kılmayı biliyor musun?	N	%
Evet	194	95,1
Hayır	10	4,9
Toplam	204	100

Tablo 4.25’de görüldüğü gibi, “Namaz kılmayı biliyor musunuz?” sorusuna araştırmaya katılan örneklem grubunun 194’ü (% 95,1) evet, 10’ü ise (% 4,9) hayır cevabı vermiştir.

4.1.26. Namaz Kılmayı Kimden Öğrendiği

Tablo 4.26. Örneklem grubunun namaz kılmayı kimden öğrendiği

Namaz kılmayı kim öğretti	N	%
Annem	74	36,3
Babam	50	24,5
Diğer büyüklerim	33	16,3
Camideki din görevlisi	23	11,3
Din öğretmeni	23	11,3
Toplam	204	100

Tablo 4.26’da görüldüğü gibi, araştırmaya katılan örneklem grubunun 74’ü (% 36,3) namaz kılmayı annesinden, 50’si (%24,5) babasından, 33’ü (%16,3) diğer büyüklerinden, 23’i (%11,3) camideki din görevlisinden 23’ü ise (%11,3) okuldaki din dersi öğretmeninden öğrendiğini belirtmiştir.

4.1.27. Kuran Okuma Bilgisi

Tablo 4.27. Örneklem grubunun Kur’an okuma bilgisi

Kur'an okumayı(yüzüne) biliyor musun?	N	%
Evet	156	75,5
Hayır	48	23,5
Toplam	204	100

Tablo 4.27’de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan örneklem grubunun 156’si (% 75,5) “Kur’an okumayı (yüzüne) biliyor musun?” sorusuna evet, 48’i ise (% 23,5) hayır cevabı vermiştir.

4.1.28. Kur'an Okumayı Kimden Öğrendiği Bilgisi

Tablo 4.28. Örneklem grubunun Kur'an okumayı kimden öğrendiğine dair dağılımı

Kur'an okumayı kimden öğrendin?	N	%
Annem	40	19,6
Babam	20	9,8
Diğer büyüklerim	12	5,9
Camideki din görevlisi	115	56,4
Din öğretmeni	17	8,3
Toplam	204	100

Tablo 4.28’de görüldüğü gibi, “Kur'an okumayı kimden öğrendin?” sorusuna araştırmaya katılan örneklem grubunun 40’i (%19,6) annem, 20’si (%9,8) babam, 12’si (%5,9) diğer büyüklerim, 115’i (%56,4) camideki din görevlisi 17’si ise (%8,3) din öğretmenden öğrendim cevabını vermiştir.

4.1.29. Beş Vakit Namaz İbadetine Devam Düzeyi

Tablo 4.29. Örneklem grubunun beş vakit namaz ibadetine yönelik devam düzeyi dağılımı

Beş v. namaz ibadetine yönelik davranışını en iyi yansıtan ifade hangisidir?	N	%
Hiç kılmam	11	5,4
Ara sıra kılarım	100	49,0
Çoğunlukla kılarım	29	14,2
Aksatmadan kılarım	64	31,4
Toplam	204	100

Tablo 4.29’da görüldüğü gibi, “Beş vakit namaz ibadetin yönelik davranışınızı en iyi yansıtan ifade hangisidir?” sorusuna araştırmaya katılan örneklem grubunun 11’i (%5,4) hiç kılmam, 100’ü (%49,0) ara sıra kılarım, 29’sü (%14,2) çoğunlukla kılarım, 64’ü ise (%31,4) aksatmadan namazlarımı kılarım cevabını vermiştir.

4.1.30. Erkek Öğrencilerin Cuma Namazına Yönelik Devam Düzeyi

Tablo 4.30. Örneklem grubunun Cuma namazına yönelik devam düzeyi dağılımı

Cuma namazına yönelik davranışını en iyi yansıtan ifade hangisidir?	N	%
Hiç kılmam	28	27,7
Ara sıra kılarım	32	31,7
Çoğunlukla kılarım	15	14,9
Aksatmadan kılarım	26	25,7
Toplam	101	100

Tablo 4.30’da görüldüğü gibi, “Cuma namazına yönelik davranışını en iyi yansıtan ifade hangisidir?” sorusunu araştırmaya katılan örneklemdeki erkelerin 28’i (%27,7) hiç kılmam, 32’si (%31,7) ara sıra kılarım, 15’i (%14,9) çoğunlukla kılarım, 26’si ise (%25,7) aksatmadan kılarım şeklinde yanıtlamışlardır.

4.1.31. Ramazan Orucunu Tutma Düzeyi

Tablo 4.31. Örneklem grubunun Ramazan orucunu tutma düzeyine ilişkin dağılım

Ramazan orucuna yönelik davranışını en iyi yansıtan ifade hangisidir?	N	%
Hiç tutmam	13	6,4
Ara sıra tutarım	66	32,4
Çoğunlukla tutarım	73	35,8
Aksatmadan düzenli tutarım	52	25,5
Toplam	101	100

Tablo 4.31’de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan örneklem grubunun 13’ü (%6,4) ramazan orucunu hiç tutmadığını, 66’si (%32,4) ara sıra tuttuğunu 73’ü (%35,8) çoğunlukla tuttuğunu, 52’si ise (%25,5) aksatmadan düzenli tuttuğunu belirtmiştir.

4.2. Çıkarımsal Bulgular

4.2.1. Anne-Babanın Birliktelik Durumu ile Bazı Dini Değişkenler (Namaz Kılmayı Öğrendiği Kişi, Beş Vakit Namaz, Cuma Namazı, Ramazan Orucu, Kuran Okuma) Arası İlişkilere Yönelik Ki-Kare Testleri

Tablo 4.32. Anne-babanın birliktelik durumuna göre namaz kılmayı kimden öğrenildiği Ki -kare-testi sonuçları

Gruplar	Anne-baba birliktelik durumu		Toplam	χ^2	df	P
	Birlikte	Boşanma				
Annem	40(%39,2)	34(%33,7)	74(%36,5)	46,335	4	,000
Babam	26(%25,5)	24(%23,8)	50(%24,6)			
Diğer büyüklerim	14(%13,7)	19(%18,8)	33(%16,3)			
Camideki din görevlisi	12(%11,8)	11(%10,9)	23(%11,3)			
Din öğretmeni	10(%9,8)	13(%12,9)	23(%11,3%)			

Tablo 4.32’de incelendiğinde öğrencilerin anne babanın birliktelik durumu ile namaz ibadetini kimden öğrendikleri ilişkisini belirlemek üzere yapılan ki-kare testi sonucunda arasındaki bağımlılık, istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=46,335$; $p=.000$). Buna göre anne-babası birlikte olan öğrencilerin, namaz ibadetini kimden öğrendin sorusuna, 40(%39,2)’ı annesinden, 26(%25,5)’sı babasından, 14(%13,7)’ü diğer büyüklerinden, 12(%11,8)’si camideki din görevlisinden, 10(%9,8)’u din öğretmeninden cevabını verirken, anne babası boşanan öğrencilerin ise, 34(%33,7)’ü annesinden, 24(%23,8)’ü babasından, 19(%18,8)’u diğer büyüklerinden, 11(%10,9)’i camideki din görevlisinden, 13(%12,9)’ü din öğretmeninden öğrendiklerini belirtilmiştir. Buna göre her iki grupta da eğitici olarak anne daha etkilidir. Daha sonra baba gelmektedir. Yani anne faktörü diğerlerine göre daha etkilidir. Diğer taraftan birlikte olan ailenin çocukları ile boşanan aile çocukları kıyaslandığında, aile birlikteliğinin daha etkili olduğu görülmektedir.

Tablo 4.33. Anne-baba birliktelik olma durumuna göre beş vakit namaz ibadetini yapma düzeyi Ki -kare-testi sonuçları

Gruplar	Anne-baba birliktelik durumu		Toplam	χ^2	df	p
	Birlikte	Boşanma				
Hiç kılmam	3(%2,9)	8(%7,8)	11(%5,4)	91,255	3	,000
Ara sıra kılarım	45(%44,1)	55(%53,9)	100(%49,0)			
Çoğunlukla kılarım	16(%15,7)	13(%12,7)	29(%14,2)			
Aksatmadan kılarım	38(%37,3)	26(%25,5)	64(%31,4)			

Tablo 4.33’de incelendiğinde öğrencilerin anne babanın birliktelik durumu ile namaz ibadetini yerine getirme ilişkisini belirlemek üzere yapılan ki-kare testi sonucu arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($\chi^2=91,255$; $p=.000$). Buna göre “Beş vakit namaz ibadetine yönelik davranışını en iyi yansıtan ifade hangisidir?” sorusuna anne-babası birlikte olan öğrencilerin 3(%2,9)’ü hiç kılmam, 45(%44,1)’i ara sıra kılarım, 16(%15,7)’sı çoğunlukla kılarım, 38(%37,3)’i aksatmadan kılarım derken; anne babası boşanan öğrencilerin 8(%7,8)’i hiç kılmam, 55(%53,9)’i ara sıra kılarım, 13(%12,7)’ü çoğunlukla kılarım, 26(%25,5)’sı aksatmadan kılarım olarak cevap vermişlerdir. Bu da anne babası birlikte olan öğrencilerin ailesi parçalanmış olanlara nazaran namaz kılma konusunda daha dikkatli olduklarını göstermektedir.

Tablo 4.34. Anne-baba birliktelik durumuna göre erkek öğrencilerin cuma namazına devam düzeyine ilişkin Ki -kare-testi sonuçları

Gruplar	Anne-baba birliktelik durumu		Toplam	χ^2	df	p
	Birlikte	Boşanmış				
Hiç kılmam	16(%34,8)	12(%21,8)	28(%27,7)	2,471	3	,481

Ara sıra kılarım	12(%26,1)	20(%36,4)	32(%37,7)
Çoğunlukla kılarım	7(%15,2)	8(%14,5)	15(%14,9)
Aksatmadan kılarım	11(%23,9)	15(%27,3)	26(%25,7)

Tablo 4.34’de incelendiğinde erkek öğrencilerin anne babanın birliktelik durumu ile cuma namazı kılma düzeyleri arasındaki bağlantıyı belirlemek üzere yapılan ki-kare testi sonucu istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($\chi^2=2,471$; $p>.0,05$). Buna göre “Cuma namazına yönelik davranışınızı en iyi yansıtan ifade hangisidir?” sorusuna anne-babası birlikte olan erkek öğrencilerin, 16 (%34,8)’si hiç kılmam, 12 (%26,1)’si ara sıra kılarım, 7 (%15,2)’si çoğunlukla kılarım, 11 (%23,9)’i aksatmadan kılarım olurken, anne babası boşanan öğrencilerin ise, 12 (%21,8)’si hiç kılmam, 20 (%36,4)’si ara sıra kılarım, 8 (%14,9)’i çoğunlukla kılarım, 15 (%27,3)’i aksatmadan kılarım olmuştur. Ortaya çıkan bu sonuçtan hareketle cuma namazının toplumsal yönü ağır basan bir ibadet olmasının bireysel farklılıkları tolere ettiğini söyleyebiliriz. Yani anne-babası birlikte olan erkek çocukların da anne-babası boşanmış olan çocukların da cuma namazına devam etmelerini sağlayacak benzer toplumsal motivasyon kaynaklarına tabi olmaları gruplar arasında bir farkın ortaya çıkmamasının nedeni olabilir.

Tablo 4.35. Anne-babanın birliktelik durumu durumuna göre Ramazan orucuna tutma düzeyi Ki -kare-testi sonuçları

Gruplar	Anne-baba birliktelik durumu		Toplam	χ^2	df	p
	Birlikte	Boşanma				
Hiç tutmam	3(%2,9)	10(%9,8)	13(%6,4)	23,325	3	,000
Ara sıra tutarım	20(%19,6)	46(%45,1)	66(%66,0)			
Çoğunlukla tutarım	44(%43,1)	29(%16,7)	73(%35,8)			
Aksatmadan düzenli tutarım	36(34,3)	17(%16,7)	52(%25,5)			

Tablo 4.35’de incelendiğinde öğrencilerin anne babanın birliktelik durumu ile oruç tutma ilişkisini belirlemek üzere yapılan ki-kare testi sonucu arasındaki bağımlılık, istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=23,325$; $p=.000$). Buna göre “Ramazan orucuna yönelik davranışınızı en iyi yansıtan ifade hangisidir?” sorusuna anne-babası

birlikte olan öğrencilerin, 3 (% 2,9)'ü hiç tutmam, 20 (%19,6)'si ara sıra tutarım, 44 (% 43,1)'ü çoğunlukla tutarım, 36 (% 34,3)'sı aksatmadan tutarım; anne babası boşanan öğrencilerin ise 10 (%9,8)'u hiç tutmam, 46 (%45,1)'sı ara sıra tutarım, 29 (%16,7)'u çoğunlukla tutarım 17 (%16,7)'si aksatmadan tutarım cevabını vermiştir. Bu da oruç ibadetini anne babası birlikte olan öğrencilerin, ailesi parçalanmış öğrencilere nazaran daha fazla yerine getirildiğini göstermektedir.

Tablo 4.36. Anne Baba birliktelik durumuna göre Kur'an okumaya yönelik davranış düzeyi Ki -kare-testi sonuçları

Gruplar	Anne-baba birliktelik durumu		Toplam	χ^2	df	p
	Birlikte	Boşanma				
Hiç okumam	3(%2,9)	24(%23,5)	27(%13,2)	20,431	3	,000
Ara sıra okurum	48(%47,1)	36(%35,3)	84(%41,2)			
Sıklıkla okurum	32(%31,4)	21(%20,6)	53(%26,0)			
Çok sık okurum	19(%18,6)	21(%20,6)	40(%19,6)			

Tablo 4.36 incelendiğinde öğrencilerin anne babanın birliktelik durumu ile Kuran okumaya yönelik davranış düzeylerini belirlemek üzere yapılan ki-kare testi sonucu arasındaki bağımlılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=20,431$; $p=.000$). Buna göre “Kuran okumaya yönelik davranışını en iyi yansıtan ifade hangisidir?” sorusuna anne-babası birlikte olan öğrencilerin 3 (%2,9)'ü hiç okumam, 48 (%47,1)'i ara sıra okurum, 32 (%31,4)'si sıklıkla okurum, 19 (%18,6)'u çok sık okurum şeklinde cevap verirken; anne-babası boşanan öğrencilerin ise 24 (%23,5)'ü hiç okumam, 36 (%35,3)'i ara sıra okurum, 21 (%20,6)'i sıklıkla okurum, 21 (%20,6)'i çok sık okurum olarak cevap vermiştir. Bu sonuç da öğrencilerin anne babası birlikte olanların, ailesi parçalanmış olanlara nazaran daha çok Kur'an okuduklarını göstermiştir.

4.2.2. Motivasyonel Dindarlık Ortalama Puanlarının Bazı Demografik Değişkenlere Göre Farklılaşma Durumu Belirleyen t-Testi ve ANOVA Sonuçları

Tablo 4.37. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Ortalama Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre T-Testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	sd	t değeri	p	Anlamlı Fark
Kız	103	37,16	3,90	202	,894	,138	-
Erkek	101	36,25	4,75				

Tablo 4.37’de görüldüğü gibi öğrencilerin motivasyonel dindarlık ölçeği ortalama puanlarının cinsiyet değişkenine göre değişip değişmediğini tespit etmek amacıyla yapılan bağımsız gruplar t testi sonucunda kız ve erkek grupların motivasyonel dindarlık ortalama puanlarının birbirinden anlamlı biçimde farklılık göstermediği bulunmuştur $t(1,491)=0,894, (p<.0,05)$. Kızların motivasyonel dindarlık puan ortalaması 37,16 olduğu, erkeklerin motivasyonel dindarlık puan ortalaması 36,25’tir. Kızlar ve erkeklerin ortalama puanları birbirine yakındır.

Tablo 4.38. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Ortalama Puanların Anne Babanın Birliktelik Durumu Değişkenine Göre t-testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Sd	t değeri	p
Birlikte	102	79,48	8,23	202	2,73	,007
Boşanmış	102	76,22	4,75			

Tablo 4.38. incelendiğinde öğrencilerin motivasyonel dindarlık ölçeği ortalama puanlarının anne babanın birliktelik durumuna göre anlamlı biçimde farklılaştığı $t(202)=2,73$, ($p=0,007$). Anne babası birlikte olanların motivasyonel dindarlık puan ortalamasının ($\bar{X}=79,48$), anne babası boşananların motivasyonel dindarlık puan ortalamasının ($\bar{X}= 76,22$) daha yüksektir.

Tablo 4.39. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Toplam Ortalama Puanların Annenin Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
İlkokul	123	77,90	8,54	Gruplar arası	147,750	3	58,250	,779	,507	
Ortaokul	44	77,63	9,89							
Lise	25	79,44	6,28	Gruplar içi	14958,838	200	74,794			-
Üniversite	12	74,83	9,04							

Toplam	204	77,85	8,63	15133,588	203
--------	-----	-------	------	-----------	-----

Annenin eğitim düzeyinin öğrencilerin motivasyonel dindarlıkları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.39’da özetlenmektedir. Buna göre öğrencilerin annelerinin eğitim düzeyi ile öğrencilerin motivasyonel dindarlıkları arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmamıştır ($F = ,779$, $p > 0,05$).

Tablo 4.40. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Güç ve Kaynak olarak Allah ile ilişki Boyutuna(Faktör-1) Ortalama Puanların Annenin Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
İlkokul	123	36,82	4,31	Gruplar	21,29	3	7,09			-
Ortaokul	44	36,34	5,10	arası				,370	,775	
Lise	25	37,91	3,26	Gruplar içi	3838,21	200	19,19			
Üniversite	12	35,91	4,12							
toplam	204	36,71	4,36		3859,51	203				

Annenin eğitim düzeyinin katılımcı öğrencilerin motivasyonel dindarlıkları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.40’da özetlenmektedir. Buna göre öğrencilerin annelerinin eğitim düzeyi ile öğrencilerin güç ve kaynak olarak Allah ile ilişki boyutu arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmamıştır ($F[3, 200]=,370$, $p>0,05$)

Tablo 4.41. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Prososyal ve Dini Entelektüel Boyutu (Faktör-2) Ortalama Puanların Annenin Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
------	---	-----------	---	-------------------	-----------------	----	--------------------	---	---	--------------

İlkokul	123	41,07	4,962	Gurublararası	91,180	3	30,393	-
Ortaokul	44	41,29	5,232					1,276 ,284
Lise	25	42,24	3,419	Gurublariçi	4762,977	200	23,815	
Üniversite	12	38,91	5,230					
toplam	204	41,13	4,890		4854,157	203		

Annenin eğitim düzeyinin katılımcı öğrencilerin motivasyonel dindarlığın prososyal ve dini entelektüel boyutu üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.41’de özetlenmektedir. Buna göre öğrencilerin annelerinin eğitim düzeyi ile öğrencilerin prososyal ve dini entelektüel düzey puanları arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmamıştır ($F[3, 200]=1,276, p> 0,05$).

Tablo 4.42. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Toplam Ortalama Puanların Babanın Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
İlkokul	81	76,90	9,316	Gurublararası	205,156	3	68,385	,916	,434	-
Ortaokul	43	78,76	9,062							
Lise	56	77,67	7,544	Gurublariçi	14928,432	200	74,642			
Üniversite	24	79,83	7,816							
toplam	204	77,85	8,634		15133,588	203				

Babanın eğitim düzeyinin öğrencilerin motivasyonel dindarlıkları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.42’de özetlenmektedir. Buna göre öğrencilerin babalarının eğitim düzeylerine göre öğrencilerin motivasyonel dindarlık ortalama puanlarının farklılık göstermediği ortaya çıkmamıştır. ($F[3, 200]=,916, p>0,05$).

Tablo 4.43. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Güç ve Kaynak olarak Allah ile ilişki Boyutu (Faktör-1) Ortalama Puanların Babanın Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
İlkokul	81	36,51	4,289	Gruplar arası	40,565	3	13,522	,708	,548	-
Ortaokul	43	36,95	4,623							
Lise	56	36,35	4,649	Gruplar içi	3818,945	200	19,095			
Üniversite	24	37,79	3,360							
toplam	204	77,85	4,360		3859,510	203				

Babanın eğitim düzeyinin öğrencilerin motivasyonel dindarlığın güç ve güven kaynağı olarak Allah ile ilişki boyutu üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.43’de özetlenmektedir. Buna göre öğrencilerin babalarının eğitim düzeyine göre öğrencilerin dini motivasyonlarının güç ve kaynağı olarak Allah boyutu ortalama puanlarının farklılaşmadığı ortaya çıkmamıştır ($F[3, 200]=,708, p>0,05$).

Tablo 4.44. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Prososyal ve Dini Entelektüel Boyutu (Faktör-2) Ortalama Puanların Babanın Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
İlkokul	123	40,38	5,600	Gurublararası	87,337	3	29,112	1,221	,303	-
Ortaokul	44	41,81	4,890							
Lise	25	41,32	3,751	Gurublarıç i	4766,820	200	23,834			
Üniversite	12	42,04	4,563							
toplam	204	41,13	4,890		4854,157	203				

Babanın eğitim düzeyinin öğrencilerin motivasyonel dindarlığın prososyal ve dini entelektüel boyutu üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.44’de özetlenmektedir. Buna göre öğrencilerin babalarının eğitim düzeyine göre öğrencilerin motivasyonel dindarlık prososyal ve dini entelektüel boyut ortalama puanlarının farklılaşmadığı görülmektedir ($F[3, 200]=1,221, p>0,05$).

Tablo 4.45. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Toplam Ortalama Puanların Sınıf Düzeyi Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
------	---	-----------	---	-------------------	-----------------	----	--------------------	---	---	--------------

5.sınıf	54	77,83	7,916	Gurublararası	83,349	3	27,783			
6.sınıf	64	77,85	9,081	Gurublariçi				,369	,775	-
7.sınıf	41	76,82	9,178		15050,239	200	75,251			
8.sınıf	45	78,80	8,478							
Toplam	204	77,85	8,634		15133,588	203				

Sınıf düzeyinin katılımcı öğrencilerin motivasyonel dindarlıkları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.45’de özetlenmektedir. Buna göre öğrencilerin sınıf düzeyi ile motivasyonel dindarlık düzeyi ortalama puanları arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmamıştır ($F[3, 200]= ,369$, $p>0,05$)

Tablo 4.46. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Güç ve Kaynak olarak Allah ile ilişki Boyutu (Faktör-1) Ortalama Puanların Öğrencilerin Sınıf Düzeyi Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
5.sınıf	54	36,88	3,590	Gurublararası	29,024	3	9,675			
6.sınıf	64	36,45	5,182	Gurublariçi			19,152	,505	,679	-
7.sınıf	41	36,26	4,318		3830,486	200				
8.sınıf	45	37,28	4,014							
Toplam	204	36,71	4,360		3859,510	203				

Öğrencilerin sınıf düzeylerinin öğrencilerin motivasyonel dindarlık güç ve kaynak olarak Allah boyutu üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.46’da özetlenmektedir. Buna göre öğrencilerin sınıf düzeyi ile öğrencilerin güç ve kaynak olarak Allah ile ilişki boyutu arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmamıştır. ($F[3, 200]= ,505$, $p>0,05$).

Tablo 4.47. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Prososyal ve Dini Entelektüel Boyutu (Faktör-2) Ortalama Puanların Öğrencilerin Sınıf Düzeyi Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
5.sınıf	54	40,94	4,927	Gurublararası	26,544	3	8,848			
6.sınıf	64	41,40	4,467	Gurublariçi	4827,613	200	24,138			
7.sınıf	41	40,56	5,590		4854,157	203		,367	,777	-
8.sınıf	45	41,51	4,845							
Toplam	204	36,71	4,890							

Öğrencilerin sınıf düzeyinin katılımcı öğrencilerin motivasyonel dindarlık prososyal ve dini entelektüel boyut ortalama puanları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.47’de özetlenmektedir. Buna göre öğrencilerin sınıf düzeyi ile öğrencilerin prososyal ve dini entelektüel boyutu arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmamıştır ($F[3, 200]=,367, p>0,05$).

Tablo 4.48. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Toplam Ortalama Puanların Babanın Mesleği Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Memur	20	79,55	8,198	Gurublararası	204,329	3	68,110	,912	,436	
İşçi	124	79,90	9,089	Gurublariçi						-
Esnaf	29	75,72	8,807		14929,259	200	74,646			
Serbest	31	78,54	6,627							
Toplam	204	77,85	8,634		15133,588	203				

Babanın meslek türünün katılımcı öğrencilerin motivasyonel dindarlıkları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.48’de özetlenmektedir. Buna göre öğrencilerin babalarının meslek türüne göre öğrencilerin motivasyonel dindarlık ortalama puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmadığı görülmektedir ($F[3, 200]=,912, p>0,05$).

Tablo 4.49. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Güç ve Kaynak olarak Allah ile ilişki Boyutu (Faktör-1) Ortalama Puanların Babanın Meslek Türü Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Memur	20	37,55	3,605	Gurublararası	92,269	3	30,756			
İşçi	124	36,81	4,470	Gurublariçi	3767,241	200				-
Esnaf	29	35,17	5,464		3859,510	203	18,836	1,633	,183	
Serbest	31	37,22	2,741							
Toplam	204	36,71	4,360							

Babanın meslek türünün öğrencilerin motivasyonel dindarlığın güç ve güven kaynağı olarak Allah ile ilişki boyutu üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.49’de özetlenmektedir. Buna göre babanın meslek türüne göre öğrencilerin motivasyonel dindarlığın güç ve kaynak olarak Allah ile ilişki boyutu arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmamıştır ($F[3, 200]=,1,633, p>0,05$).

Tablo 4.50. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Prososyal ve Dini Entelektüel Boyutu (Faktör-2) Ortalama Puanların Babanın Meslek Türüne Göre Farklılığına İlişkin ANOVA testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Memur	20	42,00	4,656	Gurublararası	26,186	3	8,729	,362	,781	
İşçi	124	41,08	5,156							-
Esnaf	29	40,55	4,420	Gurublariçi	4827,971	200	24,140			
Serbest	31	41,32	4,467							
Toplam	204	41,13	4,890		4854,157	203				

Babanın meslek türünün öğrencilerin motivasyonel dindarlığın güç ve kaynak olarak Allah ile ilişki boyutu üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.50’de özetlenmektedir. Buna göre babanın meslek türü ile öğrencilerin motivasyonel dindarlık prososyal ve dini entelektüel boyutu arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmamıştır ($F[3, 200]=,362, p>0,05$).

Tablo 4.51. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Toplam Ortalama Puanların Annenin Meslek Türü Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
------	---	-----------	---	-------------------	-----------------	----	--------------------	---	---	--------------

Ev hanımı	145	78,68	8,016	Gruplar arası	638,674	3	319,337	4,428	,013	2-1,3
İşçi	47	74,68	10,179	Gruplar içi	14494,914	200	72,114			
Memur	12	80,16	6,575		15133,588	203				
Toplam	204	77,85	8,634							

Annenin meslek türünün öğrencilerin motivasyonel dindarlıkları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.51’de özetlenmektedir. Buna göre öğrencilerin annelerinin meslek türüne göre öğrencilerin motivasyonel dindarlık ortalama puanlarının farklılaştığı görülmektedir ($F[3, 200]=4,428$, $p<.0,05$). Farkın hangi gruplar arasında oluşunu belirlemek amacıyla yapılan LSD analizi; farkın işçi grubunun aleyhine ($\bar{X}=74,68$), ev hanımı grubu ($\bar{X}=78,68$) ve memur grubunun ($\bar{X}=80,16$) lehine olduğunu ortaya koymuştur. Annesi ev hanımı olan öğrencilerin morivasyonel dindarlık ortalamaları ile memur olan öğrencilerin motivasyonel dindarlık ortalama puanları arasındaki farklılık anlamlı bir düzeye ulaşmamıştır. Motivasyonel dindarlık puanları en düşük işçi grubunun çocukları iken, en yüksek memur grubunun çocuklarıdır.

Tablo 4.52. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Güç ve Güven Kaynağı Olarak Allah ile ilişki Boyutu (Faktör-1) Ortalama Puanlarının Annenin Meslek Türü Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Ev hanımı	145	37,10	4,196	Gurublararası	145,273	3	72,636			
İşçi	47	35,21	4,827	Gurublariçi	3714,237	200	18,479	3,931	,021	1-2
Memur	12	37,91	3,117		3859,510	203				
Toplam	204	36,71	4,360							

Annenin meslek türünün öğrencilerin motivasyonel dindarlık güç ve kaynak olarak Allah ile ilişki boyutu üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.52’de özetlenmektedir. Buna göre annenin meslek türü ile öğrencilerin motivasyonel dindarlık prososyal ve dini entelektüel boyutu arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır ($F[3, 200]=3,391$, $p<0,05$). Farklılığın kaynağını tespit etmek amacıyla Post Hoc testlerinden LSD kullanılmış ve testin sonuçlarına göre motivasyonel dindarlık güç ve güven kaynağı olarak Allah ile ilişki boyutu ortalama puanlarının annesi ev hanımı olanların lehine ($\bar{X}=37,10$) annesi işçi

($\bar{X}= 35,21$) olanların aleyhine olduğu görülmüştür. Diğer gruplar arasındaki fark anlamlı düzeyde değildir.

Tablo 4.53. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Prososyal ve Dini Entelektüel Boyutu (Faktör-2) Ortalama Puanlarının Annenin Meslek Türüne Göre Farklılığına İlişkin ANOVA testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Evhanımı	145	41,58	4,500	Gurublararası	175,032	3	87,516	3,759	,025	1-2
İşçi	47	39,46	5,900	Gurublariçi	4679,125	200	23,279			
Memur	12	42,25	3,816		3859,510	203				
Toplam	204	41,13	4,890							

Annenin mesleği türünün öğrencilerin motivasyonel dindarlık prososyal ve dini entelektüel boyutu üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.53’de özetlenmektedir. Buna göre annenin meslek türü ile öğrencilerin prososyal ve dini entelektüel boyut ortalama puanları arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır ($F[3,200]=3,759, p<.05$). Farklılığın kaynağını tespit etmek amacıyla Post Hoc testlerinden LSD kullanılmış ve testin sonuçlarına göre motivasyonel dindarlık dini ve entelektüel boyut ortalama puanlarının annesi ev hanımı olanların lehine ($\bar{X}= 41,58$) annesi işçi ($\bar{X}= 39,46$) olanların aleyhine olduğu görülmüştür. Diğer gruplar arasındaki fark anlamlı düzeyde değildir.

Tablo 4.54. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Toplam Ortalama Puanların Öznel Çocukluk Algısı Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Çok iyi	97	79,60	7,583	Gurublararası	833,380	4	208,345			
İyi	58	77,43	9,975	Gurublariçi	14300,208	199	71,860			1-
Orta	34	75,52	8,072		15133,588	203		2,899	,023	2,3,4,5
Kötü	10	74,60	8,248							2-3,4,5
Çok kötü	5	71,00	9,273							3-4,5
Toplam	204	77,85	8,634							4-5

Çocukluğun nasıl geçtiğine dair öznel algının ile öğrencilerin motivasyonel dindarlıkları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.54’de özetlenmektedir. Buna göre “Sence çocukluğun nasıl

geçmektedir? sorusuna verilen cevaplara göre öğrencilerin motivasyonel dindarlık ortalama puanlarının farklılaştığı görülmektedir. $F[4,199]=2,899, p<0,05$). Farklılığın kaynağını tespit etmek amacıyla Post Hoc testlerinden LSD kullanmış ve testinin sonuçlarına göre çocukluğum çok iyi geçiyor diyenlerin motivasyonel dindarlık ortalama puanları ($\bar{X}=79,60$); iyi ($\bar{X}=77,43$), orta ($\bar{X}=75,52$), kötü ($\bar{X}=74,60$) ve çok kötü ($\bar{X}=71,00$) diyenlerden, iyi diyenlerin; orta, kötü ve çok kötü diyenlerden, orta diyenlerin çok kötü diyenlerden ve kötü diyenlerin çok kötü diyenlerden anlamlı biçimde farklılaşmıştır. Motivasyonel dindarlık ortalama puanları en yüksek çok iyi diyenlere, en düşük puan ise çok kötü diyenlere aittir.

Tablo 4.55. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Güç ve Güven Kaynağı Olarak Allah ile ilişki Boyutu (Faktör-1) Ortalama Puanlarının Öznel Çocukluk Algısı Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Çok iyi	97	37,36	4,115	Gurublararası	81,933	4	20,834			
İyi	58	36,32	4,939	Gurublariçi	3777,576	199	18,983	1,079	,368	-
Orta	34	35,88	4,205		3859,510	203				
Kötü	10	35,90	3,178							
Çok kötü	5	36,00	4,636							
Toplam	204	36,71	4,360							

Çocukluğun nasıl geçtiğine ilişkin öğrencilerin algılarının motivasyonel dindarlık güç ve kaynak olarak Allah ile ilişki boyutu ortalama puanları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.55’de özetlenmektedir. Buna göre “Sence çocukluğun nasıl geçmektedir?” soruna verilen cevaplara göre motivasyonel dindarlık güç ve kaynak olarak Allah ile ilişki boyutu ortalama puanlarının anlamlı biçimde farklılaşmadığı görülmüştür ($F[4,199]=1,079, p>0,05$).

Tablo 4.56. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Prososyal ve Dini Entelektüel Boyutu (Faktör-2) Ortalama Puanlarının Öznel Çocukluk Algısı Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın	Kareler	sd	Kareler	F	P	Anlamlı
------	---	-----------	---	-----------	---------	----	---------	---	---	---------

				Kaynağı	Toplamı		Ortalaması		Fark
Çok iyi	97	42,24	4,074	Gurublararası	442,851	4	110,713		1-3,4,5
İyi	58	41,10	5,421	Gurublariçi	4411,306	199	22,167	4,994 ,001	2-3,4,5
Orta	34	39,64	4,531		4854,157	203			3-5
Kötü	10	38,70	5,831						4-5
Çok Kötü	5	35,00	6,284						
Toplam	204	41,13	4,890						

Çocukluğun nasıl geçtiğine dair öğrencilerin öznel algısının motivasyonel dindarlık prososyal ve dini entelektüel boyut ortalama puanları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.56’da özetlenmektedir. Buna göre “Sence çocukluğun nasıl geçmektedir?” sorusuna verilen cevaplara göre öğrencilerin motivasyonel dindarlık prososyal ve dini entelektüel boyut ortalama puanlarının farklılaştığı görülmektedir ($F[4,199]= 4,994$, $p<0,05$). Farklılığın kaynağını tespit etmek amacıyla Post Hoc testlerinden LSD kullanmış ve testinin sonuçlarına göre çocukluğun çok iyi geçiyor diyenlerin motivasyonel dindarlık ortalama puanları ($\bar{X}= 42,24$), orta ($\bar{X}= 42,24$), kötü ($\bar{X}= 38,70$) ve çok kötü ($\bar{X}= 35,00$) diyenlerden, iyi diyenlerin; orta, kötü ve çok kötü diyenlerden, orta diyenlerin çok kötü diyenlerden ve kötü diyenlerin çok kötü diyenlerden anlamlı biçimde farklılaşmıştır. Motivasyonel dindarlık ortalama puanları en yüksek çok iyi diyenlere, en düşük ise çok kötü diyenlere aittir.

Tablo 4.57. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Toplam Ortalama Puanlarının Anneyle İlişki Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Çok iyi	153	79,39	7,088	Gurublararası	1960,833	4	490,208			
İyi	27	71,44	10,653	Gurublariçi	13172,755	199	66,195	7,406	,000	1-2,3,4
İdare eder	11	71,90	15,443		15133,588	203				5-2,3,4
Kötü	3	73,00	4,358							
Çok kötü	10	79,50	4,249							
Toplam	204	77,85	8,634							

Anneyle ilişkinin öğrencilerin motivasyonel dindarlıkları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.57’de özetlenmektedir. Buna göre “Annenle ilişkin nasıl?” soruna verilen cevaplara göre öğrencilerin motivasyonel dindarlık ortalama puanlarının farklılaştığı görülmektedir

($F[4,199]=7,406$, $p<,05$). Farklılığın kaynağını tespit etmek amacıyla Post Hoc testlerinden LSD kullanılmış ve testin sonuçlarına göre çok kötü ($\bar{X}= 79,50$), çok iyi ($\bar{X}= 79,60$) diyenlerin motivasyonel dindarlık ortalama puanları, kötü ($\bar{X}= 73,00$) idare eder ($\bar{X}= 71,90$) ve iyi ($\bar{X}= 77,43$) diyenlerin aleyhine farklılık göstermektedir.

Tablo 4.58. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Güç ve Güven Kaynağı Olarak Allah ile ilişki Boyutu (Faktör-1) Ortalama Puanlarının Anneyle İlişki Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Çok iyi	153	37,30	3,754	Gurublararası	304,669	4	76,167	4,264	,002	
İyi	27	34,11	5,444	Gurublarıçi	3554,841	199	17,864			1-2,3,4
idareeder	11	34,63	7,619		3859,157	203				5-2,3,4
Kötü	3	34,66	3,055							
Çokkötü	10	37,60	2,170							
Toplam	204	36,71	4,360							

Anneyle ilişkinin öğrencilerin motivasyonel dindarlık güç ve güven kaynağı olarak Allah ile ilişki boyutu üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.58’de özetlenmektedir. Buna göre “Annenle ilişkin nasıl?” sorusuna verilen cevaplara göre öğrencilerin motivasyonel dindarlık güç ve güven kaynağı olarak Allah ile ilişki boyutu ortalama puanlarının farklılaştığı bulunmuştur ($F[4,199]= 4,264$, $p<0,05$). Farklılığın kaynağını tespit etmek amacıyla Post Hoc testlerinden LSD kullanılmış ve testin sonuçlarına göre çok kötü ($\bar{X}= 37,60$) ve çok iyi ($\bar{X}= 79,60$) diyenlerin lehine, kötü ($\bar{X}= 34,66$) idare eder ($\bar{X}= 34,63$), ve iyi ($\bar{X}= 34,11$) diyenlerin aleyhine puanlar farklılaşmıştır.

Tablo 4.59. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Prososyal ve Dini Entelektüel Boyutu (Faktör-2) Ortalama Puanlarının Anneyle İlişki Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
------	---	-----------	---	-------------------	-----------------	----	--------------------	---	---	--------------

Çok iyi	153	42,09	3,989	Gurublararası	723,689	4	76,167			1-2,3,4
İyi	27	37,33	6,145	Gurublariçi	4130,467	199	17,864	8,717	,000	5,2,3,4
İdare eder	11	37,27	8,112		4854,157	203				
Kötü	3	38,33	3,214							
Çok kötü	10	41,90	2,378							
Toplam	204	41,13	4,89							

Annenyle ilişkinin öğrencilerin motivasyonel dindarlık prososyal ve dini entelektüel boyut ortalama puanları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.59’da özetlenmektedir. Buna göre “Annenle ilişkin nasıl?” sorusuna verilen cevaplara göre öğrencilerin prososyal ve dini entelektüel boyut ortalama puanlarının farklılaştığı ortaya çıkmıştır ($F[4,199]= 8,717, p<. 05$). Farklılığın kaynağını tespit etmek amacıyla Post Hoc testlerinden LSD kullanılmış ve farklılığın çok iyi ($\bar{X}= 42,09$) ve çok kötü ($\bar{X}= 41,90$) diyenlerle, kötü ($\bar{X}= 38,33$) iyi ($\bar{X}= 37,33$), ve idare eder ($\bar{X}= 37,27$) diyenler arasında olduğu görülmüştür.

Tablo 4.60. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Toplam Ortalama Puanlarının Babayla İlişki Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Çok iyi	133	79,12	7,991	Gurublararası	1085,235	4	271,309	3,843	,005	
İyi	37	73,97	9,973	Gurublariçi	14048,588	199	70,595			
idare eder	11	73,45	11,174		15133,588	203				
Kötü	12	80,58	6,584							
Çokkötü	11	76,90	8,312							
Toplam	204	77,85	8,634							

Babayla ilişkinin öğrencilerin motivasyonel dindarlık ortalama puanları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.60’da özetlenmektedir. Buna göre “Babanla ilişkin nasıl?” sorusuna verilen cevapların öğrencilerin motivasyonel dindarlık ortalama puanlarının farklılaştığı görülmüştür. ($F[4,199]= 3,843, p<.,005$) istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar hesaplanmıştır. Farklılığın kaynağını tespit etmek amacıyla Post Hoc testlerinden LSD kullanılmış ve testin sonuçlarına göre anlamlı farklılık kötü ($\bar{X}= 80,58$) diyenler ve çok iyi ($\bar{X}= 79,12$) diyenlerle çok kötü ($\bar{X}= 76,90$) iyi ($\bar{X}= 73,97$), ve idare eder ($\bar{X}= 73,45$) diyenler arasındadır.

Tablo 4.61. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Güç ve Güven Kaynağı Olarak Allah ile ilişki Boyutu (Faktör-1) Ortalama Puanlarının Babayla İlişki Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Çok iyi	133	37,18	4,019	Gurublararası	213,412	4	53,353	2,912	,023	
İyi	37	35,18	5,237	Gurublariçi	3646,098	199	18,322			
İdare eder	11	34,63	5,626		3859,510	203				
Kötü	12	38,66	1,969							
Çok kötü	11	36,09	4,085							
Toplam	204	36,71	4,360							

Babayla ilişkinin öğrencilerin güç ve kaynağı olarak Allah ile ilişki boyutu üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.61’de özetlenmektedir. Buna göre “Babanla ilişkin nasıl?” sorusuna verilen cevaplara göre öğrencilerin güç ve güven kaynağı olarak Allah ile ilişki boyutu ortalama puanlarının anlamlı biçimde farklılaştığı ortaya çıkmamıştır ($F[4,199]=2,912$, $p<.,05$). Farklılığın kaynağını tespit etmek amacıyla Post Hoc testlerinden LSD kullanılmış ve sonuçlarda kötü ($\bar{X}=38,66$) diyenlerin puanları lehine çok kötü ($\bar{X}=36,09$) iyi ($\bar{X}=35,18$), ve idare eder ($\bar{X}=34,63$) diyenlerin aleyhine farklılık görülmüştür.

Tablo 4.62. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Prososyal ve Dini Entelektüel Boyutu (Faktör-2) Ortalama Puanlarının Babayla İlişki Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Çok iyi	133	41,93	4,286	Gurublararası	358,178	4	89,545			
İyi	37	38,78	5,682	Gurublariçi	4495,978	199	22,593	3,963	,004	
idareeder	11	38,81	6,600		4854,157	203				
Kötü	12	41,91	4,870							
Çokkötü	11	40,81	4,600							
Toplam	204	41,13	4,890							

Babayla ilişkinin öğrencilerin prososyal ve dini entelektüel boyut ortalama puanları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.62’de özetlenmektedir. Buna göre “Babanla ilişkin nasıl?” sorusuna verilen cevaplara göre öğrencilerin prososyal ve dini entelektüel boyut ortalama puanlarının

farklılaştığı görülmektedir ($F[4,199]= 3,963$, $p<.,05$). Farklılığın kaynağını tespit etmek amacıyla Post Hoc testlerinden LSD kullanılmış ve testin sonuçlarına göre çok iyi ($\bar{X}= 41,93$), kötü ($\bar{X}= 41,91$), çok kötü ($\bar{X}= 40,81$) diyenlerin puanları idare eder ($\bar{X}= 34,63$) ve iyi ($\bar{X}= 38,78$) diyenlerden istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaşmaktadır.

Tablo 4.63. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Toplam Ortalama Puanlarının Öznel Dindarlık Algısı Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
Hiç	6	71,00	19,12	Gurublararası	2069,147	4	517,287	7,879	,000	5-
Az	20	73,90	11,078	Gurublariçi	13,64,441	199	65,650			1,2,3,4
Biraz	26	74,19	9,931		15133,588	203				
Dindar	72	76,81	7,266							
Çok dindar	80	81,47	5,835							
Toplam	204	77,85	8,634							

“Kendinizi ne kadar dindar hissediyorsunuz?” sorusuna öğrencilerin verdiği cevaplara göre öğrencilerin motivasyonel dindarlık ortalama puanlarının farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.63’de özetlenmektedir. Buna öznel dindarlık algısı değişkenine göre öğrencilerin motivasyonel dindarlık ortalama puanları anlamlı biçimde farklılaşmıştır. ($F[4,199]= 7,879$, $p<.,000$). Farklılığın kaynağını tespit etmek amacıyla Post Hoc testlerinden LSD kullanılmış ve testin sonuçlarına farklılık göre çok dindarım ($\bar{X}= 81,47$) diyenlerin lehine dindarım ($\bar{X}= 76,81$) diyenlerin lehine biraz dindarım ($\bar{X}= 74,19$), dindarım ($\bar{X}= 73,90$) ve hiç dindar değilim ($\bar{X}= 71,00$) aleyhinedir.

Tablo 4.64. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Güç ve Güven Kaynağı Olarak Allah ile ilişki Boyutu (Faktör-1) Ortalama Puanlarının Öznel Dindarlık Algısı Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
------	---	-----------	---	-------------------	-----------------	----	--------------------	---	---	--------------

Hiç	6	33,33	8,936	Gurublararası	450,614	4	112,654	6,576	,000	5-
Az	20	35,15	5,489	Gurublariçi	3408,895	199	17,130			1,2,3,4
Biraz dindar	26	34,80	4,858		3859,510	203				
Dindarım	72	36,26	3,398							
Çok dindar	80	38,38	3,605							
Toplam	204	36,71	4,360							

Öznel dindarlık algısı ile öğrencilerin güç ve güven kaynağı olarak Allah ile ilişki boyutu arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.64’de özetlenmektedir. Buna göre öznel dindarlık algısı ile öğrencilerin güç ve güven kaynağı olarak Allah ile ilişki boyutu arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır ($F[4,199]= 7,879$, $p<.,05$) Farklılığın kaynağını tespit etmek amacıyla Post Hoc testlerinden LSD kullanılmış ve testin sonuçlarına göre farklılık çok dindarım ($\bar{X}= 38,38$) diyenlerin lehine dindarım ($\bar{X}= 36,26$), az dindarım ($\bar{X}= 35,15$), biraz dindarım ($\bar{X}= 34,80$) ve hiç dindar değilim ($\bar{X}= 33,33$) diyenlerin aleyhinedir.

Tablo 4.65. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Prososyal ve Dini Entelektüel Boyutu (Faktör-2) Ortalama Puanlarının Öznel Dindarlık Algısı Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
Hiç	6	37,66	10,211	Gurublararası	594,754	4	148,689	6,947	,000	
Az	20	38,75	6,504	Gurublariçi	4259,402	199	21,404			
Biraz	26	39,38	5,734		4854,157	203				
Dindarım	72	40,55	4,366							
Çok Dindarım	80	43,08	3,098							
Toplam	204	41,13	4,890							

Öznel dindarlık düzeyi ile öğrencilerin motivasyonel dindarlık prososyal ve dini entelektüel boyutu arasındaki belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.65’de özetlenmektedir. Buna göre öznel dindarlık algısı ile öğrencilerin prososyal ve dini entelektüel boyutu arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır ($F[4,199]= 6,947$, $p<.,05$). Farklılığın kaynağını tespit etmek amacıyla Post Hoc testlerinden LSD kullanılmış ve testin sonuçlarına göre çok dindarım ($\bar{X}= 43,08$) diyenlerin lehine, dindarım ($\bar{X}= 40,55$) biraz dindarım ($\bar{X}= 39,38$) az dindarım ($\bar{X}= 38,75$) , ve hiç dindar değilim ($\bar{X}= 37,66$) diyenlerin aleyhine olduğu görülmüştür.

Tablo 4.66. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Toplam Ortalama Puanlarının Dinin Önemi Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
Hiç	4	67,00	14,696	Gurublararası	1151,915	2	575,957	8,280	,000	3-1,2
Önemli	17	72,05	13,432	Gurublariçi	13981,673	201	69,561			
Çok önemli	183	78,62	7,576		15133,588	203				
Toplam	204	77,85	8,634							

Dinin önemi değişkeni ile öğrencilerin motivasyonel dindarlık ortalama puanları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.66’da özetlenmektedir. Buna göre dinin önemi değişkeni ile öğrencilerin motivasyonel dindarlıkları arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır ($F[2,201]=8,280$, $p<.,000$). Farklılığın kaynağını tespit etmek amacıyla Post Hoc testlerinden LSD kullanılmış ve testin sonuçlarına göre çok önemli ($\bar{X}=78,62$) diyenlerin lehine, önemli ($\bar{X}=72,05$) ve hiç önemli değil ($\bar{X}=67,00$) diyenlerin aleyhine farklılık vardır.

Tablo 4.67. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Güç ve Güven Kaynağı Olarak Allah ile ilişki Boyutu (Faktör-1) Ortalama Puanlarının Dinin Önemi Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
Hiç	4	35,00	6,164	Gurublararası	197,742	2	98,871	5,427	,005	1-2,3
Önemli	17	33,58	7,053	Gurublariçi	3661,768	201	18,218			2-3
Çok önemli	183	37,04	3,883		3859,510	203				
Toplam	204	77,85	4,360							

Dinin önemli ile öğrencilerin güç ve güven kaynağı olarak Allah ile ilişki boyutu arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.67’de özetlenmektedir. Buna göre “Din sizin için ne kadar önemlidir?” sorusuna öğrencilerin verdikleri cevaplarla, öğrencilerin güç ve kaynak olarak Allah ile ilişki boyutu ortalama puanları arasında ilişki ortaya çıkmıştır ($F[2,201]=5,427$, $p<.,005$). Farklılığın kaynağını tespit etmek amacıyla Post Hoc testlerinden LSD testinin sonuçlarına göre farklılık çok önemli ($\bar{X}=37,04$) diyenlerin lehine hiç önemli değil ($\bar{X}=35,00$) ve önemli ($\bar{X}=33,58$) diyenlerin aleyhindedir. Benzer şekilde hiç önemli

değil diyenlerle önemli diyen grubun ortalama puanları anlamlı biçimde farklılaşmaktadır.

Tablo 4.68. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Prososyal ve Dini Entelektüel Boyut (Faktör-2) Ortalama Puanlarının Dinin Önemi Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
Hiç	4	32,00	9,273	Gurublararası	491,484	2	245,742	11,322	,000	3-1,2
Önemli	17	38,47	6,643	Gurublariçi	4362,672	201	21,705			
Çok önemli	183	41,58	4,321		4854,157	203				
Toplam	204	41,13	4,890							

Dinin önemi değişkenin öğrencilerin motivasyonel dindarlık prososyal ve dini entelektüel boyut ortalama puanları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.68’de özetlenmektedir. Buna göre Dinin önemi ile öğrencilerin prososyal ve dini entelektüel boyutu arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır ($F[2,201]= 11,322$, $p<.,000$). Farklılığın kaynağını tespit etmek amacıyla Post Hoc testlerinden LSD kullanılmış ve testin sonuçlarına anlamlı farklılık çok önemli ($\bar{X}= 41,58$) diyenlerin lehine önemli($\bar{X}= 38,47$) ve hiç önemli değil ($\bar{X}= 32,00$) diyenlerin aleyhinedir.

Tablo 4.69. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Toplam Ortalama Puanlarının Annenin Dine İlgili Düzeyi Göre Farklılığına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Hiç	7	71,85	14,25	Gurublararası	948,364	3	316,121	4,45	,005	1-4
Biraz	19	73,47	11,78	Gurublariçi	14185,224	200	70,926	7		2-4
İlgili	41	76,41	9,984		15133,588	203				
Çok ilgili	137	79,19	6,902							
Toplam	204	77,85	8,634							

Annenin dine düzeyi ile öğrencilerin motivasyonel dindarlıkları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.69’da özetlenmektedir. Buna göre Annenin dinle ilgi düzeyi ile öğrencilerin motivasyonel

dindarlıkları arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır ($F[3,200]= 4,457, p<.005$). Farklılığın kaynağını tespit etmek amacıyla Post Hoc testlerinden LSD testin sonuçlarına göre hiç ilgili olmayanlar ($\bar{X}= 71,85$) ve biraz ilgili olanların ($\bar{X}= 73,47$) aleyhine çok ilgili olanların ($\bar{X}= 79,19$) lehine puanlar farklılaşmaktadır. Diğer gruplar arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 4.70. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Güç ve Güven Kaynağı Olarak Allah ile ilişki Boyutu (Faktör-1) Ortalama Puanlarının Annenin Dine İlgili Düzeyi Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Hiç	7	33,85	7,946	Gurublararası	156,817	3	52,272	2,823	,040	
Biraz	19	34,84	4,856	Gurublariçi	3702,693	200	18,513			
İlgili	41	36,48	4,806		3859,510	203				
Çok ilgili	137	37,18	3,810							
Toplam	204	36,71	4,360							

Annenin dinle ilgi düzeyinin öğrencilerin güç ve güven kaynağı olarak Allah ile ilişki boyutu üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.70’de özetlenmektedir. Buna göre Annenin dinle ilgi düzeyi ile katılımcı öğrencilerin güç ve güven kaynağı olarak Allah ile ilişki boyutu arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır ($F[3,200]= 2,823, p<.05$). Farklılığın kaynağını tespit etmek amacıyla Post Hoc testlerinden LSD testi sonuçlarına göre sonuçlarına göre hiç ilgili olmayanlar ($\bar{X}= 33,85$) ve biraz ilgili olanların ($\bar{X}= 34,84$) aleyhine çok ilgili olanların ($\bar{X}= 37,18$), lehine puanlar farklılaşmaktadır. Diğer gruplar arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 4.71. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Prososyal ve Dini Entelektüel Boyutu (Faktör-2) Ortalama Puanlarının Annenin Dine İlgili Düzeyi Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
------	---	-----------	---	-------------------	-----------------	----	--------------------	---	---	--------------

Hiç	7	38,00	6,377	Gurublararası	156,817	3	117,321	5,212	,002	4-1,2,3
Biraz ilgili	19	38,63	7,455	Gurublariçi	3702,693	200	22,511			
İlgili	41	39,92	5,551		3859,510	203				
Çok ilgili	137	42,00	3,858							
Toplam	204	41,13	4,890							

Annenin dinle ilgi düzeyinin öğrencilerin motivasyonel dindarlık prososyal ve dini entelektüel boyut arasındaki üzerindeki etkisini amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.71’de özetlenmektedir. Buna göre Annenin dinle ilgi düzeyi ile öğrencilerin prososyal ve dini entelektüel boyut ortalama puanları arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır ($F[3,200]= 5,212, p<0,05$) . Farklılığın kaynağını tespit etmek amacıyla Post Hoc testlerinden LSD kullanılmış ve testin sonuçlarına göre çok ilgili ($\bar{X}= 42,00$) olanların lehine, ilgili ($\bar{X}= 39,92$), biraz ilgili ($\bar{X}= 38,63$) ve hiç ilgisi olmayanların ($\bar{X}= 38,00$) aleyhine puanlar farklılaşmıştır. Diğer gruplar arasındaki farklılık anlamlı bulunmamıştır.

Tablo 4.72. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Toplam Ortalama Puanlarının Babanın Dine İlgi Düzeyi Göre Farklılığına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Hiç	16	77,56	9,784	Gurublararası	254,636	3	84,879	1,141	,334	
Biraz	28	75,50	10,549	Gurublariçi	14878,953	200	74,395			
İlgili	56	77,41	8,040		15133,588	203				
Çok ilgili	104	78,76	8,174							
Toplam	204	77,85	8,634							

Babanın dine ilgi düzeyi ile katılımcı öğrencilerin motivasyonel dindarlık ortalama puanları arasındaki belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.72’de özetlenmektedir. Buna göre Babanın dinle ilgi düzeyi ile öğrencilerin motivasyonel dindarlıkları arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmamıştır ($F[3,200]= 1,141, p<.334$).

Tablo 4.73. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Güç ve Güven Kaynağı Olarak Allah ile ilişki Boyutu (Faktör-1) Ortalama Puanlarının Babanın Dine İlgi Düzeyi Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
------	---	-----------	---	-------------------	-----------------	----	--------------------	---	---	--------------

Hiç	16	37,18	4,069	Gurublararası	44,848	3	14,949	,784	,504
Biraz ilgili	28	35,57	5,639	Gurublarıçi	3814,661	200	19,073		-
İlgili	56	36,76	3,780		3859,510	203			
Çok ilgili	104	36,92	4,319						
Toplam	204	36,71	4,360						

Babanın dine ilgi düzeyi ile öğrencilerin motivasyonel dindarlık güç ve kaynağı olarak Allah ile ilişki boyutu arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.73’de özetlenmektedir. Buna göre Babanın dine ilgi düzeyi ile katılımcı öğrencilerin güç ve güven kaynağı olarak Allah ile ilişki boyutu arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmamıştır ($F[3,200]=,784$ $p<.504$).

Tablo 4.74. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Prososyal ve Dini Entelektüel Boyutu (Faktör-2) Ortalama Puanlarının Babanın Dine İlgi Düzeyi Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Hiç	16	40,37	6,163	Gurublararası	116,154	3	38,718	1,634	,183	
Biraz	28	39,92	6,187	Gurublarıçi	4738,003	200	23,690			
İlgili	56	40,64	4,919		4854,157	203				
Çok ilgili	104	41,84	4,185							
Toplam	204	41,13	4,890							

Babanın dine ilgili düzeyinin öğrencilerin motivasyonel dindarlığın prososyal ve dini entelektüel boyutu üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.74’de özetlenmektedir. Buna göre Babanın dine ilgi düzeyi ile öğrencilerin prososyal ve dini entelektüel boyut ortalama puanları arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmamıştır ($F[3,200]= 1,634$ $p<.183$).

Tablo 4.75. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Toplam Ortalama Puanlarının Annenin Dini Konularda Çocuğa Yönelik Tutumu Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
------	---	-----------	---	-------------------	-----------------	----	--------------------	---	---	--------------

İlgili	154	78,80	7,658	Gurublararası	1065,713	3	355,238	5,050	,002	1-2,3
İlgisiz	13	70,69	12,860	Gurublariçi	14067,875	200	70,339			2-4
Baskıcı	17	74,00	9,089		15133,588	203				
Demokrat	20	78,45	9,697							
Toplam	204	77,85	8,634							

Annenin dini konularda çocuğa yönelik tutumunun öğrencilerin motivasyonel dindarlık toplam puanları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.75’de özetlenmektedir. Buna göre Annenin dini konularda çocuğa yönelik tutumu ile öğrencilerin motivasyonel dindarlıkları arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır ($F[3,200]= 5,050$, $p<.002$). Farklılığın kaynağını tespit etmek amacıyla Post Hoc testlerinden LSD kullanılmış ve testin sonuçlarına göre ilgili ($\bar{X}= 78,80$) ve demokrat ($\bar{X}= 78,45$) olanların lehine baskıcı ($\bar{X}= 74,00$), ve ilgisiz ($\bar{X}= 70,69$) olanların aleyhine farklılık görülmüştür.

Tablo 4.76. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Güç ve Güven Kaynağı Olarak Allah ile ilişki Boyutu (Faktör-1) Ortalama Puanlarının Annenin Dini Konularda Çocuğuna Yönelik Tutumu Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
1.İlgili	154	37,18	3,923	Gurublararası	191,820	3	63,940	3,487	,017	
2.İlgisiz	13	33,15	6,375							1-2
3.Baskıcı	17	36,17	4,260	Gurublariçi	3667,690	200	18,338			2-4
4. Demokrat	20	36,60	5,305							
Toplam	204	36,71	4,360		3859,510	203				

Annenin dini konularda çocuğa yönelik tutumlarının öğrencilerin güç ve güven kaynağı olarak Allah ile ilişki boyutu üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.76’da özetlenmektedir. Buna göre Annenin dini konularda çocuğa yönelik tutumu ile öğrencilerin güç ve güven kaynağı olarak Allah ile ilişki boyutu arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır ($F[3,200]= 3,487$, $p<.017$). Farklılığın kaynağını tespit etmek amacıyla Post Hoc testlerinden LSD kullanılmış ve testin sonuçlarına göre ilgili ($\bar{X}= 37,18$) ve demokrat ($\bar{X}= 36,60$) olanların lehine ($\bar{X}= 36,17$), ve ilgisiz ($\bar{X}= 33,15$) olanların aleyhine puanlar farklılaşmıştır. Diğer gruplar arasındaki fark anlamlı çıkmamıştır.

Tablo 4.77. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Prososyal ve Dini Entelektüel Boyutu (Faktör-2) Ortalama Puanlarının Annenin Dini Konularda Çocuğa Yönelik Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
İlgili	154	41,71	4,378	Gurublararası	416,477	3	138,826	6,257	,000	1-2,3
İlgisiz	13	37,53	6,923							
Baskıcı	17	37,82	5,536	Gurublariçi	4437,680	200	22,188			4-2,3
Demokrat	20	41,85	4,804							
Toplam	204	41,13	4,890		4854,157	203				

Annenin dini konularda çocuğa yönelik tutumunun öğrencilerin motivasyonel dindarlık prososyal ve dini entelektüel boyut ortalama puanları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.77’de özetlenmektedir. Buna göre Annenin dini konularda çocuğa yönelik tutumu ile öğrencilerin prososyal ve dini entelektüel boyut ortalama puanları arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır ($F[3,200]= 6,257, p<.000$). Farklılığın kaynağını tespit etmek amacıyla Post Hoc testlerinden LSD kullanılmış ve testin sonuçlarına göre dini konularda çocuğuna karşı ilgi ($\bar{X}= 41,71$) ve demokrat ($\bar{X}= 41,85$) olanların puanlarının baskıcı ($\bar{X}= 37,82$) ve ilgisiz ($\bar{X}= 37,53$) farklılaştığı görülmüştür. İlgi olanlar ve demokrat olanların ortalama puanları birbirine çok yakındır.

Tablo 4.78. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Toplam Ortalama Puanlarının Babanın Dini Konularda Çocuğa Yönelik Tutumu Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
İlgili	148	77,95	8,099	Gurublararası	96,721	3	32,240	,429	,733	-
İlgisiz	29	78,37	9,630							
Baskıcı	10	74,90	9,048	Gurublariçi	15036,867	200	705,184			
Demokrat	17	77,82	11,348							
Toplam	204	77,85	8,634		15133,588	203				

Babanın dini konularda çocuğa yönelik tutumu ile öğrencilerin motivasyonel dindarlık ortalama puanları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.78’de özetlenmektedir. Buna göre Babanın dini konularda

çocuğa yönelik tutumu ile öğrencilerin motivasyonel dindarlıkları arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmamıştır ($F[3,200]=,429$, $p<.733$).

Tablo 4.79. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Güç ve Güven Kaynağı Olarak Allah ile ilişki Boyutu (Faktör-1) Ortalama Puanlarının Babanın Dini Konularda Çocuğuna Yönelik Tutumu Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
İlgili	148	36,75	4,256	Gurublararası	40,219	3	13,406	,702	,552	-
İlgisiz	29	37,20	4,152							
Baskıcı	10	34,90	5,173		3819,291	200	19,096			
Demokrat	17	36,64	5,195							
Toplam	204	36,71	4,360		3859,510	203				

Babanın dini konularda çocuğa yönelik tutumunun öğrencilerin motivasyonel dindarlığın güç ve güven kaynağı olarak Allah boyutu ortalama puanları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.79’da özetlenmektedir. Buna göre Babanın dini konularda çocuğa yönelik tutumu ile öğrencilerin güç ve güven kaynağı olarak Allah’la ilişki boyutu ortalama puanları arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmamıştır ($F[3,200]=,702$, $p<.552$).

Tablo 4.80. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Prososyal ve Dini Entelektüel Boyutu (Faktör-2) Ortalama Puanlarının Babanın Dini Konularda Çocuğa Yönelik Değişkenine Göre Farklılığına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	S	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
İlgili	148	41,20	4,554	Gurublararası	13,629	3	4,543	,188	,905	-
İlgisiz	29	41,17	5,769							
Baskıcı	10	40,00	4,242		4840,527	200	24,203			
Demokrat	17	41,17	6,597							
Toplam	204	41,13	4,890		4854,157	203				

Babanın dini konularda çocuğa yönelik tutumunun öğrencilerin motivasyonel dindarlığın prososyal ve entelektüel boyutuna ait ortalama puanlar üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4.80’de

özetlenmektedir. Buna göre Babanın dini konularda çocuğa yönelik tutumu ile öğrencilerin prososyal ve dini entelektüel boyut ortalama puanları arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır ($F[3,200]=,188, p<.905$) .

V. BÖLÜM

5. TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

5.1. Tartışma ve Sonuç

Bu bölümde araştırmanın bulguları özetlenmiş din ve anne babanın boşanması üzerine Batı’da yapılmış araştırmaların sonuçlarıyla kıyaslayarak tartışma ve yorum yapılmıştır.

5.1. Anne-Babanın Birliktelik Durumuna Göre Dini Değişkenlerin Karşılaştırılması

Namaz Müslümanların en temel ibadetidir. Bu ibadeti yerine getirmek kadar bireyin hayatında ilk namaz eğitimi önemlidir. Namaz ibadetinin öğreniminde çocuğun anne-baba rol modellere sahip olması oldukça önemlidir. Araştırmanın alt problemlerinden biri anne babanın birliktelik durumu ile öğrencilerin namaz ibadetini kimden öğrendikleri arasında ilişki olup olmadığıdır. Yapılan analizler sonucunda öğrencilerin anne babanın birliktelik durumu ile namaz ibadetini kimden öğrendikleri değişkeni arasında anlamlı bulunmuştur ($p<0,05$). Anne babası ayrı olan grupta ve anne babası birlikte olan grupta çocukların namaz ibadetini öğrendiği kişi annedir, ardından baba gelmektedir. Burada gruplar arasında farklılığa dair dikkat çeken husus, anne babası ayrılmış olan grupta büyükbaba ve anneanne gibi diğer büyüklerinden, öğretmenlerinden öğrenenlerin yüzdesinin anne babası birlikte olanlardan daha fazla olmasıdır. Çocuk psikolojisi ve din psikolojisi alanında yapılan araştırmalarda ailenin çocuk üzerinde önemli ölçüde söz sahibi olduğu ve çocuktaki dinî duygu ve düşüncenin gelişmesinin aileden aldığı dinî eğitime bağlı olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde din eğitimi alanında yapılan araştırmalar da bu savı destekler nitelikte sonuçlar elde etmişlerdir (Alpaydın ve Durmuş, 2009; Gümüş, 2013). Dinî bilgilenme kaynakları hakkında yapılan araştırmaların hepsinde dinî bilgileri aileden edindiğini bildirenlerin oranı birinci sırada yer almaktadır. Bu çalışmalardan en kapsamlısı, Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (ASAGEM) ile Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan 2006 Aile Yapısı Araştırmasına göre, Türkiye’de bireylerin % 58’i ilk dinî bilgilerini ailesinden aldığını belirtmektedir

(ASAGEM-TÜİK, 2006). Bu ve buna benzer veriler, ailenin dinî değerlerin aktarılmasındaki fonksiyonlarını önemli ölçüde koruduğunu göstermektedir (Ayrıca bkz. Bayyığıt, 1989; Koştas, 1995). “Yüksekokul öğrencileri üzerinde: yapılan bir araştırmada öğrenciler değerler, meslek tercihleri, başarı, yeterlilik gibi tutumlarında babalarına; dinî davranış konularında ise annelerine benzediklerini belirtmişlerdir. Notre Dame Üniversitesi’ndeki Katolik öğrenciler üzerinde yapılan bir araştırmada da öğrencilerin dinî inançları üzerinde en etkili olan ebeveynin anneleri olduğunu söyleyenlerin sayısı, babaları olduğunu söyleyenlerin sayısından on iki kat daha fazladır. Anne-babanın çocuklarında ahlâkî-dinî inanç ve tutum oluşturmadaki tesirini mukayese ettiğimizde annenin tesirinin daha etkin olduğunu gösteren çalışmaların çoğunlukta olduğu görülmektedir ”(Kılavuz, 2002,s. 233). Bu soruya verilen cevaplarla ilgili bulgulara bakıldığında, öğrencilerin dini bilgilerini öğrendikleri bireyler sıralamasında ilk sırada annenin, ikinci sırada da babanın gelmesi sonucu, çocuğun din eğitiminde ve dini tutum ve değerleri öğrenmesinde anne-babanın öncelikli bir yeri olduğu mevcut verileri destekler niteliktedir.

Araştırmanın alt problemlerinden biri öğrencilerin anne babanın birliktelik durumu ile namaz ibadetini yerine getirme değişkeni arasında bir ilişki olup olmadığıdır. ilişkisini. Yapılan analizler öğrencilerin anne babanın birliktelik durumu ile namaz ibadetini yerine getirme değişkeni arasında ilişkisi değişkenine göre, istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmuştur ($p < 0,05$). 3(%2,9)’ü hiç kılmam, 38(%37,3)’i aksatmadan kılarım derken; anne babası boşanan öğrencilerin 8(%7,8)’i hiç kılmam, 26(%25,5)’sı aksatmadan kılarım olarak cevap vermişlerdir. Sonuç olarak bu verilerden hareketle çocukların ibadete dair sorumluluklarının farkında olduklarını, ancak anne babası birlikte olan öğrencilerin büyük bir kısmının namaz kıldıklarını, ailesi parçalanmış olanlara nazaran namaz kılma konusunda daha dikkatli olduklarını söyleyebiliriz.

Araştırmanın alt problemlerinden biri öğrencilerin anne babanın birliktelik durumu ile erkek öğrencilerin Cuma namazın kılma ilişkisini motivasyonel dindarlık düzeyi bakımından farklılaşma olup olmadığıdır. Öğrencilerin anne babanın birliktelik durumu ile cuma namazı kılma düzeyleri arasındaki bağlantıyı belirlemek üzere yapılan ki-kare testi sonucu istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($p > 0,05$). Cuma namazını hiç kılmayanların ve en çok kılanların yüzdesi anne babası boşanmış olan

grupta diğer gruptan daha yüksektir. Bu sonuç araştırmanın hipotezini desteklemektedir. Carkoğlu ve Kalaycıoğlu (2010), tarafından Türkiye genelinde yapılan araştırmada, “Erkeklerin %74 civarı her hafta bir defa(Cuma namazı) veya daha fazla camiye giderek namaz kıldıklarını ifade etmişlerdir. İnsanların ergenlik çağına yaklaşırken 11 – 12 yaşlarındaki ibadet etme sıklığının Türkiye’de dünyadaki birçok ülkeden daha fazla olmadığı, hatta Türkiye’deki bu uygulamanın dünyanın ortalaması civarında olduğu göze çarpmaktadır (Carkoğlu, Kalaycıoğlu, 2009, s. 26).

Araştırmanın alt problemlerinden biri öğrencilerin anne babalarının birliktelik durumu ile oruç tutma davranışı arasında bağlantı olup olmadığıydı. Analizler sonucunda istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmuştur ($p<0,05$). Buna göre anne babası birlikte olan öğrencilerin, oruç tutar mısın sorusuna cevapları 3(% 2,9)’ü hiç tutmam, 20(%19,6) ’si ara sıra tutarım, 44(% 43,1)’ü çoğunlukla tutarım, 36(% 34,3)’sı aksatmadan tutarım olurken, anne babası boşanan öğrencilerin ise,10(%9,8)’u hiç tutmam, 46(%45,1)’sı ara sıra tutarım, 29(%16,7)’u çoğunlukla tutarım,17(%16,7)’si aksatmadan tutarım şeklinde olmuştur. Özkan (2018)tarafında yapılan araştırmada, Anne-babanın dini inancına bağlılığı arttıkça, öğrencilerin oruç tutma isteğinin de arttığı tespit edilmiştir. Bu sonuç, çocuğun dini tutum ve davranışlarının anne ve babasının dini tutum ve davranışlarından etkilendiği tezini doğrular niteliktedir. Öğrenci, dini ibadetleri gözlemleme sıklığına göre inanmaya ve ibadetleri yapmaya daha eğilimli hale gelmektedir. Bazı araştırmalarda ergenlik döneminde genel anlamda ibadetin düşük bir seyir izlediği, ancak namaz ibadeti gibi her gün sürekli olmayan oruç ibadetini yerine getirme oranının ise yüksek olduğu tespit edilmiştir (Koç, 2004, s. 171).

Araştırmanın alt problemlerden bir diğeri öğrencilerin anne babanın birliktelik durumu ile Kuran okumaya yönelik davranış düzeyleri arasında ilişki olup olmadığıydı. Öğrencilerin anne babalarının birliktelik durumu ile öğrencilerin Kuran okumaya yönelik davranış düzeylerini belirlemek üzere yapılan ki-kare testi sonucu arasındaki bağımlılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p<0,05$). Buna göre “Kuran okumaya yönelik davranışını en iyi yansıtan ifade hangisidir?” sorusuna anne-babası birlikte olan öğrencilerin 3(%2,9)’ü hiç okumam, 48(%47,1)’i ara sıra okurum, 32(%31,4)’si sıklıkla okurum, 19(%18,6)’u çok sık okurum şeklinde cevap verirken; anne-babası

boşanan öğrencilerin ise 24(%23,5)'ü hiç okumam, 36(%35,3)'i ara sıra okurum, 21(%20,6)'i sıklıkla okurum, 21(%20,6)'i çok sık okurum olarak cevap vermiştir. Buradan hareketle anne-babanın çocuğun din eğitiminde ve dini tutum ve davranışlarında birinci derecede bir işlev gördüğü, çocuğun dini eğilimlerini önemli düzeyde etkilediği, dini tutum ve değerleri öğrenmesi ve dini kişilik geliştirmesine uygun ortam hazırlamada yakın çevresindeki diğer bireylere göre daha etkili olduğu söylenebilir (Özkan, 2018, s.107).

Anne-babanın birliktelik durumuna göre motivasyonel dindarlık ortalama puanlarının farklılaşıp farklılaşmayacağı araştırmanın alt problemlerinden biriydi. Yapılan analizler sonucunda anne-babası boşanmış olan öğrencilerin motivasyonel dindarlığın güç ve güven kaynağı olarak Tanrı boyutunda, prososyal davranışlar boyutunda ve ölçeğin toplamına ilişkin elde edilen toplam puan ortalamalarının anne babası birlikte olanlardan düşük olduğu gruplar arası farkın da istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p<.0,05$) görülmüştür. Bu çalışmada elde edilen sonuçla çelişen araştırmalara rastlanmıştır. Hasankahyaoğlu (2008), üniversite öğrencilerinde dindarlık ve empati ilişkisini araştırdığı çalışmasında, anne-babanın birlikte ya da ayrı yaşama durumu ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki bulamamıştır. Çetin (2010)'de ortaöğretim öğrencileri üzerine yaptığı araştırmasında, ailenin birliktelik durumu ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki bulamamıştır. Kontrol edilemeyen değişkenler sonuçların farklılaşmasına neden olabilir.

Literatürde anne-babası ayrılmış çocukların dindarlıkları üzerine ülkemizde yapılan müstakil bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Ancak anne-baba boşanmasının çocuk, ergen ve yetişkin bireyin dini yaşantısı üzerindeki etkisini ele alan yurt dışında çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalarda genel olarak anne babası ayrılmış çocukların dindarlık düzeylerinin, kilise katılımlarının, Tanrı inançlarının anne babası ayrılmamış olanlara göre daha düşük olduğu ifade edilmektedir. 2009 Amerika Toplum Araştırması sonuçları anne baba ayrılığının çocukların Tanrıya ibadet etme sıklığında ve dua etme sıklığında azalışa neden olduğunu (Fagan, Churchill, 2012) göstermektedir.

Smith ve Denton'a göre (2005) ebeveynlerin boşanması duygusal olarak çocuk üzerinde olumsuz etki yaratır. Bu negatif duygular ise çocukları Tanrıya karşı daha

öfkeli hale getirebilir ayrıca dini katılımın azalmasına neden olur. Tanrıya yönelmiş olan bu kızgınlık ve üzüntü aslında çocuğun ebeveynine yönelik öfke ve kızgınlık olabilir. Anne babalar bu nedenle çocuklarının gözünde ahlaki otorite olma özelliklerini yitirebilirler. Ayrıca boşanma anne-babanın dini manevi konularda çocuğa rol model olma özelliklerini aşındırabilir. Anne babaları boşanmış çocuklar boşanma ile evliliğin kutsallığına yönelik Hristiyan dini öğretilerini uzlaştıramıyor olabilirler. Bu bilişsel çelişki çocukların dini inançlarında zayıflamaya, çözülmeye neden olabilir.

Zhai ve meslektaşları (2007) tarafından yapılan bir araştırmada da boşanmanın özellikle genç erişkinlikte, çocukların dini katılımı üzerindeki etkilerini araştırmıştır. 15-35 yaş arasında bireylerden toplanan verilere bağlı analizler sonucu ebeveynleri boşanmış gençlerin daha az dini katılım (kiliseye devam etme) gösterdiklerini ancak boşanmasının örgütsel olmayan dindarlık (dua etkinliği) veya öznel dindarlık (Tanrı'ya yakınlık duyguları) üzerinde etkisinin olmadığı görülmüştür. Ebeveyn boşanması ile dini katılım arasındaki bağın, çocuklukta babanın dini katılımının ve ergenlikteki zayıf dini sosyalleşmeden kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Yani boşanmış anne ve babaların dini bağlılıklarının, ebeveynlerin boşanması ile genç yetişkinlerin dini hizmetlere katılma düzeyi arasında buldukları olumsuz ilişkiye aracılık edip etmediklerini test etti. Fakat araştırmacılar anne babaların boşanma nedeniyle manevi model olarak gözden düşmelerinin boşanma ve dini katılım arasındaki negatif ilişkiye aracılık ettiğine dair kanıtı ulaşamadılar. Yine Zhai ve arkadaşları (2007), dini hizmete katılımdaki farklılıkların anne ve ebeveyn dini sosyalleşmesine aracılık edip etmediklerini de test ettiler. Anne dini sosyalleşmesi, daha sık kilise katılımıyla pozitif olarak ilişkilendirilirken, ebeveynlerin boşanmalarının etkisini ise açıklamadı. Bununla birlikte, yazarlar babanın dini sosyalleşmesinin -“Babam beni dini bir inancı uygulamaya teşvik etti” ve “Babam bana nasıl dua edeceğimi öğretti” ve diğerlerinin arasındaki olumsuz ilişkiden oluşan- ebeveynlerin boşanması ve dini hizmetlere katılım ile negatif biçimde ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Ancak sonuç istatistiki olarak anlamlı bulunmamıştır (Zhai ve ark. 2007). Zhai ve arkadaşları (2007) bu durumu babasının dini ile etkileşiminden kaynaklanan manevi sermaye birikimine boşanmanın mani olduğunun kanıtı olarak yorumlamaktadır. Bu durum böyle olsa da, bu babaların alında daha az dindar oldukları için de geçerli olabilir, çünkü boşanma,

dini bağlantısı olmayanlar arasında ve dini açıdan heterojen çiftler arasında daha yaygındır. Etki, ebeveynlerin boşanması ile ilgili değil, ebeveynlerin dini özelliklerinden kaynaklanıyor olabilir.

Zhai ve arkadaşları (2008) tarafından yapılan bir başka çalışmada da din ve maneviyat ayrımı yapılmış, boşanmanın dini yaşam ve maneviyatla ilişkisi ele alınmıştır. Boşanmış aile çocukları ve iki ebeveynle birlikte büyümüş yaşları 18-35 arası genç yetişkinin karşılaştırmalı olarak incelendiği çalışmada ebeveynlerin boşanmasının genç yetişkinlerin kendilerini “manevi ama dini değil” kimliğini benimsedikleri tespit edildi. Anne-babası boşanmış olan kişilerin %62’si kendisini bu kimlikle tanımlamıştır.

Denton (2012) Ulusal Gençlik ve Din Çalışması'ndan elde edilen verileri kullanarak, aile yapısı, ebeveyn ayrılığı ve ergen dindarlığı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada ebeveynlerin ayrılığı ile ergenlerin zaman içindeki dini değişim profilleri ilişkili çıkmıştır. Boşanma daha dindar olan gençlerde dini gerilemeye neden olmuştur. Fakat kökten dinci olarak nitelenebilecek gruplarda ebeveynlerin ayrılması, boşanması artan dini katılımı ilişkilendirilmiştir.

Uecker ve Ellison (2012) ebeveynlerin boşanması ile erişkinlikteki dindarlık arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin nedenlerine ait göstergeleri belirlemeye çalışmışlardır. Tek ebeveynli, üvey ebeveynli ve parçalanmamış ailelerin yetişkin çocuklarını karşılaştırmışlardır. Araştırma sonucunda tek ebeveynli (fakat üvey anne değil) ailede yetişen çocukların yetişkinlik dönemi dini üzerinde etkisi bulunmuştur. Tek ebeveynli ailelerden gelenlerin iki ebeveynli ailelere kıyasla herhangi bir dine inanmama, din değiştirme olasılıklarının daha fazla olduğu görülmüştür. Ayrıca dini katılım daha düşük seviyededir. Fakat öznel dindarlık (günlük dua etme) bakımından gruplar arasında istatistiki bakımdan anlamlı farklılık görülmemiştir. Buradan harekete araştırmacılar boşanmanın dini hayatı daha çok kurumsal düzeyde etkilediğini dini yaşamın öznel yönleri bakımından çok etkilenmediğini ifade etmektedirler. Çünkü boşanan kişiler damgalanma, ayıplanma vs gibi nedenlerle sosyal çekilme yaşayabilmektedir. Üvey ebeveynli kişilerin dini katılımlarının iki ebeveynli olanlardan farklılaşması da bu durumu desteklemektedir. Yine çalışmanın önemli bir

sonucu ebeveyn dindarlığı ile boşanma arasında negatif güçlü bir ilişkinin olmasıdır. Ebeveynin dini özellikleri, tek bir ebeveynle birlikte büyümenin dini hizmete katılım üzerindeki etkisinin üçte ikisini açıklamaktadır.

Marquardt (2005, s. 208) tarafından Amerika’da yapılan ulusal bir araştırmada, boşanmış ebeveynlerle birlikte büyüyenlerle ebeveynleri evli kalan genç yetişkinler karşılaştırıldı. Boşanmış ailelerde yetişenlerin kendilerini parçalanmamış ailede büyüyenler kadar sıkça manevi olarak gördüklerini, ancak kendilerini dini olarak kabul edenlerin daha az olası olduğunu bulundu. Yine anne-babası boşanmış olanların kiliseye, ebeveynleri boşanmayanlara göre daha az katılım gösterdikleri ve üye olma olasılıkları daha az olduğu rapor edilmiştir. Yine bu çalışmada anne babası boşanan kişilerin boşanmamış olanlara kıyasla iki kat daha fazla dinden yardım almadan nihai gerçeği bulabileceklerine inandıkları ve ebeveynlerinin dini inançlarından şüphe etme ihtimallerinin olduğunu belirtilmiştir. Marquardt bu çocukların dini davranışlarındaki düşüşün olası bir nedeni, boşanma sonucu aile kilisesine katılımın bozulması olabileceğini dile getirmektedir. Boşanmanın çocukların dini faaliyetlerindeki gerilemeyi getirmesinin bir diğer nedeni de, çocukların ebeveynlerine öfke duyarken, güven hissetmezken çocukların katıldıkları kilisedeki insanlardan da şefkat görmemeleri olabilir. Bir kız mücadelesini şu şekilde dile getirmiştir “İnanç? Neye inanmak? Neye inanacağım? Ailemin orada olacağına inanıyordum. ... Şimdi neye inanırım? Ne olursa olsun, vaat ya da hayallerle uğraşmak istemiyorum.” (Marquardt, 2005, s. 177). Birçok çocuğun da benzer duyguları bulunmaktadır. Marquardt anne babası boşanmış beş çocuktan birinin hayatlarında meydana gelen tüm kötü şeyleri düşündüklerinde umursayan bir Tanrı’ya inanmanın zor olduğunu kabul ettiklerini, fakat birçoğunun inançla ve belirli bir dine ya da cemaate ait olmakla ilgili zor zamanları olsa da, rahat etmek için bazılarının Tanrı’ya yöneldiklerini ifade etmektedir. Yine aynı çalışmaya göre anne-babası boşanmış her on çocuktan dördü, Tanrı’yı “gerçek hayatta hiç olmayan seven bir baba” olarak düşünmektedir. Çocukların dini katılımlarının en büyük faktörü, ebeveynlerinin dini katılımıdır.

Batıda yapılan bu çalışmaların sonuçları ile bizim çalışmamızı kıyasladığımızda benzer sonuçlara ulaşıldığını ifade edebiliriz. Bizim çalışmamız tarama modelinde bir çalışma olduğu için bu durumun nedenleri hakkında yorumlama yapma imkanı

vermemektedir. Ancak Batı’da yapılan çalışmalara baktığımızda şu yorumlar göze çarpmaktadır. Ebeveynlerinin boşandığı kişiler arasında daha az dindarlık, daha az dini sosyalleşmenin sonucu olabilir. Dini sosyalleşmeyi sağlayacak ebeveyne daha az maruz kalma bu riski doğurabilir. Boşanmanın ardından velayet düzenlemeleri genellikle çocukların ebeveynlerinden birine maruz kalmasını sınırlar (genellikle, ancak her zaman değil, babaları). Bu maruz kalma eksikliği dini sosyalleşmeyi dört şekilde etkileyebilir (Uecker, Ellison, 2012). Birincisi velayet sahibi olmayan ebeveynin manevi bir model olarak rolünü azalabilir. İkincisi, ebeveynlerle dini etkileşimlerden gelen dini veya manevi sermaye birikimini engelleyebilir. Üçüncüsü, bir ebeveyninden ayrılma, nesiller arası din aktarımıyla bağlantılı olan bazı ebeveyn-çocuk ilişkilerini aşındırabilir. Dördüncü olarak, ebeveynlerin boşanmasının dindarlık üzerindeki etkisi dinsel sosyalleşmeyi dolaylı olarak ebeveynleri aracılığıyla sınırlayabilir. Örneğin, bekar ebeveynler, çocuklarını dini temelli hizmetlere tutarlı bir şekilde ulaştırmada daha çok zorluk yaşayabilirler. Bekar ebeveynler, boşanmalarının ardından dini topluluklar içinde damgalandıklarını düşünebilir veya gerçekten ayıplanmaya, damgalanmaya maruz kalabilirler. Evli kişiler tarafından doldurulan ve boşanmanın günahkar olarak kabul edildiği bir ortamda rahatsızlık hissedebilirler. Ayrıca bu ebeveynlerin yaşadığı kayıplar, duygusal sıkıntılar Tanrı’ya karşı öfke duymalarına, dindarlıklarının zayıflamasına neden olabilir ki bu da dolaylı olarak çocuklarının dinin bağlılıklarını azaltacaktır.

Genel olarak araştırmalar boşanmanın çocukların dini/manevi hayatında kayıplara neden olduğunu göstermektedir. Ancak bazı ebeveynlerin boşanmasının çocukların dini bağlılığı üzerinde etkisinin olmayabileceği hususunu da gözden kaçırmamak gerekir. Örneğin annesi ya da babası dindar olmayan çocukların anne babalarının ayrılmasının çocuklar üzerinde dini sonuçları olmayabilir. Teorik olarak, boşanma etkisi bir sosyalleşme hikâyesiyse bu etki yalnızca iki dini ebeveynli aileden gelenler için mevcut olmalıdır.

5.2. Motivasyonel Dindarlık Ölçeği Toplam Puanının ve Alt Boyut Puanlarının Din Dışı Demografik Değişkenlere Göre Farklılığına İlişkin Bulguların Özet ve Yorumu

Motivasyonel dindarlık ölçeği toplam ve alt boyut ortalama puanlarının demografik değişkenler (anne-babanın birliktelik durumu, cinsiyet, sınıf, anne-babanın eğitimi, mesleği, anne-babanın dine ilgili, dini konularda çocuğa yönelik tutumu, çocuğun dine ilgi düzeyi ve öznel dindarlık algısı) göre farklılaşıp farklılaşmadığı bu çalışmanın alt problemlerinden bazılarını oluşturmaktaydı. Yapılan t testi ve tek yönlü varyans analizi sonucunda cinsiyet, sınıf, anne-babanın eğitimi, anne babanın mesleği, babanın dine ilgi düzeyi, babanın dini konularda çocuğa yönelik tutumuna göre motivasyonel dindarlık toplam puan ortalamalarının ve alt boyutlarının ortalama puanlarının farklılaşmadığı görülmüştür ($p>0,05$). Farklılık görülen değişkenler aşağıda özetlenmiştir.

Araştırmanın alt problemlerinden biri annenin mesleği ile motivasyonel dindarlık düzeyi bakımından farklılaşma olup olmadığıydı. Yapılan analizler sonucunda motivasyonel dindarlığın güç ve güven kaynağı olarak Tanrı boyutunda, prososyal davranışlar boyutunda ve ölçeğin toplamına ilişkin elde edilen toplam puanların öğrencilerin annenin meslek düzeyinin durumu ile dindarlık ilişkisi değişkenine göre, istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p<0,05$). Annesi işçi olan çocukların dini motivasyon puanları annesi ev hanımı ve memur olanlardan anlamlı biçimde düşüktür.

Araştırmanın alt problemlerinden bir diğeri öznel çocukluk algısı ile motivasyonel dindarlık arasında ilişki olup olmadığıydı. Yapılan analizler sonucunda motivasyonel dindarlık ölçeği toplam puanlarının ve alt boyutunun ortalama puanlarının öznel çocukluk algısına göre anlamlı biçimde farklılaştığı görülmüştür ($p<0,05$). Çocukluğum çok iyi geçiyor diyenlerin motivasyonel dindarlık puanları toplam alt ölçekler bazında en yüksek çıkmıştır.

Araştırmanın alt problemlerinden biri anneyle ilişkinin motivasyonel dindarlık düzeyinde farklılaşmaya neden olup olmadığıydı. Yapılan analizler sonucunda motivasyonel dindarlık toplam ve alt boyut puanlarında anneyle ilişki biçiminin

anlamalı biçimde farklılık ortaya çıkardığı görülmüştür ($p<0,05$). Fakat bu ilişki doğrusal değildir. Annesiyle ilişkisi çok iyi olanların da çok kötü olanların da motivasyonel dindarlık puanları diğerlerinden daha yüksektir. Buradan hareketle anneyle iyi ilişkiler motivasyonel dindarlığı olumlu bir şekilde etkilediği, annesiyle ilişkisi çok kötü olanların da telefi edici olarak Allah'ı güç ve güven kaynağı olarak gördüğü söylenebilir. Şahin (2007) araştırmasında annenin örnek alınması, ona saygı duyulması, çocuğa yardım etmesi, övmesi, desteklemesi dindarlığı ilişkisini olumlu yönde etkilediğini ifade etmektedir.

Dinin önemi ve motivasyonel dindarlık arasında bir ilişki olup olmadığı da araştırmanın bir başka problemi idi. Yapılan analizler sonucunda Motivasyonel Dindarlığın Güç ve Güven Kaynağı Olarak Tanrı Boyutunda, Prososyal Davranışlar Boyutunda ve Ölçeğin toplamına ilişkin elde edilen toplam puanların dinin önem derecesi değişkenine göre göre, istatistiksel olarak anlamalı biçimde farklılaştığı bulunmuştur ($p<0,05$).

Araştırmanın alt problemlerinden biri annenin dinle ilgisinin motivasyonel dindarlık düzeyi bakımından farklılaşma olup olmadığıydı. Yapılan analizler sonucunda Motivasyonel Dindarlığın Güç ve Güven Kaynağı Olarak Tanrı Boyutunda, Prososyal Davranışlar Boyutunda ve Ölçeğin toplamına ilişkin elde edilen toplam puanların öğrencilerin annenin dine ilgi düzeyine göre anlamalı biçimde farklılaştığı görülmüştür ($p<0,05$). Şahin (2007), annenin örnek alınmasının çocuğun dindarlığını ilişkisini olumlu yönde etkilediğini belirtmektedir. Annenin model olma ve destek ifade eden tutum ve davranışlarının, ergen-anne ilişkisini ve ergen dindarlığını güçlendirdiği görülmektedir (Şahin, 2007, s. 240).

Araştırmanın alt problemlerinden bir annenin dini konularda çocuğa, yönelik tutumunun motivasyonel dindarlık düzeyinde farklılaşma oluşturup oluşturmadığıydı. Yapılan analizler sonucunda Motivasyonel Dindarlığın Güç ve Güven Kaynağı Olarak Tanrı Boyutunda, Prososyal Davranışlar Boyutunda ve Ölçeğin toplamına ilişkin elde edilen toplam puanların annenin çocuğa yönelik tutumu ile ilişkili olduğu bulunmuştur ($0,05$).

5.3. Öneriler

Araştırmamızın sonuçlarına göre, ortaokul öğrencilerinden boşanmış aile çocuklarının dini duygu gelişimi ve dindarlık düzeylerine ilişkin okulda ve ailede neler yapılabileceği ile ilgili önerilerimiz şu şekildedir:

1-Okullarda anne babalara boşanma olayının çocuklar üzerinde nasıl etkiler bıraktığı ve boşanma sonrasında anne baba olarak neler yapabileceklerine yönelik bilgiler verilebilir. Yaşadığı evden, düzenden ve çevreden ayrılmak zorunda kalan çocuk, kendisini terk edilmiş, itilmiş ve yalnız hissedebilir. Bu tip duygular beraberinde çocuğun ruh âleminde ağır yaralar açabilir

2-Boşanmış aileye sahip çocuklarla, sosyal etkinlik çalışmaları yapılarak, bu çocukların bir grubun üyesi olması, kendini ifade edebilmesi, onlarla paylaşımda bulunabilmesi, içinde bulunduğu durumu kabul edebilmesi hususlarında bu çocuklara destek sağlanabilir.

3-Boşanmış aile çocuklarının sağlıklı dini yaşam geliştirebilmeleri için anne babaların çocukları ile daha kaliteli zaman geçirmeleri, onların her zaman yanında olduklarını hissettirmeleri, sosyal destek kaynaklarını harekete geçirmeleri ve dini telkinlerde bulunmaları gerekmektedir.

4-Okullarda kardeşlik ve paylaşım kültürü oluşturulmalı, parçalanmış aile çocuklarının ve akranlarının karşılıklı olarak duygu ve düşüncelerini dinlemeleri ve anlamaları için ortam oluşturulmalıdır. Ayrıca okullarda Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri etkin şekilde kullanılmalıdır. Okul Rehberlik servisi, aile rehberliği çalışmaları yaparak sağlıklı bir aile yapısını desteklemelidir.

5-Boşanan ebeveynler boşanma olayının her aşamasında, boşanma öncesi ve sonrasında yeni hayat düzenine uyum konusunda aile danışmanlarından destek almalı, boşanmış olsalar dahi birbirleri ile uyumlu bir ilişki içerisinde olmaları, ebeveynlerin sık sık çocukları ile vakit geçirmesi önerilebilir.

Yukarıda bahsedilen önerilerin gerçekleşmesi ile çocuklar mutlu olmayı başarabilecek, kişisel ve dini gelişimlerini tamamlayarak, her yönden sağlıklı başarılı ve dini gelişim düzeyi yüksek çocuklar yetiştirmek mümkün olacaktır. Sağlıklı, başarılı ve dini gelişim düzeyi yüksek çocukların yetişmesi, sağlıklı bir toplumun yetişmesi demektir. Literatürde bu alanda yapılacak çalışmalara ihtiyaç olduğunu düşünürken, çalışmamızın ileri araştırmalara bir adım olmasını temenni ederiz.

KAYNAKLAR

- Acar, N. & V, Yıldırım, & İ. Ergene T.(1996), Bireylerin Dindarlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12: 45-56.
- Aclûnî, İsmail b. Muhammed el-Cerrâhî, (2001), *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlû'l-İlbâs amme işteharâ mine'l-Ehâdîsi ala elsineti'n-Nâs*, (tahk. Yusuf b. Mahmud el-Hac Ahmed), I-II, Mektebetü İlmi'l-Hadîs, Dimeşk.
- Alisinanoğlu, F. & Ulutaş, İ. (2000). Çocuklarda kaygı ve bunu etkileyen etmenler, *Milli Eğitim Dergisi*. 145, 15-20.
- Aliyev,M.(2017).Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkisi. 07.05.2019.
<http://mobil.newspdr.com/yazarlar/psk-dan-mail-aliyev/bosanmanin-cocuk-uzerindeki-etkileri-effects-of-divorce-on-children/35/> pdf sayfasından erişilmiştir.
- Arıkan, Ç. (1996). Halkın boşanmaya ilişkin tutumları araştırması. *Başbakanlık Aile ve Araştırma Kurumu Yayınları*. Ankara.
- Aktan, H.(2002).Kuran’a Göre Boşanma Prosedürü. *Dini Araştırmalar*. Eylül –Aralık, c.5.s.14.ss5-16.Erzurum.
- Akıntürk, T.(1996). “Boşanmanın Hukuki Sonuçları” (*AÜHF 50. yıl Armağanı*, C.I, S. 10, s. 1550). Ankara.
- Akın, A. (2008). Psikolojik İyi Olma Ölçekleri (PİÖÖ):Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri/*Educational Sciences: Theory&Practice / September*, 8(3),721-750.
- Akdoğan, S. D. (2012) . *Anne-Babası Boşanmış Ve Boşanmamış Ergenlerin Algılanan Sosyal Destek Düzeylerinin İncelenmesi*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim

Bilimleri Anabilim Dalı Rehberlik Ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dal, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Akkök, F.(2004). *Ailelerin Eğitim Sürecine Katılımı, İlköğretimde Rehberlik*. Ed. Yıldız Kuzgun, Ankara: Atlas Yay.

Akyol, S. U. (2013). *Boşanmış Ve Boşanmamış Aileye Sahip Ergenlerin Yalnızlık, Yasam Doyumu, Sosyal Destek Ve Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri, Denizli,

Allport, W. G. (2004). *Birey ve dini* (Çev. B. Sambur).İstanbul:İnsan Yayınları

Allport, G. W. (1969). *The Individual and His Religion*. London: McMillian Company.

Amato, P.R. & Keith, B. (1991) Parental divorce and the well-being of children: a meta-analysis. *Psychol Bull*, 110:26-46.

Amato, P. R. & Booth, A. (1991). Consequences of parental divorce and marital unhappiness for adult well-being , *Social Forces*, 69 (3): 895-916.

Arslan, M. (2004). Kültürel Bağlamda Din. Din bilimleri *Akademik Araştırma Dergisi*,IV, Sayı, s.1, s. 189-205

ASAGEM, (2018), Tek Ebeveynli Aileler Araştırması, Ankara: *T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları*, Yayın No:148.

Apaydın, H, (2001). Aile İçi İletişimin Çocuğun Dinsel Gelişimine Etkisi, *Samsun On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12-13, 129-337.

Zwingmann, C. Grom, B. Schermelleh, K. Madsen, R., Schmitz, E., Moosbrugger, H. (2014) Münchener Gündüsel Dindarlık Envanteri: Boyutsal Kontrol ve Denetim, Çev. Halil Apaydın, *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(2), s. 287-312

Ay, M. E. (1993) Çocuk ve Din Eğitimi. *Yeni Dünya Dergisi*, I(2),71.

Aybeay, S. (2018), Ailenin Dini Değerleri Aktarmadaki Rolü ve Bu Süreçte Dikkat Edilmesi Gereken İlkeler. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 544-560.

Alpaydın, Y, & Ayar, H.& Gümüş, A.(2015), Çocukların Dinî Gelişiminde Ebeveynlerin Rolü: Beklentiler ve Zorlanma Alanları, *İlke İlim Kültür Eğitim Dergisi*, İstanbul.

Aydın, Okan & Baran, Gülen,(2012).Ebeveynleri Boşanma Sürecinde Olan 9-12 Yaş Grubundaki Çocukların Boşanmaya Uyum Düzeylerinin incelenmesi, Ankara. *Sağlık Bilimleri Dergisi*,38,

Aydın, M. Z. (2007). *Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi*. Ankara: Nobel.

Ayhan, H.(1995). *Eğitim Bilimine Giriş*. İstanbul: Şule Yayınları.

Yalçın, A. & İplik, F.N. (2007). A grubu seyahat acentelerinde çalışanların örgütsel bağlılıklarını etkileyen faktörlerin belirlenmesine yönelik bir araştırma: Adana ili örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 483-500.

Ayten, A. (2006). *Psikoloji ve Din. Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Ayten, A. (2012). *Tanrıya Sığınmak*. İstanbul: İz Yayınları.

Bahar, M.(2005). *Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Empatik Beceri ile Aile işlevleri Arasındaki ilişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir,

Battal, A. (2008). *Boşanma Sebepleri*. İstanbul: Adagvakfi.

Baymur.F.(1984).*Genel Psikoloji*. İstanbul: : İnkılâp Kitabevi

Bayraktar.R. ve vd.(1994). Davranış Bilimlerine Giriş (Anadolu Üniversitesi *Açıköğretim Fakültesi 1. Sınıf 2. Fasikül*), *Anadolu Üniversitesi Yay.*, 7. Baskı, Eskişehir.

Berger, P.L. (1995). “Dini Kurumlar”, Çev: A. Çiftçi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 9.

Bilici. A.B.(2014). Boşanma Sürecinin Çocuklar Üzerindeki Psiko-Sosyal Etkileri. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XVIII, Sayı: 2 Sayfa: 79-110

Budak, S. (2000). *Psikoloji Sözlüğü*. Bilim ve Sanat. Ankara.

Bulut. İ. (1983). Parçalanmış Aileden Gelen Çocukların Davranış Özellikleri Hakkında Bir Araştırma. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi*, 1(2-3), 79-109.

Bulut Serin, N. Öztürk. S.(2007) .Anne-Babası Boşanmış 9–13 Yaşlarındaki Çocuklar İle Aynı Yaş Grubundaki Anne-Babası Boşanmamış Çocukların Benlik Saygısı Ve Kaygı Düzeyleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)* Cilt 8, Sayı 2, (117-128).

Biçer, E. (2009). *Parçalanmış ve Tam Aileye Sahip Ergenlerin Atılganlık ve Sosyal Yetkinlik Beklenti Düzeylerinin Bazı Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi*, *Yayınlanmamış yüksek lisans tezi*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Adana.

Bilir, Ş. & Dabanlı, D. (1991) Ailelerde Boşanma Vakaları Sonucu Çocukların Geliştirdikleri Tepkiler ve Bu Tepkileri Doğuran Faktörler, Aile Yazıları, 3,Ankara, *Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları*, 149-150,

Budak, S. (2000). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat.

- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, (1992). *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul: Dersaadet
- Büyükkaragöz, S. (1990). Okula Uyumsuzluk ve Başarısızlıkta Ailenin Rolü. *Din Öğretimi Dergisi*, 23(34)
- Carkoğlu, A.&Kalaycıoğlu, E. (2010), *Türkiye’de Dindarlık: Uluslararası Bir Karsılaştırma*, Sabancı Üniversitesi, İstanbul.
- Carl, G. J. (1999). *Din Ve Psikoloji*, Çev: Çengiz Şişman, İstanbul.
- Cenkseven, F. (2004). *Üniversite Öğrencilerinde Öznel Ve Psikolojik İyi Olmanın Yor Dayıcılarının İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Cihangir-Çankaya, Z. (2009). Öğretmen Adaylarında Temel Psikolojik İhtiyaçların Doyumu Ve İyi Olma. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(3), 691-711.
- Cirhinlioğlu, F.G. (2010). *Din Psikolojisi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Cin, H.(1998). *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Selçuk ,Konya.
- Civitci,N. &Civitci, A. & F. İyakalı C. (2009). Anne-Babası Boşanmış ve Boşanmamış Olan Ergenlerde Yalnızlık ve Yaşam Doyumu. *Kuram Ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(2) , 493-525.
- Cüceoğlu, D. (1998). *Türkiye’de Boşanma Sorununun Sosyolojik ve İstatistiki Açıdan Değerlendirilmesi*. Sosyoloji Konferansları, sayı: 25, 59-69.
- Cüceloğlu, Doğan (2004). *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi, (13. Basım), İstanbul.
- Cortese, A. J. (1988). "The İnterpersonal Approach To Morality: A Gender And Cultural Analysis", *The Journal Of Social Psychology*, 129(4), 429-441.

- Çeçen, A.R. & Eroğlu, Ç. & Dingiltepe, A. Timur, (2012). *Parçalanmış ve Tam Aileye Sahip Ergenlerin Yaşam Doyumu Düzeyleri ile Yaşam Kalite Düzeylerinin Karşılaştırılması*, Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Adana.
- Çetin, Ü. F. (2010). *Ortaöğretim Düzeyi Gençlerde Dindarlık-Empati İlişkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Çuhadaroğlu, F. (1985). Gençlerde Benlik Saygısı ile İlgili Bir Araştırma, XXI. *Ulusal Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler, Kongresi Bilimsel Çalışmaları*.
- Çuhadaroğlu, F. (1986). *Adolesanlarda Benlik Saygısı*. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Hacettepe Üniversitesi. Tıp Fakültesi Psikiyatri Bölümü, Ankara.
- Dam, H. (2008). Öğrencinin Okul Başarısında Aile Faktörü. *Corum, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(14), 75-99.
- Denton, Melinda L. (2012). Family structure, family disruption, and profiles of adolescent religiosity. *Journal for the Scientific Study of Religion*. 51(1):42–64.
- Deniz, E. & M. Öztürk & A. Hamarta, E. (2007). Duygusal Zekânın Yaşam Doyumunu Yordama Gücü, *Uluslararası Duygusal Zekâ ve İletişim Sempozyumu*, İzmir.
- Demirel, S. (2003). *Ankara'daki beş eğitim kurumunda kendini yaralama davranışı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Elmas, H. E. (2007). *Ortaöğretim Öğrencilerinin Dindarlık Eğilimlerinin Bazı Kişilik Özellikleri İle İlişkisinin İncelenmesi*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü,

Erkal, M. (1987) .*Sosyoloji(Toplumbilim)*. İstanbul: Filiz kitapevi.

Ertuğrul, H. (2013). *Ailede Ve Okulda Çocuk Eğitimi*. İstanbul: Nesil.

Eroğlu, F.(2006). *Davranış Bilimleri*. İstanbul: Beta Yayınları .

Eyce, B. (2000). *Tarihten Günümüze Türk Aile Yapısı*. Erzurum.

Fromm, Erich.(1991). *Psikanaliz ve Din*, Çev.:Aydın Arıtan, İstanbul :Arıtan Yayınları

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed (1974), *İhyâu Ulûmid Din*, (çev.) Ahmet Serdaroglu, İstanbul: Bedir Yayınları.

Gedük.S.(2015). *Kur'ân'da Müminlere Teselli, Moral Ve Motivasyon*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi ,Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Gerrig.R.J. & Zimbardo.P.G. (2017).*Piskolojik ve Yaşam*.İstanbul:Nobel Akademik Yayıncılık.Çev.Gamze Sart.

Gülmez, Ç.(2008).*Sosyal Kognitif Teori Açısından Ahlak Ve Din Eğitime Kurumsal Bir Bakış*, Yüksek Lisans Tezi ,Atatürk Üniversitesi ,Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Erzurum.

Güneş, A.(2012). *Çocuklarda Mahremiyet Eğitimi*. İstanbul: Sesli Kitaplar.

Gümüşel, O.(2017). *Genciz Biz*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Gürses. İ Kılavuz. M. Â.(2011). Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi Ve İletişiminin Önemi. *Uludağ Üniversitesi. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt: 20, Sayı: 2, S. 153-166.

Gönenç, F. İ.(2003). “*Roma Hukukunda Boşanma (Divortium)*”. Atatürk Üniversitesi EHFD, Cilt VII, Sayı: 1-2, Yıl 2003, s. 645.Erzurum.

Gökçe, B.vd. (1990), “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir inceleme”, Aile Yazıları I, (Derl: B. Dikeçligil ve A.Çiğdem) Ankara: *Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Bilim Serisi No: 5/1*, ss.205-223.4

GÖKÇE, B. (1976), “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme”,*Hacettepe Sosyal ve Beşeri Dergisi*, cilt: 8, Sayı: 1-2, Mart-Ekim, Ankara .

Hasankahyaoğlu, H. R. (2008). *Dindarlık Empati ilişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Hökelekli, H. (2008). *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Hökelekli, H. (1983). *Ergenlik Çağı Gençlerinin Dinî Gelişimi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, İlâhiyat Fakültesi, Bursa.

[Http://Www.Diyadinnet.Com/Yararlibilgiler-1315&Bilgi=Aile](http://Www.Diyadinnet.Com/Yararlibilgiler-1315&Bilgi=Aile),Erişim Tarihi,08.06.2015.

Işık, E. (2007), *Kent Yoksulluğu, Sokak Çocukları Ve Suç*. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Kütahya.

Karaca, F. (2015), *Dinî Gelişim Teorileri*. İstanbul: Dem Yayınları.

Karaman. H.(2006).*İslam'da Kadın ve Aile*. İstanbul :Ensar Neşriyat,

Karacoşkun, M. (2013). *Din Psikolojisi*. Ankara: Grafikler yayınları.

Kaya, Ş. & Uysal, V. (2015), Günümüzde Dindarlık Ve Toplumsal Cinsiyet Rolü Algıları Üstüne Bir Araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(36),

- Keser, A. (2003). *Çalışmanın Anlamı, İnsan Yaşamındaki Yeri ve Yaşam Doyumu Üzerine Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kır, İ. (2011), Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(36), 381-404.
- Kılavuz, M. A. (2002) *Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi*, Ed. H. Hökelekli Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Koç, B. (2008).*Dini Araştırmalar*, Mayıs-Ağustos,31. 49-60.
- Konuk, Y.(1994) *Okul Öncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Koştaş, M. (1995), *Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Köylü, M. (2004). Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(53), 137-154.
- Kula. S. & Çakar. B. (2015).Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi Bağlamında Toplumda Bireylerin Güvenlik Algısı ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. Cilt: 6 Sayı: 12
- Kuran'ı Kerim.(2017).*Kuran Yolu Meali*. Ankara: DYB Yayınları.
- Nazlı, S. (2003). *Aile Danışmanlığı*. (2.Baskı).Ankara.
- Marquardt, E. (2005). Between two worlds: *The inner lives of children of divorce*. New York: Crown.
- Mehmedoğlu, Y.(2005). *Ahlakı ve Dini Gelişim*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Mehmedoğlu, Y. (2003). *Ahlaki ve Dini Gelişim “Çocuğum Değerlerimizi Öğreniyor”*. Ankara: Morpa Kültür Yayınları.

Myers, D. & Deiner, E. (1995). *Who is happy. American Psychological Society*. 6, 1, 1-19.

Sağlam, M. (2012). *Boşanma Sürecinde Olan Ailelerdeki Çocukların Aile Algılarının Ve Sorunlarının Resimler Aracılığı İle İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Sayar, K. (2006). *Sofî psikolojisi*. İstanbul: Karakalem Yayınları.

Smith; C. & Denton, M. L. (2005). *Soul searching: The religious and spiritual lives of American teenagers*. Oxford University Press; New York.

Soyaslan, D. (1998). *Kriminoloji (suç ve ceza bilimleri, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No.526*.

Sungur, Z., vd. (2015). *Türkiye'nin Toplumsal yapısı*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi.

Şahin, H. (2013). *Çocukların Psikolojik İhtiyaçları*. İstanbul: Akademik Kitap.

Şentürk, Ü. (2006). *Parçalanmış Aile Çocuk İlişkisinin Sebep Olduğu Sosyal Problemler (Malatya Uygulaması)*. Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı. Malatya.

Şentürk, Ü. (2006). *Parçalanmış Aile Çocuklarının Eğitimdeki Başarı/Başarısızlık Durumu (Malatya örneği)*, Malatya, 7(29).

Şimşek, E. (2004). *Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Özellikleri Ve Din Eğitimi*. *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Erzurum*. 4(1), 207-220.

- Oktan, A.(2008). “*Türk Sinemasında Hegemonik Erkeklikten Erkeklik Krizine: Yazı-Tura ve Erkeklik Bunalımının Sınırları*”, *S.Ü.İ.F.D.*, 5, 152-166.
- Oruç, C. (2010). *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(3), 75 -96.
- Özkan, F. (2018), *Ailenin Dini Tutum ve Davranışlarının Çocuğun Dini Tutum ve Davranışlarına Etkisi: Diyarbakır Örneği*,
- Öztürk, E. (2009). *Türkiye’de Aile içi şiddet, Kadın Sığınma Evleri ve Din*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Özdemir, Ş.(2002). Nisa Suresinde Aileyle İlgili Olarak Yer Alan Ayetlerin İstikrarlı Bir Aile Kurumunun Teşekkülü Ve Çocuğun Eğitimi Açısından Tahlili. *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2(3),1-17.
- Özel, İ. (2012), *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,Samsun,32,177-217.
- Ryff, C. D. ve Keyes, L. M. (1995), “The Structure of Psychological WellBeing Revisited, American Psychological Assosaciation”, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 69, No. 4, 719-727.
- Yavuz. K.(1983).*Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişimsi*. Ankara: D.İ.B.yayınları.
- Yörükoğlu, A. (1993). *Çocuk Ruh Sağlığı*. İstanbul: Özgür Yayıncılık.
- Uşaklı, H. (2013). Eşinden Ayrılmış Annelerin Görüşü Açısından Çocuklarının Sorunları. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2),195-208.
- Peker. H.(2014). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca yayınları.
- Pırtık, Ş. (2013). *Boşanmış Ve Tam Aileden Gelen Okul Öncesi Çocukların Sosyal Beceri Ve Akran Tepkilerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Vergote,A. (1978). Çocukta Din, Çev. Erdoğan Fırat. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22,315-
- Uecker, J. & Ellison, C. (2012). Parental Divorce, Parental Religious Characteristics, and Religious Outcomes in Adulthood. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 51(4): 777–794.
- Uysal, V, (2006). *Türkiye’de Dindarlık ve Kadın*. İstanbul:Dem Yayınları .
- Uysal, V. (1996), *Din Psikolojisi Açısından Dinî Tutum, Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*. İstanbul: İfav Yayınları.
- Ünal, V.(2013). Geleneksel Geniş Aileden Çekirdek Aileye Geçiş Sürecinde Boşanma Sorunu Ve Din. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Spring, Cilt. 6 Sayı 26, s588-602. 15p
- Ünlü, S. (1993). *Aile Yapısı ve İlişkileri*. 12.10.2009, tarihinde, [http:// books.google.com .pdf](http://books.google.com.pdf) sayfasından erişilmiştir.
- Yazır, Elmalılı M.H. (1942), *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul:Eser Neşriyat,
- Yavuz, K.(1983).*Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişimsi*. Ankara: D.İ.B.yayınları.
- Yavuz, K. (1987). *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.
- Yavuz, K. (2012). *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Yavuzer, H. (2001) . *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yenilmez. Ç. Vd.(2012). *Aile yapısı ve ilişkileri*. Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi Yayını. Eskişehir.

- Yeşiltepe, S. S. (2011). *Öğretmenlerin Evlilik Uyumlarının Psikolojik İyi Oluş Ve Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Yetim, U.(1991).*Kişisel Projelerin Organizasyonu Açısından Yasam Doyumu*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yüce, F. (2009). *Gençlerde Dini Yönelim Ve Kişilik*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yörükoğlu, A.,(1993). *Çocuk Ruh Sağlığı*. İstanbul: Özgür Yayıncılık.
- Tatlıhoğlu, K. & Demirel, N.(2016) Sosyal Bir Gerçeklik Olarak Boşanma Olgusu: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 22, Mart, s. 59-73
- Taylan. H. H. & Danış Y.(2016). Sosyal Değişme ve Türkiye’de Boşanma Olgusu. *Mehir Aile Dergisi*, Sy. 1,S. 41-57.
- Telef,B. &B, Uzman, E. &Ergün, E. (2013). Öğretmen Adaylarında Psikolojik İyi Oluş Ve Değerler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literatureand History of Turkishor Turkic*, 8/12, 1297-1307
- Turan, Y. (2009), Kişilik Ve Dindarlık Üzerine Bir Alan Araştırması. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 20.
- Telman, N.& Ünsal, P.(2004).*Çalışan Memnuniyeti*. İstanbul :Epsilon Yayıncılık.
- Tokur, B.(2016), İçsel Dinî Motivasyon Ve Özsaygı İlişkisi Üzerine Bir Araştırma, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl 20 Sayı: 66,s,159-173.
- Topçu, N. (1959). *Değerler Psikolojisi*. İstanbul: Kurtuluş Matbaası.

TÜİK. (2019). *Aile yapısı araştırması 2006*. Ankara: T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu.

Tümkiye S. Vd.(2010)Ergenlerin Kişilerarası İlişkilerini Etkileyen Sosyal Yaşantı Değişkenlerinin İncelenmesi, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (İLKE) Bahar. Sayı 24

Türk Medeni Kanunu, <http://www.nvi.gov.tr>.Tarihinde,08.12.2015.Erişilmiştir.

Zhai; Elisa, Jiexia; Ellison, Christopher G.; Glenn, Norval D.; Marquardt, Elizabeth. (2007) Parental divorce and religious involvement among young adults. *Sociology of Religion*. 68(2):125–144.

Zhai; Elisa, Jiexia; Ellison, Christopher G.; Stokes, Charles E.; Glenn, Norval D. (2008). “Spiritual, but not religious”: *The impact of parental divorce on the religious and spiritual identities of young adults in the United States*. *Review of Religious Research*. 49(4):379–394.

<https://www.aciksozgazetesi.com> Tarihinde.12.01,2019). .Erişilmiştir.

<http://www.tosyahaberleri.com>. Tarihinde, 12.01,2019, .Erişilmiştir.

EKLER

EK: A

SEVGİLİ ÖĞRENCİLER

Bu anket, dini hayatla ilgili bazı sorular içermektedir. Bu sorular sizin gündelik hayatınızla çok yakından ilgilidir. Amacımız sizin görüşlerinizden yararlanarak sizi ve sizin yaşınızdaki çocukları daha iyi tanımaya çalışmaktır. Anket sonuçları bu konuda bir durum tespiti yapmak için bilimsel bir araştırmada kullanılacaktır. Aşağıda yöneltilen soruları okuduktan sonra size en uygun gelen cevabın karşısına (X) işareti koyunuz. İşaretsiz ifade bırakmayınız. Açık kimliğinizle ilgili herhangi bir bilgi istenmemektedir. Bu nedenle **Adınızı kesinlikle yazmayınız.** Anketin doldurulmasında gösterdiğiniz yardım ve ilgiden dolayı şimdiden teşekkür ederiz.

Mehmet KARADAĞ

Mehmetkrd36@hotmail.com

A) Kişisel Bilgiler

1. Yaşınız kaç?(Lütfen yazınız).....
2. Cinsiyetiniz? () Kız () Erkek
3. Okulunuzun Adı ?(Lütfen yazınız).....
4. Kaçınıcı sınıftasınız?
A) 4 B)5 C)6 D) 7 E)8
5. Annenizin eğitimi nedir?
A) Okuma-yazma bilmiyor B) İlkokul C) Ortaokul D) Lise E) Üniversite
6. Babanızın eğitimi nedir?
A) Okuma-yazma bilmiyor B) İlkokul C) Ortaokul D) Lise E)Üniversite
7. Babanızın mesleği nedir? (Lütfen yazınız).....
8. Annenizin mesleği nedir? (Lütfen yazınız).....
9. Kaç kardeşiniz var?
A) Hiç yok (Tek çocuk) B) 1 B))2 C) 3 D)4 E) 5 ve daha fazla
10. Annenin hayatta olma durumu? A) Sağ B) Ölü
11. Babanın hayatta olma durumu? A) Sağ B) Ölü
12. Anne özlük üveylik durumu nedir? A) Öz B) Üvey

13. Babanın özlük -üveylik durumu nedir? B) Öz B) Üvey
14. Anne-babanızın birliktelik durumu nedir?
- A) Birlikte yaşıyor B) Boşanmış C) Ayrı yaşıyor
15. Anne-babanız ayrı ise bakımınızı kim sağlıyor?
- A) Öz-Annem B) Öz-Babam C) Babaanne ve Dedem D) Anneanne ve Büyükbabam E) Yurt
16. Sence çocukluğun nasıl geçiyor?
- A) Çok iyi B) İyi C) Orta/İdare eder D) Kötü E) Çok kötü
17. Sence derslerinde ne kadar başarılısın?
- A) Çok başarılıyım B) Başarılıyım C) Orta düzeyde başarılıyım D) Başarılı değilim E) Çok başarısızım.
18. Annenle ilişkin nasıl?
- A) Çok iyi B) İyi C) İdare eder D) Kötü E) Çok kötü
19. Babanla ilişkin nasıl?
- A) Çok iyi B) İyi C) İdare eder D) Kötü E) Çok kötü
20. Kendini ne kadar dindar hissediyorsunuz?
- A) Hiç dindar değilim B) Biraz dindarım C) Dindarım D) Çok dindarım
21. Din senin için ne kadar önemlidir?
- A) Hiç B) Biraz C) Önemli D) Çok önemli
22. Din eğitimi en çok kimden ya da nereden aldın?
- A) Annemden B) Babamdan C) Diğer büyüklerimden (Babaanne-dede gibi) D) Camideki din görevlisinden E) Din dersi öğretmenimden F) Diğer
23. Annenin dinle ilgisi nasıldır?
- A) Hiç ilgisi yok B) Biraz ilgili C) İlgili D) Çok ilgili
24. Babanın dinle ilgisi nasıldır?
- A) Hiç ilgisi yok B) Biraz ilgili C) İlgili D) Çok ilgili
25. Annenin dini konulardaki sana karşı tutumu nasıl?
- A) İlgili B) İlgisiz C) Baskıcı D) Demokratik
26. Babanın dini konulardaki sana karşı tutumu nasıl?
- A) İlgili B) İlgisiz C) Baskıcı D) Demokratik
27. Namaz kılmayı biliyor musun?
- A) Evet B) Hayır

28. Namaz kılmayı kim öğretti?

- A) Annem B) Babam C) Diğer büyüklerim (Babanne-dede gibi)
D) Camideki din görevlisi E) Din dersi öğretmenim F) Diğer

29. Kuran okumayı(yüzüne) biliyor musun?

- A) Evet B) Hayır

30. Beş vakit namaz ibadetine yönelik davranışını en iyi yansıtan ifade hangisidir?

- A) Hiç kılmam B) Ara sıra kılarım C) Çoğunlukla kılmam
D) Aksatmadan düzenli kılarım

31. Cuma namazına yönelik davranışını en iyi yansıtan ifade hangisidir?

- A) Hiç kılmam B) Ara sıra kılarım C) Çoğunlukla kılmam
D) Aksatmadan düzenli kılarım

32. Ramazan orucuna yönelik davranışını en iyi yansıtan ifade hangisidir?

- A) Hiç tutmam B) Ara sıra tutarım C) Çoğunlukla tutarım
D) Aksatmadan düzenli tutarım

33. Kuran okumaya yönelik davranışını en iyi yansıtan ifade hangisidir?

- A) Hiç okumadım B) Ara sıra okurum C) Sıklıkla okurum D) Çok sık okurum

	Aşağıdaki ifadelerden her birini okuduktan sonra, bu ifadeye ne ölçüde katıldığınızı gösteren sütuna ait olan ve ifadenin hizasında bulunan kutucuğun içini (X)biçiminde işaretleyiniz. Katılıyorum, Kararsızım, Katılmıyorum	Hiç katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
34	Allah'a yöneldiğimde saygı ve şükran hissediyorum.					
35	Zor bir durumla karşılaşınca Allah'tan güç ve cesaret alıyorum.					
36	Allah'a dua etmek beni mutlu ediyor.					
37	Allah'ı düşünmek bana her zaman mutluluk verir.					
38	Dini inancım bana özgüven veriyor.					
39	Allah benim yaşam koşullarımı düzeltmese de inancımdan teselli ve destek bulurum.					

40	Hayatımdaki her şeyi Allah'ın hediyesi olarak hissediyorum.					
41	Allah'ın bana nasıl yardım ettiğini açıklayamasam bile, yine de bu yardıma güvenebilirim.					
42	Allah'a inanmakla kalmıyor, aynı zamanda O'na ibadet de ediyorum.					
43	Önemli endişelerimi/kaygılarımı Allah'a yönelttiğimde, kendimde sorunlarımın çözümü için gizli bir güç buluyorum.					
44	Zor hayat koşulları karşısında Allah'ın müdahalesinin olacağına inanıyorum.					
45	Kendimi küçük ve değersiz hissettiğimde dini inancım beni, iyi özelliklerimi ve yeteneklerimi düşünmeye sevk eder.					
45	Dini inancım beni diğer kişilere karşı yardımsever olmaya teşvik eder.					
47	Dini inancım, anne babama saygılı ve itaatkar olmamı sağlar.					
48	Başkalarının haklarına saygı göstermek, inancım için çok önemli bir esastır.					
49	İyilik yapmaya teşvik eden ve kötülükten uzak tutan dini inançlarımdır.					
50	Dini inancım beni ahlaka uygun şekilde davranmaya yöneltir.					
51	Dini konularda düşünmek benim için çok önemlidir.					

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Mehmet KARADAĞ

Doğum Yeri ve Yılı : Sarıkamış-25.02.1970

Medenî Hali : Evli

Yabancı Dili : İngilizce/Arapça/Farsça

E-posta : mehmetkrd36@hotmail.com

Eğitim Durumu

Lise : İmam Hatip Lisesi

Lisans : İlahiyat Fakültesi

Kamu Yönetimi

Mesleki Deneyim

İş Yeri : Kars/Sarıkamış İlçe Meb İmam-Hatip Lisesi Öğretmen

İş Yeri : Kars/Sarıkamış İlçe Meb İmam-Hatip Lisesi Müdür Yrd.

İş Yeri : Kars/Sarıkamış İlçe Meb Sarıkamış Lisesi Öğretmen

İş Yeri : Kastamonu/Tosya Mithat B.Ticaret Meslek Lisesi Öğretmen

İş Yeri : Kastamonu/Tosya Mithat B.Ticaret Meslek Lisesi müdür Yrd.

İş Yeri : Kastamonu/Tosya Mithat B.Ticaret Meslek Lisesi Müdür V.

İş Yeri : Kastamonu/Tosya Mehmet Akif Ersoy İmam Hatip Ortaokulu

Müdür

İş Yeri : Kastamonu/Şehit Mehmet Yılmaz İmam Hatip Ortaokulu

Öğretmen